MINISTARSTVO SREDINE I PROSTORNOG PLANIRANJA
KOSOVSKA AGENCIJA ZA ZAŠTITU SREDINE
KOSOVSKI INSTITUT ZA ZAŠTITU PRIRODE

IZVEŠTAJ O STANJU PRIRODE
2015-2017

Priština, 2019

MINISTARSTVO SREDINE I PROSTORNOG PLANIRANJA
KOSOVSKA AGENCIJA ZA ZAŠTITU SREDINE
KOSOVSKI INSTITUT ZA ZAŠTITU PRIRODE

IZVEŠTAJ O STANJU PRIRODE

2015-2017

Priština, 2019

"Priroda i biodiverzitet, životna sredina i nacionalno nasleđe su obaveza svakog lica"

Ustav Republike Kosovo

Poštovani čitaoci,

Prirodno nasleđe jedne zemlje je spada među najvažnijim bogatstvima te zemlje. Nacionalni Parkovi, šumski ekosistemi, prirodni monumenti i izvori vode, osim što su staništa mnogih biljnih i životinjskih retkih vrsta i što u sebi nose mnogo retkih i interesantnih geoloških, morfoloških, hidroloških i pejzažnih fenomena i pojava, one predstavljaju i važne izvore za ekonomski razvoj, socijalnu dobrobit, obrazovanje i rekreaciju. Ađutim, nekontrolisano i neplanirano iskorišćavanje ovih vrednosti i prirodnih izvora može dovesti do nepopravljive štete čija će posledica biti i izumiranje retkih, biljnih i životinjskih vrsta kao i oštećenje retkih, prirodnih fenomena.
Ako polazimo od ove činjenice, institucije Kosova su unutar svojih prioriteta uključile i zaštitu i očuvanje retkih vrednosti prirodnog nasleđa. Danas, Kosovo poseduje oko 11.5 % zakonski zaštićene teritorije, unutar koje u obuhvaćene zaštićene zone različitih kategorija kao što su: Nacionalni Parkovi, prirodni rezervati, zaštićeni monumenti kao i ostale prirodne zone od posebnog značaja.
Takođe, u cilju efikasnijeg i postojanijeg rukovođenja ovim vrednostima, osim što je izrađeno relevantno zakonodavstvo u odseku za zaštitu prirode i biodiverziteta, izrađene su i strategije, planovi delovanja, prostorni planovi kao i planovi bilo za prirodu Kosova ili za određene zone.
U cilju promovisanja vrednosti prirodnog nasleđa Kosova i senzibilizacije široke javnosti o njihovoj vrednosti, one su postale ne sam deo projekata i nacionalnih inicijativa, nego i deo regionalnih i međunarodnih projekata. Unatoč tome, i dalje je potrebno neprekidno angažovanje svih institucija i organizacija ali i našeg društva za očuvanje i konzervaciju ovih prirodnih vrednosti i njihovog postojanog iskorišćavanja zbog dobrobiti današnjih i dolazećih generacija.
Čovek je deo prirode a ne vlasnik iste, otuda njegovi zahtevi i interesi trebaju biti u skladu sa zakonima prirode i njenom ekološkom ravnotežom

Dr.sc. Ilir Morina
Glavni izvršni direktor AMMK

SADRŽAJ

1. UVODNI DEO 14
1.1. OPŠTE KARAKTERISTIKE KOSOVA 14
1.2. CILJ IZVEŠTAJA 16
1.3. ISTORIJAT ZAŠTITE PRIRODE NA KOSOVU 17

2. PRAVNI I INSTITUCIONALNI OKVIR O ZAŠTITI PRIRODE **18**
2.1. Pravni okvir 18
2.1.2. Usvojeni podzakonski akti 18
2.1.3. Akti u postupku 2015 – 2017 20
2.1.4. Ocenjivanje zakonitosti opštinskih akata 20
2.1.5. Dozvole i licence za zaštitu prirode koje izdaje OZŽSV 21

3. INSTITUCIONALNI OKVIR **22**
3.1. Organi odlučivanja 22
3.2. Implementacija Strategije i Akcionog plana o biodivrezitetu 2011 – 2020 23

4. KLASIFIKACIJE ZAŠTIĆENIH PODRUČJA **26**
4.1. Striktni prirodni rezervat 26
4.2. Nacionalni park 26
4.3. Posebno zaštićeno područje 27
4.4. Park prirode 27
4.5. Spomenici prirode 27
4.6. Zaštićeni pejzaž 28
4.7. Spomenik arhitekture parka 28

5. HRONOLOGIJA PROGLAŠENJA ZAŠTIĆENIH PODRUČJA **29**

6. ZAŠTIĆENA PODRUČJA PRIRODE **30**

6.1. STRIKTNI REZERVATI 31
6.1.1. Sveta Dolina 32
6.1.2. Šutman 32
6.1.3. Bredhiku 33
6.1.4. Ostrovica 34
6.1.5. Klisura 35
6.1.6. Ljumbard 36
6.1.7. Ljuboten 36
6.1.8. Planina Kožnjera-Vrh Ropsa 37
6.1.9. Koritnik 38
6.1.10. Koplica 39
6.1.11. Dupnica 39
6.1.12. Bistra 40
6.1.13. Prilepske planine 41

6.1.14. Gubavci 42
6.1.15. Rusenica 42
6.1.16. Ošljak 43
6.1.17. Popovo prase 44
6.1.18. Golem bor 45
6.1.19. Kamilja 46
6.1.20. Postojeće stane striktnih rezervata 47
6.1.21. Preporuke 50

6.2. NACIONALNI PARK „ŠAR“ 51
6.2.1. Stanje prirodnih resursa u Nacionalnom parku „Šar“ 51
6.2.2. Šumski ekosistemi 51
6.2.3. Travnati ekosistemi 52
6.2.4. Prva zona zaštite - striktne prirodne oblasti 53
6.2.5. Vodeni resursi 54
6.2.6. Fauna 55
6.2.7. Sanitarne mere za zaštitu, očuvanje i održavanje šuma 56
6.2.8. Turističke oblasti i objekti u NP-a „Šara” 57
6.2.9. Izazovi i problemi u NP-u „Šara“ 58
6.2.10. Preporuke 59

6.3. NACIONALNI PARK „PROKLETIJE“ 61
6.3.1. Stanje Nacionalnog parka „Prokletije“ 62
6.3.2. Izrada Prostornog plana za Nacionalni park „Prokletije“ 69
6.3.3. Izazovi i problemi u upravljanju NP „Prokletije“ 70
6.3.4. Preporuke 70

6.4. POSEBNA PODRUČJA – PZP i POP 72
6.4.1. Močvara Henc - Radevo, posebno zaštićeno područje ptica 72
6.4.2 Stanje 73
6.4.3. Preporuke 74

6.5. PARK PRIRODE 74
6.5.1. Planina Paštrik i Vrbničko jezero 74
6.5.2. Preporuke 75

6.6. SPOMENICI PRIRODE 76
6.6.1. Spomenik prirode od posebnog značaja „Gadimska pećina“ 76
6.6.2. Spomenik prirode od posebnog značaja „Vodopadi Miruše“ 79
6.6.3. Bifurkacija reke Nerodimka 81
6.6.4. Izvor Belog Drima sa pećinom Radavca 84
6.6.5. Muzej kristala 85
6.6.6. Rugovska klisura i pećina “Velika klisura” 87
6.6.7. Uticanje na spomenike prirode 89

6.7. ZAŠTIĆENI PEJZAŽI **91**
6.7.1. Zaštićeni pejzaž „Grmija“ 91
6.7.2. Zaštićeni pejzaž „Škugza“ 95

7. PREDLOŽENE ZONE ZA ZAŠTITU **98**

8. DRUGA ZAŠTIĆENA PODRUČJA **99**
8.1. Područje Prioroda 2000 100
8.2. Lovišta od posebnog značaja 101
8.2.1. Lovište od posebnog značaja „Blinaja“
8.2.2. Lovište od posebnog značaja „Dubočak“ 102
8.2.3. Šuma medveda – Priština 104

9. BIORAZNOLIKOST **106**
9.1. Bioraznolikost 106
9.1.1. Stanje bioraznolikost 106
9.1.2. Flora 106
9.1.3. Vegetacija 108
9.1.4. Stanje faune 110
9.1.5. Praćenje ugroženih vrsta sisara u Nacionalnim parkovima 111

10. ŠUME KOSOVA **114**
10.1. Stanje šumskih ekosistema na Kosovu 115
10.2. Upravljanje šumskim ekosistemima i izazovi 119
10.3. Zaključci i preporuke 121

11. EKOTURIZAM **123**
11.1. Ekoturizam u zaštićenim zonama

12. NACIONALNI PROJEKTI I FINANSIRANI OD STRANE DONATORA **126**
12.1. Obeležavanje spomenika prirode 126
12.2. Crvena knjiga faune 126
12.3. Povećanje upravljanja Prekograničnim Prirodnim Područjima 127
12.4. Inventarizacija biljnih vrsta, životinja, vrsta prirodnih staništa i njihov kartografsko predstavljanje 127
12.5. Regionalni otvoreni fond za Jugoistočnu Evropu - Biodiverzitet (ORF-BD) 128
12.6. Projekat BORN - BORderless Nature (Zaštita i razvoj biodiverziteta u Nacionalnih parkova “Bjeshkët e Nemuna” i “Prokletije”) 129
12.7. Saradnja sa Evropskim udruženjem „Zeleni Pojas“ 131
12.8. Saradnja sa Univerzitetom u Konstanzu 132
12.8.1. Letnja škola 2015.-2017. 132
12.8.2. Prstenovanje ptica 133
12.9. Projekat područja starih bukovih šuma 134
12.10. Speleološka istraživačka ekspedicija 135

13. MERE PREDUZETE ZA ZAŠTITU PRIRODE **136**
13.1. Inspektiranje zaštićenih područja 136
13.2. Prekršajni postupci u oblasti zaštite prirode 2015.-2017. 137
13.3. BIO-GEOGRAFSKI Regioni 138

14. UČEŠĆE U AKTIVNOSTIMA ZA ZAŠTITU PRIRODE **140**
14.1. Aktivnosti organizovane od strane MSPP i njegovih partnera 140
14.1.1. Obeležavanje Međunarodnog dana zaštite biodiverziteta (2015.-2016.) 140
14.1.2. **Obeležavanje Međunarodnog dana biodiverziteta 2017.** 140
14.2. Izveštavanje EEA/EIONET 141
14.3. Učešće u 9. Pan-evropskoj konferenciji o Zelenom Pojasu 141
14.4. Učešće u studijskoj poseti Austriji, Italiji i Sloveniji (SIDA Program zaštite životne sredine za Kosovo 2017.) 142
14.5. Učešće na radionici „Geo-parkovi jugoistočne Evrope“ 143
14.6. Učešće u studijskoj poseti Italiji u okviru projekta BorN 143

15. ZAKLJUČCI I PREPORUKE **144**

16. REFERENCE **146**

17. PRILOG I: Mapa zaštićenih područja (2017) 149
18. PRILOG II: Tabela 11. Spisak zaštićenih područja na Kosovu (2017) 150

19. PRILOG III: Odluka o odobravanju izveštaja o stanju prirode 2015-2017

Skraćenice

KAP	*Kosovska agencija za privatizaciju*
AZŽSK	*Agencija za zaštitu životne sredine na Kosovu*
AŠK	*Agencija šuma Kosova*
BDTF	*Radna grupa za biodiverzitet*
EZ	*Evropska zajednica*
BIMR	*Regionalna mreža za upravljanje informacijama o biodivezitetu i izveštavanje*
KBK	*Konsolidovani budžet Kosova*
ERS	*Ekonomska i razvojna saradnja*
BORN	*Pogranične prirodne vrednosti*
CDDA	*Zajednička baza podataka o određenim područjima*
CITES	*Konvencija o međunarodnoj trgovini ugroženim vrstama*
DUNP	*Direkcija za upravljanje Nacionalnim parkom*
OZŽSV	*Odeljenje za zaštitu životne sredine i voda*
DNP	*Direkcija nacionalnog parka*
ECRAN	*Regionalna mreža životna sredina i klima*
EEA	*Evropska agencija za životnu sredinu*
EIONET	*Evropska mreža za informisanje i nadzor*
KZZP	*Kosovski zavod za zaštitu prirode*
ENVSEC	*Inicijativa za bezbednost i životnu sredinu*
ERA	*Nevladina organizacija za životnu sredinu*
ERASMUS	*Saradnja Evropske unije sa univerzitetskim studentima*
ESAV	*Procena usluga ekosistema*
EUNIS	*Organizacija informacionih sistema Evropskog univerziteta*
EURING	*Evrpska unija za prstenovanje*
FAO	*Organizacija za hranu i poljoprivredu (Food and Agriculture Organisation)*
FOUR PAWS	*Austrijska fondacija za zaštitu životinja*
PMF	*Prirodno- matematički fakultet*
GIS	*Geografski informacioni sistem*
GIZ	*Nemačka tehnička saradnja*
GPS	*Globalni pozicioni sistem*
SLK	*Službeni list Kosova*
SLRK	*Službeni list Republike Kosovo*
KIZP	*Kosovski institut za zaštitu prirode*
IPA	*Instrument predpristupne pomoći*
IPH	*Institut za prostorno planiranje*
ISCC	*Privremeni sekretarijat Karpatske konvencije*
IUCN	*Međunarodna unija za zaštitu prirode*
JICA	*Japanska agencija za međunarodnu saradnju*

KEERC	*Centar za edukaciju i istraživanja o životnoj sredini na Kosovu*
NKRM	*Nezavisna komisija za rudnike i minerale*
MALS	*Ministarstvo administracije lokalne samouprave*
MASHAV	*Izraelska agencija za međunarodni razvoj i saradnju*
MAVA	*Norveška fondacija*
MPŠRR	*Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i ruralnog razvoja*
MŽSPP	*Ministarstvo životne sredine i prostornog planiranja*
SPPZ	*Spomenik prirode od posebnog značaja*
MER	*Ministarstvo ekonomskog razvoja*
NVO	*Nevladina organizacija*
UN	*Ujedinjene nacije*
ORF-BD	*Otvoreni regionalni fond jugoistočne Evrope za biodiverzitet*
NP	*Nacionalni park*
APKŽS	*Akcioni plan Kosova za životnu sredinu*
RCC	*Regionalni savet za saradnju*
REC	*Regionalni centar za životnu sredinu*
SIDA	*Švedska agencija za razvoj*
KSŽS	*Kosovska strategija za životnu sredinu*
TAIEX	*Instrument za tehničku pomoć i razmenu informacija*
TEM	*Upravljanje pograničnim ekosistemima*
UNDP	*Program Ujedinjenih nacija za razvoj*
UNEP	*Program Ujedinjenih nacija za životnu sredinu*
UNESCO	*Program Ujedinjenih nacija za obrazovanje, nauku i kulturu*
UP	*Univerzitet u Prištini*
LPZ	*Lovište od posebnog značaja*
VIER PFOTEN	*Fondacija za zaštitu životinja*
PUŽS	*Procena uticaja na životnu sredinu*
WWF	*Fondacija za divlje životinje*
PZP	*Posebno zaštićeno područje*
POP	*Posebno očuvano područje*

Tabele

		Strana
Tabela 1.	*Usklađivanje sa direktivama Evropske unije u sektoru zaštite prirode*	*25*
Tabela 2.	*Zaštićena područja prirode prema kategorijama (2017)*	*31*
Tabela 3.	*Seča šume u Nacionalnom parku „Prokletije“ 2015-2017*	*63*
Tabela 4.	*Broj posetilaca u Spomeniku prirode od posebnog značaja „Gadimska pećina“ 2014-2017*	*77*
Tabela 5.	*Zaštićena zone koja su izgubila prirodne vrednosti*	*90*
Tabela 6.	*Objekti prirodne nasleđa u opštini Đakovica*	*98*
Tabela 8.	*Požari u šumama 2015-2017*	*116*
Tabela 9.	*Područja inspektirana tokom 2017. godine*	*137*
Tabela 10.	*Pokretanje prekršajnih postupaka u oblasti zaštite prirode 2015.-2017.*	*138*
Tabela 11.	*Spisak zaštićenih područja na Kosovu (2017)*	*150*

Slike

		Strana
Slika 1.	*Broj zaštićenih prirodnih područja 1950 - 2017*	*29*
Slika 2.	*Mapa strogih prirodnih rezervata*	*49*
Slika 3.	*Mapa zoniranja nacionalnog parka „Šar“*	*54*
Slika 4.	*Mapa zoniranja NP „Prokletije“*	*69*
Slika 5.	*Predloženo zona za zaštitu (Bifurkacija reke Nerodimka)*	*83*
Slika 6.	*Priroda 2000 osnova za Direktivu o pticama i za Direktivu o staništima*	*99*
Slika 7.	*Biljne vrste sa međunarodnim statusom u NP „Šar“*	*107*
Slika 8.	*Opasnost biljnih vrsta*	*108*
Slika 9.	*Web-GIS mapa realizovana u okviru projekta Prekogranične ekološke mreže*	*131*
Slika 10.	*Mapa Zelenog pojasa*	*131*
Slika 11.	*Mapa bio-geografskih regiona*	*139*
Slika 12.	*Opšti učinak država u izveštavanju 2017. godine*	*141*
Slika 13.	*Mapa zaštićenih područja*	*149*

Slikagrafije

Slika 1.	*Munika (Pinus heldreichii)*	*32*
Slika 2.	*Šarplaninski karanfilić (Bornmullera dieckii)*	*32*
Slika 3.	*Prolećna lincura (Gentiana verna L.)*	*33*
Slika 4.	*Planinski blaženak (Geum montuam)*	*33*
Slika 5.	*Šumska kozja brada (Aruncus dioicus)*	*33*
Slika 6.	*Lisnati zvončić (Campanula foliosa)*	*33*
Slika 7.	*Žuta lincura (Gerntina lutea)*	*35*
Slika 8.	*Albanski ljiljan (Lilium albanicum)*	*35*
Slika 9.	*Lepa telekija (Telekia speciosa)*	*35*
Slika 10.	*Pucavica obična (Silene vulgaris)*	*35*
Slika 11.	*Šarski karanfil (Dinathus scardicus)*	*36*
Slika 12.	*Hajdučka trava (Achillea multifidia)*	*36*
Slika 13.	*Čuvar kuće (Sempervivum hirtum)*	*37*
Slika 14.	*Bugarska gorčica (Gentianella bulgarica)*	*37*
Slika 15.	*Ris striktnog rezervata „Planina Kožnjera-Vrh Ropsa" KIZP-2017)*	*37*
Slika16.	*Planinska zajednica molike (Pinetum heldreichii)*	*38*
Slika 17.	*Stanište retkih vrsta kalcifitnih i hezmofitnih biljaka*	*39*
Slika18.	*Pogled iz striktnog rezervata „Dupnica"*	*40*
Slika19.	*Pogled iz striktnog rezervata "Bistra"*	*41*
Slika 20.	*Rusenica – Stanište risa (Lynx lynx)*	*43*
Slika 21.	*Ošlak – Stanište molike (Pinus Heldreichii) & (Rupicapra rupicapra)*	*44*
Slika 22.	*Šumske zajednice molike (Pinus heldreihii) i planinske bukve (Fagus montanum)*	*45*
Slika 23.	*Golem bor – orao mišar (Buteo buteo)*	*46*
Slika 24.	*Intervencije u striktnim rezervatima*	*48*
Slika 25.	*Šumske štete od šumskog požara planinskog bora u Koritniku*	*52*
Slika 26.	*Pašnjaci visokih planina u NP „Šara", Restelica*	*53*
Slika 27.	*Posebna oblast „Durleska pročka"*	*55*
Slika 28	*Intervencije na Durleska pročka (hidrocentrala)*	*55*
Slika 29.	*Mrki medved i divokoza u NP-u „Šara"*	*56*
Slika 30.	*Skijaški centar „Brezovica"*	*58*
Slika 31.	*Pejzaž iz NP „Prokletije"*	*61*
Slika 32.	*Seča šuma u NP „Prokletije"*	*63*
Slika 33.	*Ilegalna gradnja u Nacionalnom parku „Prokletije"*	*64*
Slika 34.	*Aktivnosti kamenoloma unutar teritorije NP „Prokletije".*	*65*
Slika 35.	*Klizišta od otvaranje puteva u NP „Prokletije"*	*66*
Slika 36.	*Izgradnja hidroelektrane na Dečanskoj klisuri, NP „Prokletije".*	*67*
Slika 37.	*Močvara Henc - Radev*	*72*
Slika 38.	*Trstenjak ševar*	*73*
Slika 39.	*Gakthi*	*73*
Slika 40.	*Različak*	*74*

Slika 41.	*Tamnoljubičasti različak*	*74*
Slika 42.	*Planina Paštrika i Kanjon Belog Drima*	*75*
Slika 43.	*SPPZ „Gadimska pećina“*	*77*
Slika 44.	*Vodopadi reke Miruša*	*80*
Slika 45 .	*Ilegalna gradnja u SPPZ „Vodopadi Miruše“*	*81*
Slika 46.	*Bifurkacija reke Nerodimka*	*82*
Slika 47.	*Beli Drim i pećina Radavca*	*84*
Slika 48	*Objekat muzeja*	*86*
Slika 49.	*Kristali u muzeju*	*86*
Slika 50.	*Rugovska klisura*	*87*
Slika 51.	*Istraživanje novih koridora i galerija u pećini “Velika klisura”*	*88*
Slika 52.	*Drvo hrasta Cer (Quercus cerris L) u Drenovac*	*89*
Slika 53.	*Uništavanje površine iznad Tumičinske pećine*	*89*
Slika 54.	*Oštećenje stabla topole u Grdovac*	*89*
Slika 55.	*Oštećenje informativnih tabela*	*90*
Slika 56.	*Šumska zajednica bukve (Fagetum moesiacum montanum)*	*92*
Slika 57.	*Velecvetni grahor (Lathyrus grandiflorus)*	*93*
Slika 58.	*Vučji jezik (Coeloglossum iride)*	*93*
Slika 59.	*Ptilostem (Ptilostemen strictus)*	*93*
Slika 60.	*Slepić (Anguis fragilis)*	*93*
Slika 61.	*Slavuj (Luscinia megarhynchos)*	*93*
Slika 62.	*Zaštićeni pejzaž „Škugza“*	*95*
Slika 63.	*Micropterna lateralis*	*96*
Slika 64.	*Triturus vulgaris*	*96*
Slika 65	*Fauna u lovištu „Blinaja“ (AŠK)*	*102*
Slika 66.	*Briga o medvedima*	*105*
Slika 67.	*Zloupotreba medicinskih biljaka*	*107*
Slika 68.	*Oštećenja šumske vegetacije u okviru zaštićenih područja*	*109*
Slika 69.	*Orao planina (Aquila chrysaetos)*	*110*
Slika70.	*Gušter zidova (Podarcis muralis)*	*110*
Slika 71.	*Aglais urticae*	*111*
Slika 72.	*Calopteryx splendens*	*111*
Slika 73.	*Praćenje faune zamke kamerama*	*111*
Slika 74.	*Postavljanje kamera zamki*	*112*
Slika 75.	*Slike Balkanskog risa snimljene kamerom zamka*	*113*
Slika 76	*Od snimaka kamere zamka*	*113*
Slika 77.	*Predložena zona za reserve Risa*	*113*
Slika 78.	*Bukove šume dominiraju u Šaru*	*115*
Slika 79.	*Četimarske šume u Prokletijama*	*115*
Slika 80.	*Posledice nelegalne seče u oblasti Firaje*	*117*
Slika 81.	*Šumske štete od strane prirodnih katastrofa, u Šar*	*117*
Slika 83.	*Insekt štetočina borov četnjak*	*118*
Slika 84.	*Zimzeleni grm (Viscum album) na jeli*	*118*
Slika 85.	*Planinski turizam tokom zime (slika Hiking njeri)*	*124*

Slika 86.	*Rekreativni i sportski turizam (hiking njeri)*	*125*
Slika 87.	*Obeležavanje spomenika prirode*	*126*
Slika 88.	*Rad na terenu*	*133*
Slika 89.	*Prstenovanje raznih vrsta divljih ptica*	*134*
Slika 90.	*Sa sastanka na nacionalnom nivou u Ministarstvu životne sredine, u Bonu*	*135*
Slika 91	*Speleološka istraživačka ekspedicija*	*136*
Slika 92.	*Obeležavanje Međunarodnog dana biodiverziteta 2016.*	*140*
Slika 93.	*Obeležavanje Međunarodnog dana biodiverziteta*	*140*
Slika 94.	*Učešće na 9. Pan-evropskoj Konferenciji o Zelenom Pojasu - (Green Belt).*	*142*
Slika 95.	*Nacionalni park "Hohe Tauern" Austrija*	*142*
Slika 96.	*Radionica o Geo-parkovima u Sloveniji*	*143*

1. UVODNI DEO

1.1. OPŠTE KARAKTERISTIKE KOSOVA

Region: Jugoistočna Evropa

Širina: 41° 51' 21 i 43° 16' Dužina: 19° 59' i 21° 47'

Službeni naziv: Republika Kosovo

Glavni grad: Priština

Površina: 10,908 km^2

Stanovništvo: 1,771,604 (procena iz 2015. godine)

Gustoća stanovništva: 162 stanovnika na $1km^2$

Ukupna dužina granice: 743. 5 km

Dužina granica: Granica Republike Kosovo sa susednim zemljama uglavnom prolazi preko planina i ima prirodni karakter.

- Granica sa Republikom Albanijom na jugozapadu 113.5 km
- Granica sa Republikom Makedonijom na jugu 170.7 km
- Granica sa Crnom Gorom na severozapadu 79.1 km
- Granica sa Republikom Srbijom na severu i istoku 380.1 km

Reljef: brdsko-planinski

- 63 % brdsko-planinski
- 37% ravničarski

Prosečna nadmorska visina: 810 m

- Najniža tačka je 270 m (ušće Belog Drima, na granici sa Albanijom)
- Najviša tačka je 2656 m (vrh Đeravice)

Klima: srednje kontinentalna

Najduža reka: Beli Drim 111.5 km

Glavno jezero: Gazivoda 9.10 km^2

Broj zaštićenih područja: 184 (2017)

Površina zaštićenih područja (2017) površina 126119 ha

- ***Strogi prirodni rezervati:*** 19, (10885 ha)
- ***Nacionalni parkovi:*** 2, (115957 ha)
- ***Spomenici prirode:*** 156, (6059 ha)
- ***Park prirode:*** 1, (5934 ha)
- ***Zaštićeni predeli:*** 5, (2437 ha)
- ***Zaštićeno stanište ptica:*** 1 (109 ha)

Biogeografske zone: kontinentalna i planinska

- Kontinentalna zona 90% površine Kosova
- Planinska zona 10% površine Kosova

Šume: ukupna površina 481000 ha (44 %)

- Visoke šume: 24%
- Srednje šume: 62%
- Žbunje: 14%

Flora: preko 3000 vrsta vaskularne flore

Fauna: oko 350 vrsta kičmenjaka, (220 vrsta ptica, oko 20 vrsta gmizavaca, preko 10 vrsta vodozemaca, preko 30 vrsta ribe) i oko 600 vrsta beskičmenjaka (od toga oko 180 vrsta leptira).

Broj opština: 38

Broj naseljenih mesta: 1469

1.2. CILJ IZVEŠTAJA

Izrada Izveštaja o stanju prirode na Kosovu je odgovornost i dužnost Kosovskog instituta za zaštitu prirode, regulisano Zakonom o zaptiti prirode, član 142.

Glavni cilj izveštaja je upoznavanje javnosti o stanju prirode, zaštićenim područjima i biodiverzitetu na Kosovu, međutim putem ovog izveštaja cilja se uticaj na poboljšanju politika za upravljanje i konzervaciju vrednosti prirodne baštine i biodiverziteta. Ovaj izveštaj može služiti i kao dobar vodič za orijentaciju projekata i podrške donatora u sektoru zaštite prirode.

Izveštaj sadrži podatke o pravnom, strateškom, institucionalnom okviru u sektoru prirode, stanju zaštićenih prirodnih područja, biodiverziteta, retkih vrsta biljaka i životinja, šumskih ekosistema, ekoturizma, intervencijama u zaštićenim područjima i realizovanim aktivnostima u cilju zaštite prirode. Važan deo ovog izveštaja su i preduzete mere za zaštitu prirode, zaključci i preporuke.

Predstavljeni podaci u ovom izveštaju prikupljeni su tokom poseta na terenu od strane KIZP, od strane upravnih organa zaštićenih područja, kao i drugih vladinih i nevladinih organizacija. Deo Izveštaja su i informacije od zakona, strategija, izdanja, izveštaja i drugih relevantnih dokumenata za sektor zaštite prirode.

Podaci iz izveštaja odnose se na period 2015-2017, međutim u nekoliko slučajeva u odsustvu podataka i u cilju upoređenja, predstavljeni su i podaci i za ranije periode.

1.3. ISTORIJAT ZAŠTITE PRIRODE NA KOSOVU

Prvi koraci za zaštitu prirode i životne sredine na Kosovu počinju na kraju pedesetih godina. Jedinica za zaštitu prirode je ustanovljena 1968. godine u okviru Kosovskog zavoda za zaštitu kulturnih spomenika. Odlukom o izdvajanju Sekcije za zaštitu prirode od Kosovskog zavoda za zaštitu kulturnih spomenika, 1974. godine osnuje se Kosovski zavod za zaštitu prirode, koji je nastavio sa radom pod istim nazivom prema Zakonu o Kosovskom zavodu za zaštitu prirode. zaštiti i razvoju prirodnih vrednosti. Skupština Kosova je 1988. godine donela Zakona o zaštiti i razvoju prirodnih vrednosti i nastalih vrednosti radom čovekove okoline. Na osnovu ovog zakona godinu dana kasnije Skupština Kosova donosi Zakona o Kosovskom zavodu za zaštitu prirode i životne sredine.

Tokom 2000. godine bivši Kosovski zavod za zaštitu prirode i životne sredine registruje se u Privremenoj upravi UN-a sa nazivom „Kosovski institut za zaštitu prirode i životne sredine“, sa sedištem u Prištini. U maju 2000. godine osnuje se Odeljenje za zaštitu životne sredine i u okviru ovog odeljenja uključuju se i deluju i postojeće institucije: Kosovski institut za zaštitu prirode i životne sredine, Hidrometeorološki institut Kosova i Direkcija nacionalnog parka „Šar planina“.

Nakon formiranja rukovodećih organa Kosova (2001) formira se i Ministarstvo životne sredine i prostornog planiranja. Skupština Kosova je 2002. godine usvojila Zakona o zaštiti životne sredine br. 2002/8 (Uredba 2003/22), i prema ovom zakonu predviđeno je osnivanje Agencija za zaštitu životne sredine na Kosovu, i u okviru ove agencije uvrstiti Kosovski institut za zaštitu prirode i Hidrometeorološki institut.

Skupština Kosova je 2006. godine usvojila Zakon o zaštiti prirode (Uredba 2006/22), i u skladu sa ovim zakonom, Institut obavlja poslove zaštite prirode (član 9. stav 2.). Skupština Republike Kosovo je 2010. godine usvojila Zakon br. 03/L-233 o zaštiti prirode.

U okviru AZŽSK-a 2006. godine delovao je sektor za zaštitu prirode, dok se 2013. godine ponovo osnuje Kosovski institut za zaštitu prirode.

Trenutno, dužnosti i odgovornosti za zaštitu prirode realizuju se preko Kosovskog instituta za zaštitu prirode, koji deluje u okviru AZŽSK-a, sa nedovoljnim brojem osoblja, samo sa četiri (4) službenika.

2. PRAVNI I INSTITUCIONALNI OKVIR O ZAŠTITI PRIRODE

2.1. Pravni okvir

Zaštita prirode ima svoju osnovu u Ustavu Republike Kosovo, gde se u članu 52. naglašava odgovornost za životnu sredinu. Postojeći pravni okvir o zaštiti životne sredine tokom perioda 2015-2017 je poboljšan i dopunjen nekoliko podzakonskim aktima u skladu sa zahtevima za usklađivanje sa pravnim osnovom EU-a.

U skladu sa obavezama koje proističu iz Zakona o zaštiti prirode br. 03/L-233 – 2010, tokom ovog perioda su usvojene osamnaest (18) odluka od strane Vlade Kosova, takođe usvojena su tri (3) Administrativna uputstva i četiri (4) odluke ministra koje se odnose na zaštitu prirode.

2.1.2 Usvojeni podzakonski akti

- Administrativno uputstvo (MŽSPP) br. 02/15 o dozvoli sprovođenja naučnih istraživanja u prirodu (03.03.2015);
- Administrativno uputstvo (MŽSPP) br. 03/2016 o utvrđivanju tarifa za izdavanje saglasnosti, odobrenja, dozvola, sertifikata i potvrda, predviđenim Zakonom o zaštiti prirode (11.08.2016);
- Administrativno uputstvo (MŽSPP) br. 12/2017 o proglašavanju strogo zaštićenih divljih vrsta (22.08.2017)
- Odluka ministra br. 54/2015, o stavljanju pod zaštitom jednog dela Paštrik planine i Vrbničkog jezera, kao potencijalno područje za proglašenje zaštićenim prirodnim područjem u kategoriji Parka prirode (13.11.2015);
- Odluka ministra br. 55/2015 o stavljanju pod zaštitom Područja bifurkacije reke Nerodimka, kao potencijalno područje za proglašenje zaštićenim prirodnim područjem u kategoriji Spomenika prirode od posebnog značaja (13.11.2015);
- Odluka ministra br. 514/15 o usvajanju Crvene knjige vaskularne flore Kosova (04.02.2015);
- Odluka ministra br. 1212/15 o usvajanju Plana za upravljanje nacionalnim parkom „Šar" (17.03.2015);
- Odluka VRK-a br. 01/74 o stavljanju pod strogom zaštitom čiste šume Munike (*Pinus heildrichii*), u „Velikoj jelci" deo planinskog masiva Kodža Balkan NP „Šar" (10.02.2016);
- Odluka VRK-a br. 02/74 o stavljanju pod strogom zaštitom čiste šume Munike (*Pinus heildrichii*), u „Vrh Arnena", NP „Šar" (10.02.2016);

- Odluka VRK-a br. 03/74 o stavljanju pod strogom zaštitom čiste šume Munike (*Pinus heildrichii*), u "Ošlak" NP „Šar" (10.02.2016);
- Odluka VRK-a br. 04/74 o stavljanju pod strogom zaštitom prirodnog staništa Balkanskog risa *(Lynx lynx balcanicus*) u „Rusenici", NP „Šar" (10.02.2016);
- Odluka VRK-a br. 05/74 o stavljanju pod strogom zaštitom prirodnog staništa zaštićene vrste Forsitija (*Forsythia europea)* "Gubavci" u NP „Prokletije" (10.02.2016*);*
- Odluka VRK-a br. 06/74 o stavljanju pod strogom zaštitom Ilirskog javora (*Acer heildreichii*) i Molike (*Pinus peuce*), u „Prilepskim planinama" u NP „Prokletije" (10.02.2016);
- Odluka VRK-a br. 07/74 o stavljanju pod strogom zaštitom „Planine kožnjer" – Vrh Ropsa u NP „Prokletije" (10.02.2016);
- Odluka VRK-a br. 08/74 o stavljanju pod strogom zaštitom planinskog područja „Bistra" NP „Šar" (10.02.2016);
- Odluka VRK-a br. 09/74 o stavljanju pod strogom zaštitom planinskog područja „Dupnica" NP „Šar" (10.02.2016);
- Odluka VRK-a br. 10/74 o stavljanju pod strogom zaštitom planinskog područja „Kobilica" NP „Šar" (10.02.2016);
- Odluka VRK-a br. 11/74 o stavljanju pod strogom zaštitom planinskog područja „Ljuboten" NP „Šar" (10.02.2016);
- Odluka VRK-a br. 12/74 o stavljanju pod strogom zaštitom područja izvora i gornjeg vodotoka „Bistrice" NP „Šar" (10.02.2016);

  Odluka VRK-a br. 13/74 o stavljanju pod strogom planinskog područja koje se karakterizuje zajednicom Fageto - Taxetum baccata – važna autohtona šumska zajednica Jeličice *Taxus baccata*) sa bukvom (*Fagus mosaicae)* u „Klisuri" NP „Šar" (10.02.2016);

- Odluka VRK-a br. 14/74 o stavljanju pod strogom zaštitom endemorelske šume Munike *(Pinus heildreichii)* i zelene vegetacije bogate retkim endemskim biljkama u „Koritnik", NP „Šar" (10.02.2016);
- Odluka VRK-a br. 15/74 o stavljanju pod strogom zaštitom visokih planina na serpentinu sa retkim i spesifičnim šumskim ekosistemima Munike (*Pinus heildrichii*), Molike (*Pinus peuce*), Bora (*Abies alba*), Smreke (*Picea abies*), Bora krivulja (*Pinus mugo*) i Bukve (*Fagus moesiaca*) u „Pašalare", NP „Šar" (10.02.2016);
- Odluka VRK-a br. 16/74 o stavljanju pod strogom zaštitom prirodnog staništa posebne vrste Makedonskog bora (*Abies borisi - regis*) i Mrkog medveda (*Ursus arctos*) u „Bredhik", NP „Šar" (16.02.2016*);*

- Odluka VRK-a br. 17/74 o stavljanju pod strogom zaštitom područja visokih planina u silikatu koji se karakterizuje posebnim biološkim, geološkim, geomorfološkim, hidrografskim i pejzažnim vrednostima „Šutman“ NP „Šar“ (16.02.2016);

- Odluka VRK-a br. 18/74 o stavljanju pod strogom zaštitom planinskog područja u serpentinu i stenoendemskog staništa Bornmilere (*Bornmuelleria diecki*) u „Svetoj ledini“ NP „Šar“ (16.02.2016);

- Odluka MŽSPP-a br. 142/2016, od 14.09.2016. godine i zaključak br. 152/2016, od 29.09.2016. godine o osnivanju međuinstitucionalnog koordinacionog tima za osnivanje mreže NATURA 2000. Radna grupa je upoznata sa dužnostima i usvojila je projektne zadatke;

- Odluka br. 20/2016 MŽSPP-a o tarifama naknade, dozvoljenim postupcima, merama za sprečavanje štete i dodatnim kriterijumima za utvrđivanje naknada štete koju su izazvali vrste divljih životinja koje su strogo zaštićene kod domaćih životinja (02.09.2016);

- Licenciranje fizičkih i pravnih lica za izradu izveštaja o proceni i naknadi štete koju su izazvali vrste divljih životinja koje su strogo zaštićene (10.11.2016);

- Odluka SO Priština o rekategorizaciji Nacionalnog regionalnog parka „Grmija“ u kategoriji – Zaštićeni predeo (18.07.2017);

- Odluka br. 23/2017 o zaštićenim divljim vrstama za koje je dozvoljeno uzimanje u prirodi i održivo korišćenje (25.04.2017).

2.1.3. Akti u postupku 2015 – 2017

- Akcioni plan za diverzitet 2016 - 2020 (usvojen 30.05.2018.godine);
- Koncept dokument o poboljšanju upravljanja nacionalnim parkovima na Kosovu;
- Izrada prostornog plana za NP „Prokletije“;
- Izrada Plana upravljanja za NP „Prokletije“;
- Odluka opštine Uroševac o kategorizaciji bifurkacije reke Nerodimka.

2.1.4 Ocenjivanje zakonitosti opštinskih akata

Na zahtev MALS-a, Divizija za zaštitu prirode je ocenjivala zakonitost odluka opštinskih skupština o 46 spomenicima prirode i o jednom zaštićenom predelu.

2.1.5 Dozvole i licence za zaštitu prirode koje izdaje OZŽSV

Tokom perioda od 2015. do 2017. godine, Odjeljenje za zaštitu prirode izdalo je osam dozvola za sprovođenje naučnih istraživanja u prirodi, na osnovu zahteva podnetih uglavnom od strane lokalnih i stranih univerzitetskih institucija i nevladinih organizacija. Takođe, 2016. godine izdata je dozvola za prevoz-uvoz tri medveda iz Republike Albanije u Republiku Kosovo od strane Fondacije za zaštitu životinja „Vier Pfoten Kosova" Priština. Ovo je rezultat sprovođenja Administrativnog uputstva br. 26/2012 o prekograničnoj trgovini i trgovini zaštićenim divljim vrstama, iako nismo potpisnice Konvencije CITES.

MŽSPP tokom 2016. godine izdala je pet dozvola za fizička i pravna lica koja će, nakon održavanja adekvatnih obuka od strane MŽSPP-a, pripremiti izvještaj o proceni i naknadi štete prouzrokovane vrstama strogo zaštićenih divljih životinja.

Do sada na Kosovu nema nijednog prelaza za divlje životinje na izgrađenim autoputevima iako ih zakonska infrastruktura obavezuje da uzmu u obzir uređenje staza za prelaz divljih životinja u onim područjima gdje imaju svoja staništa.

3. INSTITUCIONALNI OKVIR

3.1. Organi odlučivanja

- Skupština Republike Kosovo

- Funkcionalni odbor Skupštine za Poljoprivredu, Šumarstvo, Ruralni Razvoj, Životnu Sredinu i Prostorno Planiranje.

Organi koji su nadležni za upravljanje zaštitom prirode su:

- Ministarstvo Životne Sredine i Prostornog Planiranja-

  MŽSPP

  Divizija za Zaštitu Prirode

  Institut za Prostorno Planiranje

- Kosovska Agencija za Zaštitu Životne Sredine - KAŽS

  Kosovski Institut za Zaštitu Prirode - KIZP

  Direkcija Nacionalnog Parka "Šar"

  Direkcija Nacionalnog Parka "Prokletije"

- Ministarstvo Poljoprivrede, Šumarstva i Ruralnog Razvoja –

  MPŠRR Agencija za Šume Kosova

  Šumarski Institut Kosova

- Ministarstvo Kulture, Omladine i Sporta

  Muzej Kosova

- Lokalni nivo - Opštine;

- Naučne institucije;

- Ekološke organizacije civilnog društva.

3.2. Implementacija Strategije i Akcionog plana o biodivrezitetu 2011 – 2020

Strategija i Akcioni plan o biodiverzitetu predstavlja osnovni dokument za očuvanje prirode koji definiše dugoročne ciljeve očuvanja biodiverziteta i raznolikosti pejzaža, vrednosti očuvanja prirode i načina sprovođenja u skladu s ukupnim ekonomskim, društvenim i kulturnim razvojem Republike Kosovo.

Sa SAPB 2011-2020 definisana su četiri strateška cilja na sledeći način:

OS1: Razvoj pravnog i institucionalnog okvira u skladu sa standardima EU i njihova efikasna primena.

OS2: Čuvanje, zaštita i poboljšanje stanja biljnih i životinjskih vrsta, prirodnih staništa i reprezentativnih predela u prirodnoj ravnoteži.

OS3: Obezbeđivanje integrisane zaštite prirode kroz saradnju sa drugim sektorima, održivo korišćenje biodiverziteta i ravnopravno deljenje profita.

OS4: Promocija efikasnog obrazovanja i komunikacije o biodiverzitetu.

Ova četiri strateška cilja su opisani u Akcionom planu koji je identifikovao listu od 11 (jedanaest) mera koje se kroz konkretne projekte sprovode u cilju ostvarenja ovih ciljeva.

Mera 1. Usklađivanje i jačanje zakona za zaštitu prirode sa direktivama i uredbama EU, kao i potpisivanje glavnih konvencija – ova mera se odnosi samo na usklađivanje zakonodavstva (donošeno je 2 zakona o nacionalnim parkovima, 2 uredbe, 20 Administrativnih uputstava i 35 odluke), ostvareno je na nivou od 80 do 100%, u zavisnosti od direktive, dok što se tiče osnaživanja zakonodavstva, suočili smo se sa poteškoćama koje se odnose na nedostatku kapaciteta za jačanje i sprovođenje. Potpisivanje konvencija nije postignuto zbog stanja u kojoj se nalazi Kosovo (članstvo u Ujedinjenim nacijama).

Mera 2. Osnaživanje i institucionalizacija nadležnih organa za sprovođenje mera i radnji za očuvanje biodiverziteta – preduzete su mere u cilju da se kroz obuke ojačaju ljudski kapaciteti za sprovođenje mera za očuvanje biodiverziteta. Program ECRAN – Regionalna ekološka mreža i klima koji finansira Evropska komisija doprineo je na jačanju ljudskih kapaciteta kosovskih institucija o pitanjima očuvanja biodiverziteta.

Mera 3. Povećanje površina zaštićenih prirodnih područja na 10% teritorije Republike Kosovo i njihovo efikasno upravljanje – što se tiče ove mere povećanje teritorije zaštićenih područja dostiglo je na 11, 5%, dok efikasno upravljanje nije ostvareno na zadovoljavajućem nivou.

Mera 4. Istraživanje i inventarizacija prirodnih staništa i vrsta - Tokom 2017. godine je realizovan projekat kojim je izvršena preliminarna inventarizacija vrsti biljaka, životinja, vrste prirodnih staništa i njihovo mapiranje u Republici Kosovo.

Mera 5. Ex – situ zaštita biljnih i životinjskih genetskih resursa - Banka gena za biljne resurse je funkcionalizovana u okviru Poljoprivrednog i veterinarskog fakulteta

Javnog univerziteta „Hasan Prishtina" dok banka gena za životinje još uvek nije osnovana.

Izgradnja skloništa „ŠUMA MEDVEDA" u Badovcu od strane Fondacije za zaštitu životinja „VIER PFOTEN Internacional" iz Austrije pozitivno je uticalo na rešavanje problema sa mrkim medvedima.

Mera 6. Pripremni radovi za osnivanje „Natura 2000", završena je studija o spremnosti Kosova o procesu osnivanja Natura 2000 i uspostavljena je međusektorska koordinaciona grupa o „Natura 2000".

Mera 7. Promovisanje ekonomskih vrednosti biodiverziteta i očuvanje biodiverziteta postaće deo politika drugih sektora, ova mera je sprovedena kroz procenu ekološkog uticaja. Kod sektora sa uticajem tokom kreiranja politika zahtevano je da se uzimaju u obzir pitanja koje imaju uticaj na očuvanju biodiverziteta i primenjene su mere procene uticaja na životnu sredinu za sve projekte i intervencije u područjima sa visokim biodiverzitetom kao što su nacionalni parkovi itd.

Mera 8. Izrada prostornih planova i planova za upravljanje zaštićenim prirodnim područjima prostorni planovi o NP „Šar" MNRV „Vodopadi Miruše", dok je u procedurama odobravanja PP o NP „Prokletije" dok plan upravljanja ima samo NP „Šar ".

Mera 9. Podizanje svesti i saradnje u svim sektorima biodiverziteta - ova mera delimično se realizuje kroz predavanja u školama, organizovanje „Dana biodiverziteta" i objavljivanje letaka na ovu temu.

Mera 10. Razvoj i implementacija projekata za podizanje svesti o značaju prirode, biodiverziteta i pejzaža i njihovih ekonomskih i finansijskih vrednosti - realizovani su mali projekti uz podršku budžeta Kosova, kao i donatora kao što su: Norveško Ministarstvo inostranih poslova i Fondacija MAVA, švedski SIDA, nemački GIZ koji je podržao pripremu Crvene knjige vaskularne flore Republike Kosovo. Takođe, je razvijen projekat održivog upravljanja zaštićenim pejzažom „Germia" koji je finansirala Evropska komisija.

Projekat održivog upravljanja i korišćenja zemljišta i konzervacija biodiverziteta u opštini Dragaš koji finansira finska vlada i koji sprovodi UNDP.

Projekat japanskog JICA & MASHAV podržao je MŽSPP, konkretno opštinu Suva Reka sa ciljem da doprinosi jačanju ljudskih kapaciteta lokalnih zajednica za održivo korišćenje prirodnih resursa i razvoj ruralnih gazdinstava zasnovanim na japanskim i izraelskim iskustvima.

Mera 11. Jačanje taksonmomskih nauka i implementacija univerzitetskih programa o mapama, upravljanju i zaštiti biodiverziteta – bilo je napora da se novim kurikulumima razvijaju specifični moduli kroz saradnju sa Javnim Univerzitetom„Hasan Prishtina" Odeljenjem Biologije.

Ministarstvo životne sredine i prostornog planiranja, uz podršku TAIEKS-a tokom 2016. godine, izvršilo je srednjoročnu procenu za pregled „Strategije i Akcionog plana za biodiverzitet 2016-2020", uspostavljena je radna grupa za sprovođenje ovog zadatka. MŽSPP je vodio proces i osoblje Odjeljenja za zaštitu prirode je koordiniralo i komuniciralo sa članovima radne grupe tokom procesa pregleda i ažuriranja ovog strateškog dokumenta, koji je u proceduri odobrenja.

Tabela 1. Usklađivanje sa direktivama Evropske unije u sektoru za zaštitu prirode

Br.	Naziv direktive	Godina ratifikacije	Svrha	Usklađivanje sa nacionalnim zakonodavstvom. (%)
1	Direktiva 2009/147/EC o zaštiti divljih ptica	Prvo je odobrena od Država članica 1979. godine, to je najstariji deo zakonodavstva prirode u Evropskoj uniji.	Direktiva pruža kompletan okvir zaštite, upravljanja i kontrole svih divljih ptica koje se nalaze u EU. Direktiva upućuje države članice na preduzimanje mera da zadrže populaciju svih vrsta divljih ptica koje se nalaze u zemlji EU-a (član 2). Takve mere mogu uključiti održavanje i/ili ponovno stvaranje staništa kako bi se zadržale ove populacije ptica (član 3)	95%
2	Direktiva 1999/22/EC ZOOs- odnosi se na držanje divljih životinja u zoološkim vrtovima.	29. mart 1999.	Ciljevi Direktive su zaštita divlje faune i očuvanje biodiverziteta osiguranjem usvajanja mera od Država članica za licenciranje i inspekciju zooloških vrtova u zajednici, kako bi se ojačala uloga zooloških vrtova u očuvanju biodiverziteta.	80%
3	Direktiva 92/43/ EEC o čuvanju prirodnih staništa i divlje flore i faune.	21. maj 1992.	Glavna svrha Direktive staništa je promovisanje očuvanja biodiverziteta, dok od države članice se zahteva da preduzme mere za držanje ili vraćanje prirodnih staništa i vrsta divljih životinja navedenih u Aneksima Direktive pogodnijim statusom očuvanja, uvođenjem snažne zaštite za ta staništa i vrste sa evropskim značajem.	96%
4	Okvirna direktiva o vodama (2000/60/EC).	23. oktobar 2000.	Održavanje „visokog ekološkog statusa" vode tamo gde postoji, sprečavanjem svakog pogoršanja postojećeg stanja voda i postizanja najmanje „dobrog statusa" u odnosu na sve vode do 2015. godine.	48.8%
5	Direktiva 2004/35/EC o ekološkoj odgovornosti u vezi sa sprečavanjem i popravkom ekološke štete (Direktiva odgovornosti za životnu sredinu).	Direktiva je usvojena u aprilu 2004. godine. Ona se bavi samo štetom i štetnim događajima koji su nastali nakon poslednjeg roka za transponovanje na nivou Država članica, 30. aprila 2007. godine.	Direktiva o ekološkoj odgovornosti ima za cilj da ih čini zakonski i finansijski odgovornim za sve štetočine o oštećenju životne sredine (vode, zemljišta i prirode).	76%

Izvor: DZŽSV/MŽSPP

4. KLASIFIKACIJA ZAŠTIĆENIH PODRUČJA

Klasifikacija zaštićenih područja zasnovana je na Zakonu o zaštiti prirode (Br. 03/L233) i delimično je u skladu sa Međunarodnom unijom za zaštitu prirode (IUCN). Zaštićena prirodna područja prema ovom zakonu klasifikovana su u sedam kategorija:

4.1. Striktni prirodni rezervat

Striktni rezervat prirode je zemljište i/ili voda koja je nepromenjena ili vrlo malo promenjena i posvećena je isključivo očuvanju netaknute prirode, naučnom istraživanju biološke raznovrsnosti, praćenju stanja prirode, kao i obrazovanju ako ne ugrozi slobodan razvoj prirodnih procesa. Za obrazovna istraživanja i posete striktnom rezervoaru, treba dobiti dozvolu Ministarstva. U striktnom rezervatu je zabranjeno obavljanje privrednih i drugih aktivnosti. Za striktne prirodne rezervate važi prvi stepen zaštite koji proglašava Vlada.

Od ukupne površine zaštićenih područja, striktni prirodni rezervati obuhvataju površinu od 10885.82 ha. Na Kosovu do sada je proglašeno 19 zaštićenih striktnih rezervata.

4.2. Nacionalni park

Nacionalni park je velika površina zemljišta i/ili vode, sa izuzetnim i raznovrsnim prirodnim vrednostima, koji uključuje jedan ili više konzerviranih ili malo modifikovanih prirodnih ekosistema i uglavnom je posvećen očuvanju izvornih vrednosti prirode. Nacionalni park ima naučni, kulturni, obrazovni i rekreativni značaj. U nacionalnom parku su dozvoljeni radovi i aktivnosti koji ne ugrožavaju izvornu prirodu. U nacionalnom parku je zabranjena ekonomska eksploatacija prirodnih dobara.

U nacionalnom parku su dozvoljene hotelijersko-turističke i rekreativne aktivnosti koje se vrše u cilju poseta, obrazovanja, zdravstveno-rekreativnih i turističkih potreba, opsežne tradicionalne poljoprivrede, ribarstva, ako se ne ugrožava postojanje vrsta i prirodna ravnoteža u skladu sa Zakonom o prirodi i planu upravljanja.

Na Kosovu postoje dva nacionalna parka koja su proglašena od strane Skupštine Kosova: NP „Šar " sa površinom od 53 469 ha i NP „Prokletije" sa površinom od 62.488 ha. Nacionalni parkovi pokrivaju ukupnu površinu od 115.957 ha.

4.3. Posebno zaštićeno područje – PZP i POP

Posebno zaštićeno područje je zemljište i/ili vode od posebnog značaja jer je jedinstvena, retko - reprezentativna ili je stanište divljih vrsta ali je posebno značajno za naučna istraživanja.

Posebno područje može biti: biljno, mikološko, šumske vegetacije, zoološko - ornitološko, ihiološko, geološko, palentološko, hidrogeološko, hidrološko područje itd.

U posebnom području nisu dozvoljene intervencije, radovi i aktivnosti koje mogu preplaviti osobine zbog kojih je proglašeno posebno područje - sakupljanje i uništavanje biljaka, uznemiravanje, hvatanje i ubijanje životinja, uvođenje novih bioloških vrsta, meliozne intervencije, različite vrste ekonomizacije i druge slične eksploatacije.

U posebnom području su dozvoljene intervencije, radovi i aktivnosti koje čuvaju ili unapređuju značajne uslove za očuvanje osobina zbog kojih je proglašeno područje.

Na Kosovu postoji jedno posebno zaštićeno područje ptica - Ligatina Henca - Radeveš u površini od 109 ha.

4.4. Park prirode

Park prirode predstavlja veliku prirodnu ili delimično veštačku površinu zemlje i/ili vode sa ekološkim karakteristikama od nacionalnog i međunarodnog značaja sa naglašenim značajnim vrednostima pejzažnih, obrazovnih, kulturnih, istorijskih i turističko-rekreativnih raznolikosti.

U parku prirode dozvoljene su privredne aktivnosti i druge aktivnosti s kojima se ne ugrožava uloga i njegove značajne karakteristike.

Način sprovođenja ekonomskih aktivnosti i korišćenje prirodnih dobara u parku prirode određuju se uslovima za zaštitu prirod.

U okviru ove kategorije „Planina Paštrik i Jezero Vrbnice ” postavljeno je pod preliminarnom zaštitom kao prekogranično zaštitno područje između Kosova i Albanije, sa površinom od 5934 ha.

4.5. Spomenici prirode

Spomenici prirode su deo ili celina neizmenjenih delova žive ili mrtve prirode koji imaju ekološku, naučnu, estetsku ili kulturno-istorijsku vrednost i/ili turističke vrednosti. Spomenici prirode mogu biti geološko-paleontološki, mineraloški, hidrološki,

geološke strukture, sedimenta itd, geomorfološke strukture - pećina, ponor, kameni zidovi, hidrološke strukture - izvori, tok vode, vodopad, jezero, botanički – retki ili značajni primerci biljnog sveta o jednom lokalitetu, manji botanički ili zoološki lokalitet koji je značajan za svoje naučne vrednosti.

Na spomenicima prirode i njihovoj neposrednoj blizini, koje predstavlja sastavni deo zaštićenog područja ne dozvoljavaju se aktivnosti koje ugrožavaju njihove karakteristike i vrednosti.

Na Kosovu je pod zaštitom stavljeno 156 spomenika prirode, sa površinom od 6059.78 ha. Od toga 110 njih su botaničkog karaktera, 20 hidrološkog, 10 geomorfološkog i 16 speleološkog karaktera.

4.6. Zaštićeni pejzaž

Zaštićeni pejzaž je prirodno ili veštačko područje velike pejzažne vrednosti i biološke ili kulturno-istorijske vrednosti ili pejzaž sa jedinstvenim očuvanim karakteristikama za određeno područje namenjeno za odmor i rekreaciju. U zaštićenom pejzažu nisu dozvoljene intervencije i radovi koji pokvare karakteristike zbog kojih je isti proglašen zaštićenim.

U okviru ove kategorije se nalaze: Grmija, Shkugëza, *kompleks borova „Straže", Kačanik, i Dečanski borovi. Ukupna površina kategorije zaštićenih pejzaža iznosi 2059 ha.*

4.7. Spomenik arhitekture parka

Spomenik arhitekture parka je veštački stvoren prostor - botanička bašta, arboretum, gradski park, rangiranje drveta i drugi oblici vrtova i parkova, odnosno individualnih stabala ili grupe stabala koje imaju veliku estetsku, kulturno-istorijsku, ekološku ili naučnu vrednost. U spomeniku arhitekture parka iu njegovoj neposrednoj blizini, koja je sastavni deo zaštićenog područja, nisu dozvoljene aktivnosti ili radovi koji mogu promeniti ili pokvariti vrednosti zbog kojih je zaštićen.

U okviru ove kategorije zaštite, još uvek nije klasifikovano nijedno zaštićeno područje. U budućnosti treba izvršiti inventarizaciju gradskih parkova na Kosovu.

5. HRONOLOGIJA PROGLAŠENJA ZAŠTIĆENIH PODRUČJA

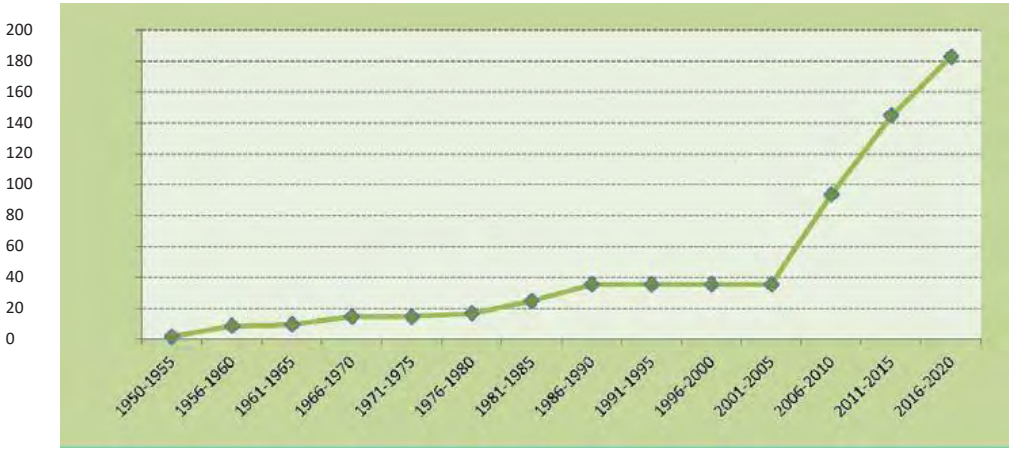
U hronologiji proglašenja zaštićenih područja prirode na Kosovu, mogu se razlikovati tri vremenska perioda koja se odnose na opšti razvoj na Kosovu.

Period od 1950. do 1970. godine predstavlja početnu fazu zaštite prirode i proglašenja prirodnih zaštićenih područja na Kosovu, koja počinje sa proglašenjem prve zone 1950. godine, koja je bila „Gazimestan". Do početka sedamdesetih godina, broj zaštićenih područja je dostigao 19. U ovom periodu pod zaštitom je stavljena pećina u Gadimlju i neki drugi važni botanički spomenici kao što su: Rap u Marašu, Stabla u Isniću itd.

Period između 1970. i 1988. godine karakteriše proglašenje značajnog broja područja prirode. Razlog za ovaj uspeh odnosi se na osnivanju Zavoda Kosova za zaštitu prirode 1974. godine od strane Skupštine Kosova. U ovom periodu pod zaštitom je stavljeno 32 područja prirode, od kojih treba spomenuti: „Bifurkaciju reke Nerodimlje", prvi Nacionalni park „Šar Planine" (1986), izvor reke Beli Drim sa pećinom i vodopadom u Radavcu (1983), kao i neki drugi spomenici prirode.

Period posle 2000. godine karakteriše ponovno uspostavljanje kosovskih institucija, uključujući Ministarstvo životne sredine i prostornog planiranja, odnosno Kosovski institut za zaštitu prirode. Tokom ovog perioda, preko 150 različitih područja je stavljeno pod pravnom zaštitom, dok je preko 50 područja predloženo za zaštitu. Među zaštićenim područjima su: Nacionalni park „Prokletije" (2013), NP „Šar" (proširen), Ligatina Henca - Radaveša itd., od kojih većinu čine spomenici prirode sa botaničkim, hidrološkim, geomorfološkim karakterom, itd.

Slika . 1. Broj zaštićenih prirodnih područja 1950 - 2017

Izvor: KIZP

Tokom perioda 2015. do 2017. godine opštem broju zaštićenih područja dodato je ukupno 78 novih zaštićenih prirodnih područja od kojih su: 18 striktni rezervati (Planina Kožnjera /Vrh Ropsa, Vrh Arnena, Ljumbard, Bistra, Šutman, Klisura, itd.), 57 spomenika prirode (Bifurkacija reke Nerodimlje[2], Pećina Pošter u Zatriću – u Orahovcu, Dugi kamen u Stagovu - Kačanik, Pećina Devetaka i Izvor u Devetaku - Štimlje, Hrastovo stablo (*Quercus sp.*) u Gornjoj Lapaštici - Podujevo, Hrast kitnjak, *(Quercus petraea)* u Šitarici - Vučitrn itd.), 1 park prirode (Planina Paštrik i Jezero Vrbnice) i 2 zaštićena pejzaža (Grmija[3] i Kompleks borova u Straži - Kačanik) itd.

6. ZAŠTIĆENA PODRUČJA PRIRODE

Ukupan broj zaštićenih područja prirode na Kosovu (2017) je 184, koje obuhvataju površinu od 126.119,29 ha, ili 11.56% površine Kosova. U okviru ovih područja spadaju: 19 striktnih rezervata prirode („Rezervat Arnenija", „Vrh Ropsa", „Rusenica", „Kamilja", itd), 2 nacionalna parka (NP „Šar ", NP „Prokletije"), 157 spomenika prirode („Izvor Belog Drima sa Pećinom Radavca", „Pećina u Gadimlju", „Vodopadi Miruše", „Rugovska klisura", „Kanjon Belog Drima kod Svetog mosta", „Stablo Rrapa u Marašu" itd), 1 park prirode („Planina Paštrik i Jezero Vrbnice"), 4 zaštićena pejzaža („Shkugëza" i „Dečanski borovi"itd.) i 1 posebno zaštićeno područje ptica („Ligatina Henca-Radeveša").

Najveću površinu zaštićenih područja čine nacionalni parkovi: „Prokletije" i „Šar", park prirode „Planina Paštrik i Jezero Vrbnice", zaštićeni pejzaž „Grmija" i MNRV „Vodopadi Miruše" itd.

[1] Tokom ovog perioda izvršeno je ponovno definisanje granica i donete su nove odluke o nekim od striktnih rezervata koji su i ranije tokom pedesetih godina prošlog veka bili proglašeni.
[2] Spomenik prirode „Bifurkacija reke Nerodimlje" do 2015. godine bila je pod zaštitom kao poseban rezervat prirode.
[3] Proširenje zaštićene površine.

Tabela 2. Zašti ćena područ ja prirode prema kategorijama (2017)

Kategorija IUCN-a	Naziv	Br.	Površina/ha	Učešće u %
I	Striktni rezervati prirode	19	10,885.82	**0.99**
II	Nacionalni parkovi	2	115,957	**10.6**
III	Spomenici prirode	157	6,084.79	**0.56**
V	Prirodni park	1	5,934	**0.54**
V	Zašti ćeni pejzaž	4	2.412	**0.22**
V	Posebno zašti ćeno podru čje ptica	1	109.5	**0.01**
	Ukupno	184	126119.29[4]	**11.56 %**

Izvor: KIZP

6.1. STRIKTNI REZERVATI

Na Kosovu je proglašeno devetnaest (19) striktnih rezervata, od kojih osamnaest (18) se nalaze unutar teritorije nacionalnih parkova. U nacionalnom parku „Šar" nalaze se petnaest (15) rezervata, kao što su: Sveta Dolina, Šutman, Bredhiku, Ostrovica, Klisura, Ljumbard, Ljuboten, Koritnik, Koplica, Dupnica, Bistra, Rusenica, Ošiljak, Popovo prase i Golem Bor. Dok u nacionalnom parku „Prokletije" nalaze se tri (3) rezervata: Planina Kožnjar-Vrh Ropsa, Planine Prilepa i Gubavca, dok u Leposaviću se nalazi rezervat Kamilja.

Nadzor striktnih rezervata

Kosovski institut za zaštitu prirode (KIZP) je institucija koja je odgovorna za profesionalni nadzor zaštićenih područja i biodiverziteta. U okviru plana rada tokom perioda 2015. do 2017. godine KIZP je obavio nadzorne posete sa ciljem procene opšteg stanja ovih striktnih rezervata. Što se tiče pitanja administracije, to je regulisano kroz direkcije za upravljanje nacionalnim parkovima, koja su odgovorna za administraciju teritorije nacionalnih parkova i striktnih rezervata koji se nalaze u njima.

[4] Objašnjenje: Ova površina zašti ćenih područ ja ne obuhvata zašti ćena podru čja koje se nalaze u okviru Nacionalnih parkova „Šar" i „Proklet ije"

6.1.1. Sveta Dolina

Sveta Dolina leži u planinama Muštišta, na nadmorskoj visini od 1150-1372 metara, i ima površinu od 17.98 hektara. Na ovom području pored stenoendemične vrste Šarplaninskog karanfilića (*Bornmuellera dieckii*), nalaze se retke i endemične vrste kao što su: munika (*Pinus heldreichii*), bor krivulj (*Pinus mugo*), šarplaninski čistac (*Stachys scardica*), Derflorov krestušac (*Polygala doerfleri*) itd. Lekovite vrste su: lekovita bukvica (*Stachis officinalis*), zlatnica (*Solidago virga-aurea*), jaglika (*Primula officinalis*), prostrel (*Gentiana cruciata*), jaglika (*Polygonatum officinale*), salep (*Orchis morio*), prolećni vrh (*Gentiana verna*), itd. U pogledu fauna na ovom području pominje se prisustvo sledećih vrsta: srna (*Capreolus capreolus*), divlja svinja (*Sus scrofa*), jazavac (*Meles meles*), kuna (*Martes foina*), orao mišar *(Buteo buteo*), kukavica *(Cuculus canorus),* zelena žuna *(Picus viridis).*

Slika 1. Munika (Pinus heldreichii)

Slika 2. Šarplaninski karanfilić *(Bornmullera dieckii)*

6.1.2. Šutman

Striktni rezervat „Šutman" leži na silikatnim i krečnjačkim stenama, na nadmorskoj visini od 1.400 do 2.658 metara i ima površinu od 5.057 hektara. U ovim područjima postoje sledeće biljne vrste : *Achillea abrotanoides, Achillea chrysocoma, Achillea atrata, Alkana scardica, Allium sibiricum, Alyssum scardicum, Armeria alpina, Barbarea balcana, Cardus scardicus, Campanula albanica, Cicerbita pancicii, Crocus scardicus, Dianthus scardicus, Dianthus superbus, Discorea balcanica, Draba scardica, Draba korabensis, Gentianella bulgaria var. albanica, itd.* Najvažne lekovite vrsti su: *Gentiana lutea, Gentiana punctata*, itd.

Područje Šutmana predstavlja stanište divljih koza (*Rupicapra rupicapra*). Bolji uslovi staništa doprineli su održivom uzgoju divljih koza.

Od vrsta ptica pominje se prisustvo zlatnog orla (*Aquila crysaetos*) a ponekad i beloglavog supa (*Gyps fulvus)* koji tokom leta krase nebo ovog područja. Za identifikaciju drugih ptica potrebna su detaljna istraživanja područja.

Slika 3. Prolećna lincura *(Gentiana verna L.)*

Slika 4. Planinski blaženak *(Geum montuam)*

6.1.3. Bredhiku

Striktni rezervat „Bredhiku" leži na silikatskim stenama, na nadmorskoj visini od 1.100 – 1.450 metara i ima površinu od 123.16 hektara. Na ovom području su identifikovane vrste vegetacije kao što su: makedonski hrast (*Abies borisi regis)* i bela jela *(Abies alba).*

U okviru ovog područja postoje i sledeće biljne vrste: Arunku dioik *(Aruncus dioicus), Campanula foliosa, Chyrsanthemum leucanthemum, Melampyrum bihariense* itd.

Slika 5. Šumska kozja brada *(Aruncus dioicus)*

Slika 6. Lisnati zvončić *(Campanula foliosa)*

Ovo područje je stanište srne (*Capreolus capreolus*) i mrkog medveda (*Ursus arctos*) koji ima svoje zimsko gnezdo na ovom području. Od drugih vrsta postoje: vuk (*Canis lupus*), lisica (*Canis vulpes*), divlja svinja (*Sus scrofa*), kuna belica (*Martes foina*), veverica (*Scirius vulgaris*) itd. Potvrđeni su i tragovi risa (Lynx lynx) koji koristi ovo područje za traganje za hranom iz svog staništa u Koritniku gde je ugrožen od ilegalnih lovaca.

Najvažnije vrste identifikovanih ptica na ovom području su: mrki orao (*Falco peregrinus*), mišar (*Buteo buteo*), sokol (*Accepiter gentilis*), kamenjarka (*Alectoris graeca*), kukavica (*Cuculus canorus*), ćuk (*Otus scops*), zelena žuna (*Picus viridis*), šareni planinski detlić (*Dryobates leucotos*), itd.

6.1.4. Ostrovica

Striktni rezervat „Ostrovica" leži na serpentinskim stenama, na nadmorskoj visini od 1280 – 2092 metara i ima površinu od 400 hektara. Od vrsta drveta i žbunja koje postoje na ovom području su: munika (*Pinus heldreichii*), molika (*Pinus peuce*), bor krivulj (*Pinus mugho*), Tisi (*Taxus bacata*), borovnica *(Vaccinium myrtillus*), Siberijska kleka (*Juniperus nana*), šumska ruža (*Rosa pendulina*), itd. U okviru ovog rezervata prisutne su stenoendemične vrsti biljaka, burnmullera e Dieckit (*Bornmullera dieckii*) i Šarplaninski tičinac (*Cerastium neoscardicum*), koje imaju međunarodni značaj. Od endemičnih vrsta se nalaze: *Adenostyles glabra, Anthylis vitelina, Lazerpitium sp., Lilium albanicum, Campanula moesiaca, Campanula albanica, Campanula foliosa, Campanula glomerata, Knautia dinarica, itd.*

Fauna ovog područja je bogata mnogim vrstama, ali najvažnije su: *Lynx lynx, Ursus arctos, Canis lupus, Capreolus capreolus, Canis vulpes, Sus scrofa, Felis sylvestris, Martes martes, Meles meles, Apodemus silvaticus*, itd. Nedavno je primećeno prisustvo divljih koza (*Rupicapra rupicapra*) koje su migrirale iz njihovog staništa u Ošiljku.

Najvažne vrste ptica u području su: *Aquila chrysaetos, Falco biarmicus, Accepiter gentilis, Accepiter nisus, Bubo bubo, Strix aluco, Otus scops, Alectoris graeca, Tetrastes bonasia, Loxia curvirosta, Pyrrhocorax pyrrhocorax, Lullula arborea, Parus atricapillus,* itd.

U prošlosti ovo područje je bilo stanište velikog tetreba (*Tetrao urogallus*), dok tokom traganja područja ova retka i ugrožena vrsta nije primećena (potvrđeno).

Slika 7. Žuta lincura *(Gerntina lutea)*

Slika 8. Albanski ljiljan *(Lilium albanicum)*

6.1.5. Klisura

Striktni rezervat „Klisura" leži na serpetičnim stenama, na nadmorskoj visini od 1050 – 1531 metara i ima površinu od 103.98 hektara. U okviru šumske vegetacije na ovom području nalazi se Tisi sa bukvom *(Fageto-Taxetum baccata)*. Dok od biljnih vrsta možemo pomenuti: endemoreliktnu vrstu, ramonda *(Ramonda nathaliae)*, kao i vrstu lepa telekija *(Telekia speciosa)*, pucavica obična *(Silene vulgaris)*, papratka *(Asplenium trichomanes)* itd.

Slika 9. Lepa telekija *(Telekia speciosa*)

Slika 10. Pucavica obična *(Silene vulgaris)*

Područje predstavlja stanište za migraciju mnogih vrsta divljih životinja: *Ursus arctos, Capreolus capreolus, Felis sylvestris, Canis vulpes, Sus scrofa, Meles meles, Martes foina, Testudo graeca*. Najvažnije ptice na ovom području su: *Buteo buteo, Falco biarmicus, Accipiter gentilis, Bubo bubo, Strix aluco, Lanius collurio, Lullula arborea, Dryobates minor, Picus viridis, Alectoris graeca, Cuculus canorus, Turdus merula,* itd.

6.1.6. Ljumbard

Striktni rezervat „Ljumbard" leži na silikatnim stenama, na nadmorskoj visini od 1570 - 2609 metara i ima površinu od 304 hektara. U okviru ovog rezervata nalaze se sledeće biljne zajednice: šume bukve (*Fagetum subalpinun*) i kleke sa borovnicama (*Vaccinio-Juniperetum nanae*). Dok, od biljnih vrtsa mogu se izdvajati: *Dinathus scardicus*, *Crocus scardicus*, *Draba korabensis, Potentilla montonegrina, Selaginella selaginoides, Pedicularis oederi, Silene waldsteinii, Salix herbacea*, *Lilium albanicum, Ranunculus incomparabilis, Pinguicula balcanica, Allysum scardicum, Anemone narcissiflora, Draba doerfleri* itd.

Slika 11. Šarski karanfil *(Dinathus scardicus)*

Slika 12. Hajdučka trava *(Achillea multifidia)*

Najviši stenoviti delovi područja predstavljaju stanište divljih koza i planinskog orla (Aquila crysaetos), dok se šume i pašnjaci u donjim delovima područja koriste od mrkog medveda i srne.

6.1.7. Ljuboten

Striktni rezervat „Ljuboten" leži na krečnjačkim stenama, na nadmorskoj visini od 1600 – 2514 metara i ima površinu od 202.16 hektara. Na ovom području nalazi se sledeća vegetacija: *Carex laevis-Helianthemum.* U okviru biljnih vrsta možemo izdvajati: *Achillea ageratifolia var aizooni, Centaurea kosanini, Euphorbia glabriflora, Draba scardica, Genista hassertiana, Thlaspi bellidifolium, Salvia scardica, Stachys scardica, Thymus albanus, Thymus lykae, Dianthus microlepis, Dianthus scardicus, Silene roemeri, Ranunculus millefoliatus, Silene sendtneri, Asperula dorfleri, Fumana bonapartei,* itd.

Ovo područje predstavlja stanište divljih koza, dok tokom leta primećuju se i sledeće ptice grabljivice: planinski orao (*Aquila chrysaetos*), mrki soko (*Falco peregrinus*) i orao mišar (*Buteo buteo*) koji koriste ovo područje u cilju traganja za hranom.

Slika 13. Čuvar kuće *(Sempervivum hirtum)*

Slika 14. Bugarska gorčica *(Gentianella bulgarica)*

6.1.8. Planina Kožnjera-Vrh Ropsa

Striktni rezervat „Planina Kožnjera – Vrh Ropsa" leži na krečnjačkim i serpetičnim stenama, na nadmorskoj visini od 1708 - 2501 metara i ima površinu od 1,110.57 hektara. Na ovom području postoje sledeće biljne vrste: zajednica smrča *(Picetum excelsae),* zajednica smrče i bora *(Piceo-Pinetum peucis)* i zajednica molike *(Pinetum peucis).* U okviru travnate biljne vegetacije izdvajaju se ove vrste: *Saxifraga stellaris, Valeriana tripteris, Malva moschata, Cirsium candelabrum, Tanacetum vulgare, Salix eleagnos, Lilium martagon, Centaurea ipecensis, Verbascum baldacii, itd.*

Slika 15. Ris striktnog rezervata „Planina Kožnjera-Vrh Ropsa" KIZP-2017)

Najviši stenoviti delovi područja predstavljaju stanište divlje koze (*Rupicapra rupicapra*), i risa (*Lynx lynx*,) dok, šume predstavljaju stanište mrkog medveda (*Ursus arctos*), srne *(Capreolus capreolus),* divlje svinje *(Sus scrofa)* itd.

6.1.9. Koritnik

Striktni rezervat „Koritnik" leži na krečnjačkim stenama i ima površinu od 818 hektara. Na ovom području nalazi se biljna zajednica: Molika *(Pinetum heldreichii).* Dok se u okviru travnate biljne vegetacije izdvajaju sledeće vrste: *Achillea chrysocoma Friv., Achillea holosericea, Alysum montanum, Armeria alpina, Anthylis vitelina, Asperula doerfleri Wettst., Bunium alpinum, Carex laevis, Campanula versicolor, Centaurea napulifera, Crocus veluchensis Herb., Euphrasia salisburgensis, Festuca panciciana, Daphne cneorum, Dianthus scardicus, Draba lasiocarpa, Draba corabensis Kumm. et. Deg, itd.*

Koritnik je stanište mnogih vrsta faune, gde su najvažnije: *Lynx lynx*, *Felis silvestris*, *Rupicapra rupicapra*, *Ursus arctos*, *Canis lupus*, *Capreolus capreolus*, *Meles meles*, *Canis vulpes, Sus scrofa, Glis glis*, *Mustela nivalis*, *Sciurus vulgaris*, *Sorex alpinus*, itd.

Slika. Planinska zajednica molike *(Pinetum heldreichii)*

6.1.10. Koplica

Striktni rezervat „Koplica" leži na krečnjačkim stenama, na nadmorskoj visini od 1800 – 2527 metara i ima površinu od 199 hektara. U ovom delu su prisutne stenoendemične biljne vrste sa međunarodnim značajem kao što je: *Hieracium kobilicanum*, dok, od drugih endemičnih vrsta se izdvajaju: *Silene schmucheri, Rumex nivalis, Dinathus superbus, Viola grisebachiana, Erigeron uniflorus, Saussurea alpine; Lilium albanicum dhe Salix herbacea,* itd.

Slika 17. Stanište retkih vrsta kalcifitnih i hezmofitnih biljaka

6.1.11. Dupnica

Striktni rezervat „Dupnica" leži na silikatnim stenama, na nadmorskoj visini od 1250 – 2585 metara i ima površinu od 494 hektara. Na ovom području prisutne su biljne zajednice kao što su: bukva *(Fagetum subalpinum)* i Siberijska kleka *(Juniperetum nanae).* Najvažnije vrste u okviru endemičnih biljaka su: smolevka *(Silene schmucheri),* zalasta vrba *(Salix herbacea)*, karanfil sa šiškama (*Dianthus superbus*) itd.

Slika. 18. Pogled iz striktnog rezervata „Dupnica”

Dupnica predstavlja stanište divljih koza. Na ovom području postoje dobri uslovi za razvoj faune u NP „Šar”. U donjem delu područja nalazi se gnezdo mrkog medveda i vuka. Tokom leta ovo područje posećuju ptice grabljivice kao što su: planinski orao (*Aquila crysaetos*), orao mišar (*Buteo buteo*), mrki soko (*Falco peregrinus*) itd.

6.1.12. Bistra

Striktni rezervat „Bistra” leži na silikatnim stenama, na nadmorskoj visini od 1350 – 2651 metara i ima površinu od 642.12 hektara. Na ovom području prisutne su biljne zajednice, kao što su: molika (*Seslerio-Pinetum heldreichii*), smrča *(Ajugo-Pinetum peucis),* jela, molika i smrča *(Abieti-Pinetum peucis heldreichii*), bukva i bela jela *(Fago-Pinetum silvestris*), bukva, jela i smrča *(Abieto-Fageto-Pinetum peucae*), smrča, Siberijska kleka i borovnica (*Vaccinio-Junipero-Pinetum peucae*) itd. Na najvišim nadmosrskim visinama pojavljuje se pod udruženje (*Vaccinetum uliginosi*).

Slika 19. Pogled sa striktnog rezervata „Bistra”

Od ugroženih vrsta faune izdvajamo: *Felis silvestris, Rupicapra rupicapra, Ursus arctos, Canis lupus, Capreolus capreolus, Canis vulpes, Spermophilus citellus, Meles meles, Glis glis, Spalax monticola, Mustela erminea, Mustela nivalis, Arvicola terrestris* etj.

U oblasti Bistre se nalaza staništa retkih i ugroženih vrsta ptica: *Tetrao urogalus*, *Aquila chrysaetos*, *Aquila heliaca*, *Buteo buteo, Falco peregrinus*, *Accipiter gentilis*, *Bubo bubo*, *Strix aluco*, *Loxia curvirosta*, *Tetrastes bonasia*, *Lullula arborea*, *Dryobates minor*, *Monitifringilla nivalis* etj.

6.1.13. Prilepske planine

Striktni rezervat „Prilepske planine” se nalazi na krečnjačkim liticama, na nadmorskoj visini od 1815 metara i imaju površinu od 106,04 hektara. U ovoj oblasti prisutne su sledeće biljne zajednice: planinski javor *(Acer heldreichii),* molika *(Pinus peuce),* beli bor (*Pinus silvestris*), smrča (*Picea abies*), jela (*Abies alba*), gorski javor (*Acer pseudoplatanus*), mlečni javor (*Acer platanoides*), mezijska bukva (*Fagus moesiacae*), breza (*Betula pendula*), jasika (*Populus tremula*), iva (*Salix caprea) itd.*

Najvažnije vrste faune su: mrki medved (*Ursus arctos*), kuna belica (*Martes foina*), jazavac (*Meles meles*) itd. Od vrsta ornitofaune se izdvajaju: jarebica kamenjarka (*Alectoris graeca*), golub dupljaš (*Columba oenas*), gavran (*Corvus corax*), kukavica (*Cuculus canorus*), crvenokresti veliki detlić (*Dryobates leucotos*), šumska ševa (*Lullula arborea*) itd.

6.1.14 Gubavci

Striktni rezervat „Gubavci" se nalazi u zapadnom delu Peći, stvarajući veoma impresivan pogled na podnožje Koprivnika. U 2016. godini površina rezervata proširena je sa 38 hektara na 76,84 hektara. U ovoj oblasti je prisutna biljna zajednica žbunja (*Forsithia europaea*). U okviru vrsta zeljastih biljaka možemo pomenuti: *Centaurea kosaninii, Fumana bonapartei* itd. Prema podacima (literatura), pominje se i stenoendemična vrsta *Rubus ipecensis*[5].

6.1.15 Rusenica

Striktni rezervat „Rusenica" se nalazi na krečnjačkim liticama, na visini od 780 - 1810 metara i ima površinu od 270 hektara. U ovoj oblasti su prisutne biljne zajednice kao što su: bukva i jela (*Abieto-Fagetum*), planinska bukva (*Fagetum montanum*), grab i crni jasen (*Orno-Ostryio carpinetum*), smrča i munika (*Bornmullero-Pinetum heldreichii*), maslinasti jorgovan (*Daphne oloeides*) i crvene kleke (*Daphno-Juniperetum oxicedri*), itd.

U okviru vegetacije zeljastih biljaka izdvajaju se sledeće vrste: *Bornmullera dieckii, Potentila argentea, Pilygala doerfleri, Ramonda serbica, Achillea holosericea, Hieraceum weldsteini, Galium rupestre, Scrophularia bosniaca, Minuartia verna, Achillea ageratifolia, Erysimum silvestre, Aetionema saxatile, Eryngium palmatum, Sylibum marianum, Camapnula secundiflora* itd.

Oblast Rusenica je bogata divljim životinjama. Pored risa, koja je najvažnija vrsta, u ovoj oblasti postoje i druge vrste kao što su: *Rupicapra rupicapra*, *Ursus arctos, Capreolus capreolus, Sus scrofa, Felis sylvestris*, *Meles meles*, *Lepus europeus*, *Erinaceus europaeus*, *Vipera amodydes*, *Lacerta viridis* itd. Rusenica je stanište mnogih vrsta slepih miševa (*Chiroptera*) koje treba detaljno istražiti.

Najvažnije vrste ptica u oblasti Rusenice su: *Milvus milvus*, *Falco peregrinus*, *Accipiter gentilis*, *Bubo bubo, Lullula arborea*, *Dryobates leucotos, Cuculus canorus, Turdus merula, Parus atricapillus, Pyrrhocorax pyrrhocorax, Alectoris graeca*, itd.

[5] Izveštaj – Zoniranje nacionalnog parka „Prokletije", Priština, 2014.

Slika 20. Rusenica – Stanište risa *(Lynx lynx)*

6.1.16. Ošljak

Striktni rezervat „Ošljak" se nalazi na krečnjačkim liticama, na nadmorskoj visini od 1150 - 2212 metara i ima površinu od 550,47 hektara. U ovoj oblasti su prisutne biljne zajednice: bor (*Seslerio-Pinetum heldreichii*), planinski bor (*Pinetum mugho*), planinski bor i breza (*Betulo-Pinetum mugho*), smrča (*Picetum excelsae*), orijentalni grab (*Carpinetum orientalis*), planinska bukva (*Fagetum montanum*).

U okviru vegetacije zeljastih biljaka izdvajaju se sledeće vrste: *Helianthemum canum*, *Dianthus scardicus*, *Dianthus integer*, *Dianthus superbus*, *Dianthus cruenthus*, *Gencianella bullgarica*, *Thymus albanicus*, *Lilium albanicum*, *Alkanas scardica*, *Potentilla montenegrina* itd.

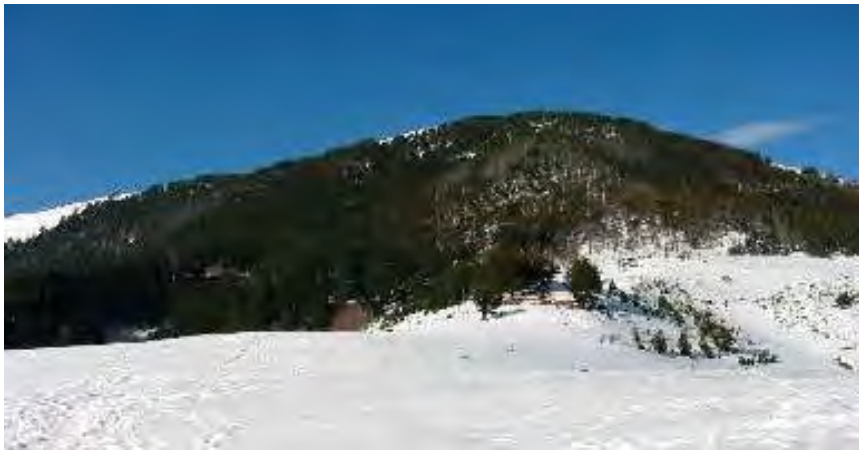

Slika 21. Ošljak - stanište molike *(Pinus heldreichii) i (Rupicapra rupicapra)*

Ošljak je stanište mnogih vrsta divljih životinja. Najčešća vrsta je divokoza (*Rupicapra rupicapra*), koja se nalazi na najvišim delovima Ošljaka koji dominiraju planinski pašnjaci i krečnjačke litice. Od drugih vrsta divljih životinja, izdvajaju se: *Ursus arctos, Canis lupus, Capreolus capreolus, Canis vulpes, Sus scrofa, Felis sylvestris*, *Martes foina*, *Glis glis*, *Spalax monticola*, *Talpa europea*, *Mustela nivalis*, *Sorex aranens*, *Vipera ammodydes*, *Lacerta viridis* itd. U Ošljaki su primećeni (tragovi) risa (*Lynx lynx*) koji ovu oblast koristi za potragu za hranom i migracije iz njegovog staništa u Rusenici, Prevalcu i Gine vode, ali nije isključen njegov fokus na ovoj stanište, jer je ova oblast (severni deo Ošljaka) prekrivena gustim šumama u kojima je ljudsko prisustvo i uticaj ograničen.

6.1.17. Maja e Arnenit

Striktni rezervat „Maja e Arnenit" se nalazi na krečnjačkim liticama, na nadmorskoj visini od 1100 - 1946 metara i ima površinu od 145,48 hektara. U ovoj oblasti se nalaze biljne zajednice, kao u nastavku: molika (*Seslerio-Pinetum heldreichii*), edifikator zeljaste flore je (*Sesleria autumnalis*), bor (*Luzulo-Pinetum heldreichii*), edifikator zeljaste flore je (*Luzula maxima*), planinska bukva (*Fagetum montanum*), bor i bukva (*Fago-Pinetum heldreichii*), bukva i jela (*Abieto-Fagetum*), smrče (*Picetum excelsae*). U okviru vegetacije zeljastih biljaka izdvajaju se sledeće vrste: *Verbascum nikolai, Vrbascum scardicolum, Gentianella bulgarica var. Albanica, Dianthus cartusonarum, Dianthus integer, Lazerpitium siler subsp. garganicum, Campanula albanica, Thymus albanus, Stachys scardica, Viola grisebachii, Ephilobium anagallidifolium, Lilium albanicum, Onobrychis scardica, Scabioza dubia, Potentilla speciosa* itd.

Slika 22. Šumske zajednice molike *(Pinus heldreihii)* i planinske bukve *(Fagus montanum)*

U ovom delu su sledeće vrste životinja: mrki medvjed (*Ursus arctos*), srna (*Capreolus capreolus*), lisica (*Canis vulpes*), divlja svinja (*Sus scrofa*), divlja mačka (*Felis sylvestris*), kuna zlatica (*Martes martes*), kuna belica (*Martes foina*) itd.

U okviru ptica možemo pomenuti sledeće vrste: planinski orao (*Aquila chrusaetos*), orao mišar (*Buteo buteo*), planinski soko (*Falco biarmicus*), šumska koka (*Tetrastes bonasia*), jarebica kamenjarka (*Alectoris graeca*), crvenokljuna galica (*Pyrrhocorax pyrrhocorax*), *Tichodroma muraria* itd.

6.1.18. Golem bor

Striktni rezervat „Golem bor" se karakteriše starim šumama koje predstavljaju najlepši i najzanimljiviji kompleks šume molike (*Pinus heldreichii*) na Balkanu, gde je jedan njegov deo površine od 35 hektara proglašen kao strogi rezervat 1960. godine, dok je Odlukom iz 2016. godine proširen na 44 hektara.

U ovoj oblasti se nalaze biljne zajednice, kao u nastavku: molika (*Seslerio-Pinetum heldreichii*), smrča i molika (*Piceto-Pinetum heldreichii*), jela, smrča i molika (*Fageto-Piceto-Pinetum heldreichii*), molika i breza (*Betulo-Pinetum heldreichii*), planinski bor (*Pinetum mughi*), smrča (*Picetum excelsae subalpium*), breza i bukve (*Abieto-Fagetum*), bukva, breza i jela (*Abieto-Fagetum-Picetosum*), molika (*Selserio-Pinetum heldreichii*) itd.

Ova oblast je bogata brojnim vrstama kosmopolitanske flore, dakle vrste koje imaju široku rasprostranjenost u parku. U okviru vegetacije zeljastih biljaka izdvajamo stenoendemične vrste biljaka *Sedum flexiosum*, ali je oblast takođe bogata i brojnim lekovitim vrstama, kao što su: beli

čepljez (*Asphodelus albus*), vilino sito (*Carlina acaulis*), prostrel (*Gentiana cruciata*), kičica (*Centaurium erytrea*), obični origano (*Origanum vulgare*), srčenjak (*Potentilla tormentilla*) itd.[6]

Golem bor predstavlja stanište za mnoge vrste divljih životinja, od kojih se mogu izdvojiti: mrki medved (*Ursus arctos*), srna (*Capreolus capreolus*), divlja mačka (*Felis sylvestris*), kuna belica (Martes foina), planinski soko (*Falco biarmicus*), orao mišar (*Buteo buteo*), itd. Najveći problem u ovoj oblasti je krivolov.

Slika 23. Golem bor – orao mišar *(Buteo buteo)*

6.1.19. Kamilja

Striktni rezervat „Kamilja" je proglašen 1988. godine i ima površinu od 228 hektar. krečnjačko brdo Kamilje, se karakteriše posebnom prirodnom vrednošću paleontološkog perioda. Ova oblast treba da bude uključena u plan nadzora kako bi se utvrdilo stanje prirodnih vrednosti i biodiverziteta unutar nje.

[6] Oblasti od posebne prirodne vrednosti u nacionalnom parku „ŠARA"

6.1.20. Postojeće stane striktnih rezervata

Opšte stanje rezervata nije na željenom nivou iz razloga što se na njihovoj teritoriji odvijaju razne aktivnosti, koje u pravnom smislu nisu dozvoljene. Negativni uticaji su rezultat raznih aktivnosti koje se obavljaju u i u blizini teritorije rezervata. Na osnovu stanja na terenu, većina ovih uticaja su uzrokovane dejstvom ljudskog faktora, kao što su: izgradnja puteva, hidroelektrana (u blizini), kamp kućica, ispaše stoke, nelegalnog iskorišćavanja lekovitog bilja, paleći vatre u šumi, krivolov, bezobziran turizam itd. Dok su uticaji prirodnih faktora: klizanje kamenog materijala, sušenje stabala u rezervatima kao posledica parazita, klimatski uticaji itd.

Tokom poseta koje su izvršene na terenu, primećene su degradacije rezervata od gore pomenutih aktivnosti koje su rezultirale posledicama u njima i oko njih. U nekim slučajevima je oštećena zeljasta vegetacija kao rezultat izgradnje puteva u rezervatima ili je oštećena šumska vegetacija, a njene grane su ostale u rezervatu. Prisustvo reka u mnogim striktnim rezervatima je postalo problem, pošto su češće intervencije u korišćenju ovih tokova, kao što je to slučaj u strogom striktnom rezervatu „Bredik". U ovoj oblasti je obavljena aktivnost koja je negativno uticala na reku Restelica i vrednost prirodnog rezervata. Veće štete su nanete šumskoj vegetaciji nakon što je posečeno nekoliko stabala koja su u rezervatu, pri čemu je nastalo klizanje zemljišta, a takođe je izvršeno zagađenje reke. Nelegalna izgradnja objekata za odmor i rekreaciju je neprekidna pojava i negativno utiče na biodiverzitet i vrednosti rezervata. Ove oblasti se koriste i za ispašu i kao takve su na mnogim mestima prekrivene životinjskim otpadom, koje su proizvod stočarskih farmi koje odvijaju svoje aktivnosti u rezervatu. U rezervi je veoma rasprostranjena pojava nelegalnog korišćenja lekovitih i aromatičnih biljnih vrsta, što u velikoj meri utiče na smanjenje (jedinki) biodiverziteta ovih oblasti, za koje su proglašene i zaista izgledaju održane. Zatim, spaljivanje šumske vegetacije u rezervama je uticalo na promenu njihovog prirodnog izgleda.

Stoga, ove delatnosti negativno utiču na prirodne vrednosti i biodiverzitet koji sadrže striktni rezervati, na osnovu kojih se proglašeni oblastima prve kategorije zaštite. Kao rezultat ovih intervencija, stanje rezervata je u nekim delovima počelo da se menja, što je praćeno negativnim posledicama po vrste, ekosisteme i prirodni izgled njihovih pejzaža.

Slika 24. Intervencije u striktnim rezervatima

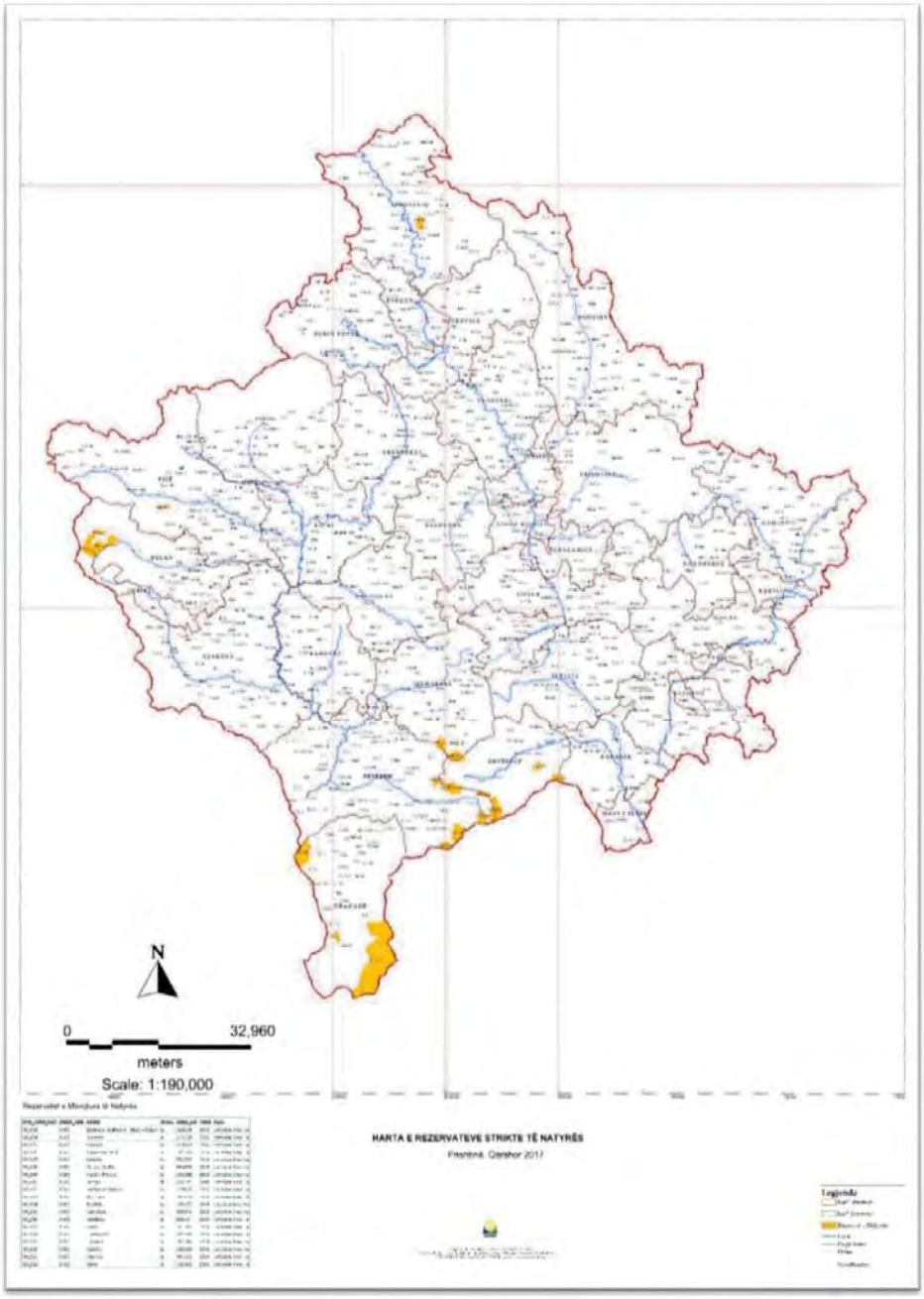

Fig. 2. Karta striktnih rezervata

6.1.21. Preporuke

- *Da se nastavi sa proučavanjem prirodnih vrednosti i biodiverziteta u svim striktnim rezervatima koje su, na osnovu Odluke, definirane kao prve oblasti zaštite;*
- *Da se osnuju radne grupe za ponovnu procenu striktnih rezervata;*
- *Da se preduzmu mere za sprečavanje nelegalnog korišćenja vrsta lekovitog bilja (Gentiana lutea L) u striktnim rezervatima, kao i u svim ostalim delovima gde se odvija;*
- *Da se prekinu aktivnost ispaše ovaca u striktnim rezervatima;*
- *Da inspektorat MŽSPP-a, u saradnji sa direktorom Nacionalnih parkova, poveća broj inspekcija za intervencije u striktnim rezervatima;*
- *Da se sprovedu naučna istraživanja flore, faune i staništa na teritoriji svih striktnih rezervata;*
- *Da se razmotri mogućnost precizne definicije granice svih striktnih rezervata;*
- *Da se postave obave[tajne table u svim striktnim rezervatima.*

6.2. NACIONALNI PARK "ŠARA"

6.2.1. Stanje prirodnih resursa u Nacionalnom parku "Šara"

Stanje prirodnih resursa u NP „Šara" je uslovljeno neprekidnim negativnim uticajima biotičkih (ljudi, insekata, bolesti) i abiotičkih (vatra, prirodne nepogode: vetar, sneg, lavina itd) faktora.

6.2.2. Šumski ekosistemi

šume predstavljaju najsloženiji, najvažniji, ali najugroženiji ekosisteme u NP „Šar". Teško stanje je posebno prikazano u borovoj šumi (*Pinetum heldreichii*) u oblastima Koritnika i Golemog bora kao posledica požara (2000, 2007, 2012. i 2015. godine) i razvoju insekata štetočina (insekata ispod kore). Od ogromnih šumskih požara i intenzivnog razvoja insekata (insekata ispod kore) je osušeno oko 1000 hektara šume u planini Koritnik i oko 100 hektara borove šume u oblasti Golem bor. Suva drvena masa je počela da propada, dok su mnoga osušena drveća srušena planinskim vetrovima.

Bukove šume (*Fagetum montanum, Fagetum subalpinum*) su ugrožene prirodnim nepogodama (vetar, sneg itd) i nelegalnom sečom. Štete od prirodnih nepogoda, su posebno bile izražene 2015. godine, kada je, u regionu Prevalca i Brezovice, od ledene kiše i jakih planinskih vetrova oštećeno (slomljena i oboreno) oko 1000 m^3 bukovih stabala koja, tokom 2016. i 2017. godine, su bila uključena u sanitarna čišćenja. Šumske štete od nelegalnih seča su najizraženiji u regionima Broda Firaje opštine Štrpce i u regionu Jasika Ljubotena, u opštini Kačanik. Glavni faktori koji su uticali do navedene nezakonite seče su:

- Teška socijalno-ekonomska situacija ruralnog stanovništva u pograničnoj oblasti NP „Šara";
- Nedostatak institucionalne uprave na teritoriji NP „Šara", odnosno nedostatka upravnog organa MŽSPP-a u opštinama Štrpce, Kačanik i Dragaš (u ovim opštinama DANP „Šara" nije zaposlila čuvara prirode i odgovarajućeg službenika za zaštitu i upravljanje prirodnim resursima).
- Kašnjenje i izvršenje tužbi u nadležnim sudovima (ovo utiče na podsticaj šumskih lopova i velikih finansijskih gubitaka u državnom budžetu kao rezultat neizvršenja nadoknada za nanetu štetu NP „Šara").

Ostale čiste i mešovite četinarske i listopadne šume u NP „Šara" imaju dobru zdravstvenu i razvojnu stabilnost. Šumske štete od prirodnih nepogoda i drugih faktora (bolesti i insekata štetočina) se pojavljuju sporadično i nemaju određeni ekološki i ekonomski uticaj na ove šume.

Prirodno obnavljanje je nedovoljno u bukovim šumama i šumama planinskih borova, dok se najizraženije pojavljuje u šumama jele i molike. Ovo je uticalo na proširenje površina ovih šuma, naročito molike, u oblastima Ostrovica, Durleska pročka i Gine vode.

Slika 25. Šumske štete od šumskog požara planinskog bora u Koritniku

6.2.3. Travnati ekosistemi

Stanje travnatih ekosistema, koji su posebno rasprostranjeni u opštini Dragaš, je relativno dobro. Deo travnate vegetacije u oblasti visokih planina iznad šumske vegetacije se koristi kao pašnjak od strane sezonskih stočara (maj-septembar). Najveća koncentracija stoke tokom letnje sezone je u regionima Restelice i Broda (opština Dragaš) zbog činjenice da se tu nalaze najveće i najkvalitetnije površine pašnjaka u NP „Šara" i na Kosovu.

Većina endemičnih biljaka nalazi se u travnatim ekosistemima visokih planina NP-a „Šara". Na osnovu sprovedenih istraživanja, načinjene su baze podataka za endemične biljke sa oko 335 vrsta i lekovitog bilja sa oko 500 vrsta. Ovi podaci ukazuju na izuzetan biodiverzitet NP-a „Šara", koja se nalazi među šest glavnih centara biodiverziteta u Evropi.

Tokom poslednjih nekoliko godina, došlo je do povećanja interesa lokalnog stanovništva i odgovarajućih preduzeća za branje lekovitog bilja i šumskih plodova na čitavoj teritoriji NP-a „Šara". Od branja nije pošteđeno čak ni retko lekovito bilje, posebno žuta lincura (*Gentiana lutea*), koja je u opasnosti od iskorenjivanja. Pravni i planski osnov za upravljanje lekovitim biljem u NP „Šara" se završeno, dok je veliki doprinos u tom smislu dala nemačka organizacija GIZ koja je finansirala specijalni projekat za održivo korišćenje lekovitih biljaka na nivou Kosova.

Slika 26. Pašnjaci visokih planina u NP „Šara", Restelica

6.2.4. Prva zona zaštite - striktne prirodne oblasti

Prema prostornom planu NP-a „Šara" (2014. godine), u ovom parku se nalazi 15 prvih zona zaštite u površini od 9374,18 ha ili 17,60% od ukupne teritorije NP-a „Šara". Ove oblasti su uglavnom u višim delovima NP-a, gde su koncentrisane najvažnije prirodne vrednosti. Vlada Republike Kosovo ih je 2016. godine, Odlukom, proglasila striktnim prirodnim oblastima. Stanje ovih oblasti je uopšteno dobro, dok najveću opasnost predstavljaju požari i intervencije od strane ljudskog faktora. Najteže je predstavljeno u Koritniku, gde su šume molike u proteklih pet godina pretrpele znatnu štetu od požara. Striktne prirodne oblasti sa šumskim ekosistemima su ugroženi i od štetnih insekata (insekata ispod kore) i biljnih bolesti (fitopatogeni). U prvim oblastima, gde dominira travnata vegetacija, pojavljuje se nelegalno korišćenje pašnjaka. Kako bi se izbegla ova nelegalna pojava, potrebno je označavanje prve zone zaštite na terenu sa vidljivim znacima i organizovanje seminara za podizanje svesti sa stočare. Posetioci, posebno planinari za šetanje u prirodi, koristi većinu striktnih prirodnih oblasti. U budućnosti aktivnosti planinarenja u NP „Šara" trebaju biti pod potpunim nadzorom.

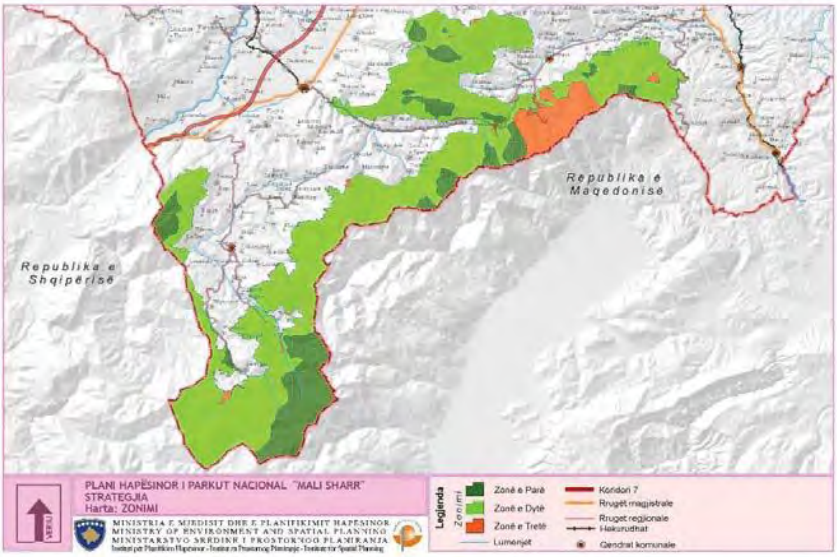

Fig 3. Harta e zoonimit të Parkut Kombëtar "Sharri" (*burimi: Plani Hapësinor i PK "Sharri", 2014)*

6.2.5. Vodni resursi

Situacija vodnih resursa je relativno dobra. Mnogi izvori vode su u prošlosti koristila lokalna sela (zajednice) kako bi zadovoljili potrebe za pijaćom vodom. Nije bilo zagađenja voda, ali u nekim turističkim oblastima, naročito u široj oblasti Prevalca, stvoreni su otpadi raznih vrsta duž reka, potoka i izvora vode. Ovo se pitanje može urediti institucionalnim upravljanjem otpadom na teritoriji Nacionalnog parka i podizanjem svesti građana o zaštiti prirode. Reke NP-a „Šara" predstavljaju stanište potočne pastrmke, čiji se broj svake godine smanjuje. Stoga se u budućnosti planira poribljavanje reka NP-a ovom važnom vrstom ribe. S vremena na vreme dolazi do nelegalnog ribolova, posebno na reci Manastirice i Broda.

U jesen 2017. godine se pojavio negativan i veoma opasan fenomen za vodne ekosisteme u NP-u „Šara". Reč je o pokušaju uništavanja najvažnijih reka (Durleska pročka, reka Kaluđerica i Blatešica) u oblasti Brezovice u cilju izgradnje hidrocentrala. Problem je još izraženiji kada se uzme u obzir činjenica da su, za ove razarajuće aktivnosti za vrednosti prirodnih resursa NP-a „Šara", date saglasnosti za životnu sredinu.

Slika 27. Posebna oblast „Durleska pročka”

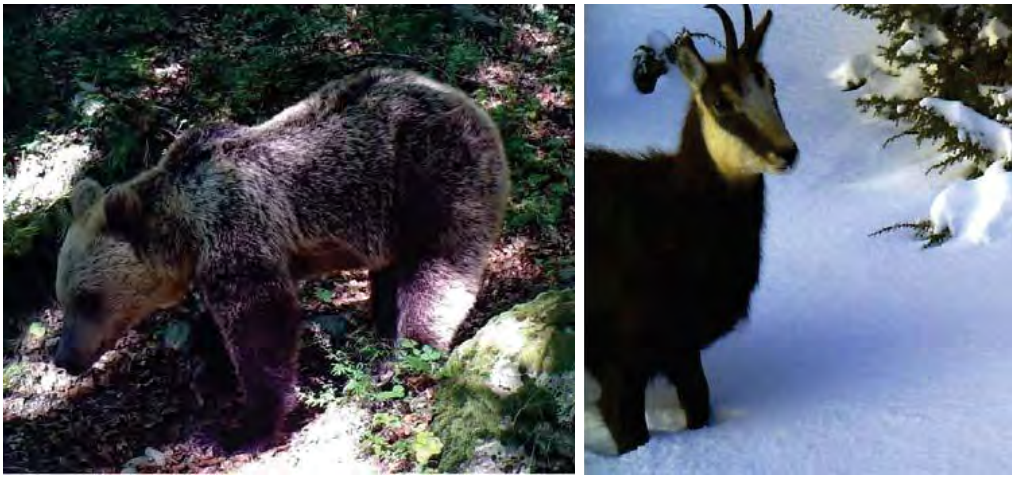

Slika 28. Intervencije na Durleska pročka *(hidrocentrala)*

6.2.6. Fauna

Stanje faune je relativno dobro, ali stalni rizik za pojedine vrste životinja (srne i divokoze) predstavlja nelegalni lov koji se s vremena na vreme pojavljuje (naročito vikendom) u nekim oblastima NP „Šara”, kao što su: Šutman, Ošljaku, Bistra, Kodža Balkan, Rusenica i jezero Jažince. Neprekidnim angažovanjem na terenu, izbegava se većina pokušaja nelegalnog lova. Odredišta ubijenih životinja od nelegalnog lova su restorani u oblasti Župe i šire, stoga se za zabranu prodaje zabranjenog mesa ozbiljno treba uključiti odgovarajući opštinski i centralni inspektorat.

Iz sprovedenih istraživanja, posebno postavljanjem kamera zamki (nadgledanje) u planinskim oblastima Ošljak, Rusenica, Ostrovica, Vrtopit i Brezovica ustanovljeno je prisustvo razne faune, posebno sisara (mrki medved, vuk, lisica, srna, divokoza, divlja svinja, kuna belica, kuna zlatica, zec, veverica, jazavac, puh lešnika itd) i ptica (zlatni orao, orao mišar, planinski soko, sivi soko, velika sova, šumska sova, šume koka, prepelica, jarebica kamenjarka itd.). Na osnovu tragova pronađenih na terenu smo takođe potvrdili prisustvo balkanskog risa (*Lynx Lynx balcanicus*) u oblasti Rusenica, Vrtopit i Ošljak. Ove oblasti su i u prošlosti bile stanište ove retke životinje i životinje ugrožene za izumiranje. Najbolji razvoj na svim teritorijama NP-a „Šara” imaju mrki medved i vuk, dok su ugroženi, posebno, divokoze i srne jer predstavljaju privlačan cilj za nelegalni lov.

Slika 29. Mrki medved i divokoza u NP-u „Šara"

6.2.7. Sanitarne mere za zaštitu, očuvanje i održavanje šuma

Kako bi se izbeglo širenje infekcija i poboljšanje stanja šuma, preduzete su ograničen sanitarne krčenje i čišćenje šuma oštećenih od požara, prirodnih nepogoda (vetar i sneg), insekata štetočina i biljnih bolesti. Sanitarna čišćenja se primenjuju na osnovu zakona (Uredbi o uslugama i unutrašnjem redu itd) i odgovarajućih upravnih planova.

Oštećena i inficirana drvna masa koja je uključena u godišnja sanitarna čišćenja (oko 4.000 m^3)[7] predstavlja minimalnu količinu koja ima prioritet da se ukloni iz javnih i privatnih šuma u cilju zaštite i održavanja šumskog ekosistema. Ovo drvna masa koja se dobija od sanitarnih čišćenja predstavljaju mali procenat (7%) u odnosu na etatin (godišnja drvna masa) od 63.000 m^3 i proizvodni kapacitet šuma NP-a „Šara".[8]

Drvna masa od sanitarnih čišćenja je posvećena ispunjavanju potreba lokalne zajednice za ogrevnim drvetom. Ovo je doprinelo ublažavanju velike potražnje za ogrevnim drvetom u ruralnim oblastima NP-a „Šara", sprečavanje nelegalne seče i uspostavljanje prijateljskog odnosa DANP-a „Šara" sa lokalnom zajednicom, koja predstavlja interesnu grupu od posebnog značaja za NP „Šara". Prednosti sanitarnih čišćenja su sveobuhvatne u ekološkom, društvenom i ekonomskom pogledu.

Primenom sanitarnih mera ostvareni su sledeći ciljevi:

[7] Izveštaj o radu DANP-a „Šara" za 2017. godinu
[8] Plan upravljanja NP-a „Šara" (2015)

- Izbegavanje razvoja entomoloških i fitopatoloških štetočina,
- Poboljšanje zdravstvenog stanja šuma,
- Stvaranje optimalnih uslova za obnovu i razvoj šuma,
- Unapređenje polivalentnih (ekonomskih, ekoloških i socijalnih) funkcija šuma,
- Obezbeđivanje lokalnog stanovništva ogrevnim drvetom (loženje) u okviru kapaciteta za planiranje,
- Sprečavanje nelegalne seče šuma,
- Obezbediti finansijskih sredstava za budžet MŽSPP-a.

6.2.8. Turističke oblasti i objekti u NP-a „Šara"

U NP-u Šara se nalazi 9 turističkih oblasti u površini od 3769,81 ha (7,1%) koje pripadaju trećoj zoni zaštite na osnovu prostornog plana NP-a „Šara"[9]: Kaamen Deloca - 22 ha (opština Suva Reka); Gradance - 9 ha (opština Suva Reka); Prevalac - 31 ha (opština Prizren); Kopana Voda (planinski dom iznad Skorobišta) - 3 ha (opština Prizren); Crni kamen (Zaplužje) - 35 ha (opština Prizren / Dragaš); Restelica - 109 ha (opština Dragaš); Brod - 44 ha (opština Dragaš); Brezovica - 3426 ha (opština Štrpce); Nënahishte - 91 ha (opština Kačanik).

Za ove oblasti je planirano da se izrade detaljni regulatorni planovi koji bi trebalo da regulišu razvoj turističkih objekata i razvoj komercijalnih delatnosti u skladu sa zaštitom prirodnih vrednosti NP-a „Šara". Poznate turističke oblasti su Prevalac i Brezovica, gde se turizam odvija na stihijski način, bez odgovarajućeg upravljanja od MŽSPP-a. Najveći problem u turističkim oblastima predstavlja održavanje čistoće, odnosno upravljanja otpadom koji je rasprostranjen u prirodnim prostorima, kao i nizak nivo svesti posetilaca koji bez kontrole bacaju smeće u prirodnim prostorima.

Među najvećim problemima u turističkim oblastima (treća prirodna zona) su nelegalna gradnja koja se neprekidno pojavljuje od kraja rata 1999. godine. Poseban problem je nedefinisanost ovlašćenja za davanje saglasnosti i građevinskih dozvola, što je uticalo razne institucije lokalne i centralne vlasti da daju ove dokumente potpuno zaobilazeći upravni organ NP-a „Šara". U Prevalcu dokumentaciju životne sredine i izgradnje izdaje Odeljenje za stanovanje i izgradnju MŽSPP-a, dok u Brezovici izdaje opštine Štrpce bez kriterijuma zaštite životne sredine i konsultacija sa DANP-om „Šara". *Izdavanje građevinskih dozvola treba prekinuti dok se izrada regulatornih planova za treće zone koju su predviđeni prostornim planom i planom upravljanja NP-a „Šara"*.

[9] Odluka Skupštine Kosova br. 04-V-772, februar 2014.

Slika 30. Skijaški centar „Brezovica" *(Izvor: Indeksonline.net)*

6.2.9. Izazovi i problemi u NP-u „Šara"

Iz mnogih izazova i problema sa kojima se suočava Nacionalni park „Šara", izdvajaju se:

- Nepotpuna organizaciona struktura (nedostaju ljudski resursi u opštinama Dragaš, Štrpce i Kačanik, odgovarajući stručni sektori, lokalnih kancelarija u opštinama);
- Nedostatak budžeta i ulaganja za održivo upravljanje NP-a „Šara";
- Nedostatak spoljašnjeg i unutrašnjeg obeležavanja granica (prva, druga i treća zona zaštite) u NP-u;
- Nelegalne izgradnja i pokušaji razvoja turizma u suprotnosti sa načelima zaštite prirodnih vrednosti;
- Pokušaji izgradnje hidrocentrala na rekama NP-a „Šara", rizikujući masivno uništavanje prirodnih vrednosti resursa koji su uticali da se ova oblast proglasi Nacionalnim parkom;
- Nelegalna seča u planini Ljuboten (oblasti sela Doganović, Dubrava, Vata, Lamaj, Slatina, Brod, Firaje);

- Nedefinisanost vlasništva nad većinom parcela koje su u društvenom vlasništvu bivših poljoprivrednih zadruga i šumskih preduzeća. Neophodno je da se ova društvena svojstva prebaci u javnu imovinu NP-a „Šara";
- Odlaganje i neuspeh da se sprovedu optužnice za nelegalne radnje u odgovarajućim sudovima;
- Nesigurnost objekata DANP-a „Šara" u Prizrenu i Brezovici u odsustvu čuvara;
- Stalni opasnost za prirodne resurse od prirodnih nepogoda (vetra i snega), biljnih bolesti i insekta štetočina;

Uprkos brojnim izazovima i problemima sa kojima se suočava DANP „Šara", većina prirodnih vrednosti parka su zaštićene i sačuvane.

6.2.10. Preporuke

Kako bi se obezbedila odgovarajuća zaštita prirodnih resursa i održivo upravljanje NP-a „Šarri" neophodno je preduzeti razne mere, među kojima se izdvajaju:

- *Da se preduzmu dodatne mere iz svih institucija odgovornih za zaštitu šuma od nelegalne seče, požara, insekata štetočina i bolesti T;*
- *Da se povećaju aktivnosti institucija odgovornih za nadgledanje stanja i zaštitu flore i faune (endemskog i lekovitog bilja) i ekosistema na teritoriji parka i striktnim rezervatima koji se prostiru u parku;*
- *Da se povećaju aktivnosti nadležnih institucija za nadgledanje turističkih mesta, nadgledanje privatne svojine, kao i nadgledanje i inspekciju korišćenja prirodnih resursa;*
- *Da se povećaju aktivnosti i radnje u vezi sa informacijama i podizanje svesti javnosti o zaštiti parka i promociju prirodnih vrednosti NP-a „Šara", kao i izgradnja informativnih centara u NP-u „Šara";*
- *Da se poveća saradnju sa lokalnim i međunarodnim institucijama i da se koordiniraju zajedničke aktivnosti;*
- *Da se nastavi sa učešćem u nacionalnim, prekograničnim i regionalnim projektima za održivo upravljanje Nacionalnim parkom „Šara";*
- *Da se nastavi sa povećanjem profesionalnih kapaciteta osoblja NP-a „Šara" i da se poveća broj stručnog osoblja u parku itd;*
- *Da se spreče sve aktivnosti koje imaju razarajući uticaj na vrednosti prirodnog nasleđa na teritoriji NP-a „Šara";*

- *Da sve aktivnosti koje se sprovode unutar teritorije NK-a „Šara" budu u skladu sa Zakonom o zaštiti prirode i NP „Šara", Pravilnikom o unutrašnjem redu u nacionalnim parkovima i prostorni plan i plan upravljanja NP-a „Šara";*
- *Da se spreči izgradnja hidrocentrala u NP-u „Šara";*
- *Da se sve aktivnosti i radovi koji se sprovode unutar teritorije NP-a „Šara" neprekidno nadgledaju od strane inspektorata MŽSPP-a i DNP-a „Šara";*
- *Izdavanje građevinskih dozvola se treba prekinuti do izrade regulatornih planova za treće zone koje su predviđene prostornim planom i planom upravljanja NP-om „Šara".*
- *Funkcionalizacija ulaznih tačaka u turističke oblasti Brezovica i Prevalac;*
- *Izrada Administrativnog uputstva za pravila, procedure, nadležnosti i uslove izgradnje u nacionalnim parkovima;*
- *Izrada detaljnih regulatornih planova trećim oblasti na teritoriji NP-a „Šar", koji treba da regulišu razvoj turističkih objekata i razvoj ekonomskih aktivnosti u skladu sa zaštitom prirodnih vrednosti NP-a „Šara"*
- *Da se definišu nadležnosti za davanje saglasnosti i građevinskih dozvola itd.*

6.3. NACIONALNI PARK "PROKLETIJE"

Prokletije po geološkom, geomorfološkom sastavu i sastavu flore i faune, predstavljaju najznačajniji i najinteresantniji planinski masiv ne samo na Kosovu, već i na celom Balkanskom Poluostrvu.

Prokletije čine zapadni periferni deo Kosova, koje se gotovo spuštaju vertikalno i završavaju se na istoku i severoistoku na kraju Dukađinske ravnice i u Ibarskoj dolini, dok na zapadu se zatvara planinama (granicom) sa Albanijom i Crnom Gorom.

Prokletije su među najkarakterističnim planinskim masivima Balkana što se tiče raznovrsnosti flore i vegetacije. U tom pogledu, Prokletije predstavljaju jedan od najbogatijih planinskih masiva na Balkanu na kom se nalazi preko 1.000 do sada istraženih vrsta, iako ova brojka nije konačna jer treba nastaviti dalje sa istraživanjima. Osim toga, ova brojka ne uključuje istraživanja o mahovini, lišajevima i gljivama.

Slika 31. Pejzaž iz NP „Prokletije"

Prema dosadašnjim podacima, na Prokletijama je prisutno 33 endemskih i 6 subendemskih vrsta, kao i mnoge reliktne vrste koje se moraju staviti pod strogom zaštitom s obzirom na njihovu naučnu i ekonomsku vrednost.

U okviru endemskih vrsta, treba napomenuti da na Prokletijama samo na alpskom i subalpskom području je prisutno 128 Balkanskih endemskih vrsta. Među endemskim vrstama Kosova, na Prokletijama se nalaze i *Sempervivum kosaninii* (čuvar kuće), *Cephalaria pastricensis* (Paštrički praskoč), *Astragalus fialae* (Kozlinac),

Aconitum pentheri (Vučji čemer), *Rubus ipecensis* (Pećka kupina), *Saxifraga scardica* (Šarplaninska kamenika), *Wulfenia blecicii* (Lakušić); *Centaurea nervosa* (Različak), *Thlaspi cuneifolium* (Mošnjak), *Thymus rohlenae* (Majčina dušica) itd.

Od reliktnih vrsta koje su rasprostranjene na Prokletijama karakteristične su: *Carpinus orientalis* (Crni grab) koji se prostire u hrastovim i bukovim šumama. U Rugovskoj klisuri nalaze se u severnoj ekspoziciji, dok na Suvoj Planini, Sinajskoj planini i Ljubeniću na južnoj ekspoziciji. U blizini Ločanske Bistrice zajedno sa njim se pojavljuje i *Carpinus betulus* (beli grab) koji je takođe tercijerni relikt. Osim autohtonih endemskih vrsta, na Prokletijama se nalaze i mnoge Balkanske endemske vrste među kojima je i *Crepis albanica* (Albanski dimak), *Draba korabensis* (Korabska gladnica), *Cerastium dinaricum* (Dinarski ročac), *Sempervivum macedonicum* (Makedonska čuvarkuća), *Euphorbia monten0egrina* (Crnogorska mlečika) itd.

Planinski masiv Prokletija karakteriše veoma bogata, heterogena, endemska i interesantna fauna. Na osnovu dosadašnjih istraživanja i na osnovu podataka iz literature, fauna na Prokletijama se sastoji od: 8 vrsti riba, 13 vrsta vodozemaca, 10 vrsta gmizavaca, 178 vrsta ptica, 37 vrsta sisara i 129 vrsta leptira samo od reda Lepidoptera.

Najreprezantivnije vrste faune na Kosovu koje žive na teritoriji Prokletija su: Balkanski ris (*Lynx lynx balcanicus*), Mrki medved (*Ursus arctos*), Jelen (*Capreolus capreolus*), Divlja koza (*Rupicapra rupicapra*), Carski orao (*Aquilla heliaca*), Planinski orao (*Aquilla chrysaetos*), Belonokti soko (*Falco naummani*), Veliki tetreb (*Tetrao urogallus*) itd, koji imaju zaštićeni nacionalni i međunarodni status.

Kosovski institut za zaštitu prirode neprekidno prati situaciju sa faunom u Nacionalnom parku „Prokletije“, dok se sveobuhvatniji rezultati u vezi sa faunom na Kosovu, a u sklopu toga i na planinskom masivu Prokletija, očekuju se da će izaći sa završetkom projekta Crvene knjige o fauni na Kosovu, koja je u toku realizacije i očekuje se da će biti završena krajem 2018. godine.

6.3.1. Stanje Nacionalnog parka „Prokletije“

Među najvećim problemima koji su zabeleženi tokom ovog perioda na teritoriji nacionalnog parka „Prokletije“ su seča šuma, ilegalna gradnja, otvaranje puteva, aktivnosti kamenoloma unutar parka, požari itd.

● Ilegalna seča se vrši gotovo u svim opštinama kroz koje se prostire teritorija NP „Prokletije“ sa posebnim naglaskom u opštinama Dečane i Peć. Nekontrolisana seča šuma ima nepopravljive posledice, koja osim gubitka drvene mase, direktno se odražava i na poremećaj ekosistema, poremećaj životinjskog sveta, kvarenje pejzaža, pojavu klizišta itd.

Tabela 3. Se a šuma u Nacionalnom parku „Prokletije“ 2015 -2017[10]

	2015	2016	2017
Potražnja	417	311	505
Seča iz privatnih šuma	1968 m^3	2260 m^3	3387 m^3
Seča iz javnih šuma	2972 m^3	3307 m^3	3092 m^3
Tehničko drvo	7983 m^3	1344 m^3	6959 m^3
Šteta			
Prijave	114	108	113
Opravdano prijavama	529 m^3	1051 m^3	788 m^3
Opravdano i zaplenjeno	399 m^3	236 m^3	200 m^3
Neopravdano	338 m^3	858 m^3	Nisu evidentirane

Izvor: Direkcija NP „Prokletije“

Slika 32. Se a šuma u NP „Prokletije“

[10] Podaci su izvučeni iz izveštaja Direkcije Nacionalnog parka „Prokletije“ Izveštaj o požarima, ilegalnoj gradnji i legalnoj seči šuma 2018, koji je pripremljen za potrebe Izveštaja o prirodi.

- Ilegalna gradnja je široko rasprostranjena u svim zonama parka, ali najugroženija su potencijalne turističke zone, kao što su Rugovska klisura, Boga, Lećina, Ribnička jama, Meka Dolina, Izvori Belog Drina, itd.Do sada je u sklopu parka identifikovano preko 3000 bespravno izgrađenih objekata koji utiču na degradaciju pejzaža i staništa flore i faune[11].

Slika 33. Ilegalna gradnja u Nacionalnom parku „Prokletije“

- U okviru parka svoju delatnost razvijaju dva kamenoloma koji predstavljaju degradaciju vrednosti prirode. Prvi kamenolom se nalazi 500 m unutar parka, dok drugi 150 m. Takođe, u pufernoj zoni od 100 metara u blizini granice parka, svoju aktivnost obavljaju još dva druga kamenoloma. Aktivnost kamenoloma u parku je u suprotnosti sa Zakonom o zaštiti prirode (br. 03/L-233), Zakonom o nacionalnom parku „Prokletije“ (br. 04/L-086), Uredbom o unutrašnjem redu u nacionalnim parkovima 21/2013. Prisustvo kamenoloma u parku je uticalo na poremećaj i oštećenje flore i faune.

[11] Izveštaj sa snimanja činjeničnog stanja, fotografisanje, evidentiranje izgrađenih objekata i provera građevinskih dozvola na teritoriji Nacionalnog parka „Prokletije“ (2014), AMMK, Br. Prot. 45/83-2014, Priština.

Slika 34. Aktivnosti kamenoloma unutar teritorije NP „Prokletije“.

- Fragmentacija staništa iz putne infrastrukture je česta pojava tokom ovog perioda. Pored deonica puteva unutar naselja, deonice sa najvećim uticajem su putevi: Crni Vrh - Peklen – Mali Štupeć – Sikin grob, Junik – Duga livada – Ribničke jame, Meka dolina – Stanovi Mehaja i Hadžiaja, put u Loćanskoj klisuri, put Rugovska klisura – Miliševac itd. Izgradnja i proširenje puteva je ozbiljan problem u NP „Prokletije“. Veliki broj otvorenih puteva počinju sa predmerom i predračunom, bez detaljnih planova i projekata, bez saglasnosti životne sredine i bez odgovarajućih studija o uticaju na životnu sredinu. Fragmentacija raznih staništa koje rezultira smetnjama kao što su putevi i ostala infrastruktura, može ometati migraciju mnogih životinjskih vrsta, prouzrokovati promene u strukturi vrsta i trajan pad biodiverziteta.
- Isto tako, otvaranje i širenje putnih deonica praćeno je i drugim negativnim fenomenima kao što je pojava erozije (klizišta). Kao posledica sečenja bočnih delova puta, sečenja baznih strana planine, došlo je do pojave procesa klizanja stenovitih masa koje su izazvale značajnu štetu.

Slika 35. Klizišta od otvaranje puteva u NP „Prokletije“

- Izgradnja hidroelektrana unutar zaštićenih zona uopšteno i Nacionalnih parkova posebno, ispraćeno je direktnim uticajima na opšte prirodne vrednosti, vodenu i kopnenu floru i faunu, pejzaž, specifična staništa, a posebno na faunu, gde među najugroženijima su vodene vrste kao što su ribe, drugi vodeni kičmenjaci itd.

Tok vode je odlučujući element fizičkog okruženja u rekama, koji predstavlja odlučujući faktor biotičkog sastava: sa uticajem na promenu staništa kod vodenih biljaka i biljaka oko korita reke, promenu staništa kod beskičmenjaka, promenu staništa kod riba i drugih vodenih kičmenjaka itd.

Preusmeravanje vode od svog prirodnog toka za potrebe hidroelektrana utiče na promenu vlažnosti vazduha i mikroklime, a što će kao posledicu imati lančanu reakciju za mnoge životinjske vodene vrste kao što su ribe, vodeni insekti, mekušci, leptiri, žabe, vodenjaci, vodene ptice, ali i za biljke koje se nalaze na samoj koriti reke. Ovo na direktan način utiče na neka veoma značajna staništa za floru, faunu, prirodni pejzaž, kao i na druge pojave koje su vezane s tim, kao što mogu biti erozija, ili masivno klizanje stenovitih delova planine duž rečne doline.

Odlaganje i preusmeravanje vode u cevima i tunelima iz hidroelektrana, smanjiće količinu vlažnosti vazduha što će biti ispraćeno povećanjem temperatura na slivu, kao posledica toga četinarske šume rizikuju da budu uništene (Evropska smrča-*Picea abies*) zbog toga što su veoma osetljive na nedostatak vlažnosti vazduha. Negativan uticaj u slučaju ove vrste je direktan, bez obzira na to što se prostire malo iznad vodotoka. Isto tako, smanjena vlažnost vazduha od preusmeravanja vode, uticaće i na vegetaciju krivulja (Pinus mugo), itd.

Jedan od takvih primera uništavanja ovih prirodnih vrednosti je funkcionisanje hidroelektrane u Nacionalnom parku „Prokletije“, deo Dečanske klisure gde je oštećeno izvorno korito reke i može se reći da je uništena sva fauna koja je povezana sa tokovima Dečanske bistrice.

Duž doline rečnih tokova prigodnih za izgradnju hidroelektrana nalaze se mnoge ugrožene biljne i životinjske vrste, kao što su: *Pinus peuce, Pinus heldreichii, Abies alba, Picea excelsa, Cerastium alpinumn, Saxifraga stellaris, Saxifraga aizoides, Narteciu scardicum, Cirsium candelabrum, Tanacetum vulgare, Angelica pancicii, Achillea grandifolia, Salix eleagnos* itd. Od životinjskih vrsta koje se nalaze u ovim područjima su neke od onih vrsta koje se nalaze u Aneksima Direktiva EU-a o staništima i pticama. Vredi napomenuti: Vidra (*Lutra lutra*), Divokoza (*Rupicapra rupicapra*), Mrki medved (*Ursus arctos*), Srna (*Capreolus capreolus*), Divlja mačka (*Felis sylvestris*), Jazavac (*Meles meles*), Balkanski ris (*Lynx lynx balcanicus*), ptice kao što su Veliki tetreb (*Tetrao uragullus*), Jerebica kamenjarka (*Alectoris graeca*), Suri orao (*Aquila chrysaetos*), Vodenkos (*Cinclus cinclus*), ribe kao što su Potočna pastrmka (*Salmo trutta* m. Fario), Pastrmka glavatica (*Salmo marmoratus*) itd. Vredi napomenuti da je ris (*Lynx lynx*), nakon mnogo godina primećen na teritoriji Nacionalnog parka „Prokletije“.

Od izgradnje hidroelektrana na Dečanskoj klisuri, utvrđene su značajne intervencije duž putne deonice i korita reke gde kompanija nastavlja sa sprovođenjem projekta.

Intervencije koje su prouzrokovale oštećenje prirodnih vrednosti su uzrokovane prilikom:

- proširenja deonice puta, pri čemu je sečenjem bočnih strana puta u mnogim mestima došlo do pojave procesa klizanja masa koje su prouzrokovale značajnu (nepotrebnu) štetu;
- otvaranja kanala za postavljanje cevi, intervencije su obavljene na obalama reke i na samoj koriti reke;
- eksploatacija bez ikakvog kriterijuma šljunka „Zalli i Rupës“, gde su degradirane značajne površine;
- kao posledica korišćenja vode od hidroelektrane došlo je do smanjenja količine vode u Dečanskoj bistrici i uništenja biodiverziteta reke.

Slika 36. Izgradnja hidroelektrane na Dečanskoj klisuri, NP „Prokletije“.

Tokom nadgledanja zone je primećeno loše stanje na deonici puta duž klisure na Dečanskoj bistrici kao posledica pojave erozije u značajnom delu puta. Intervencije duž ove deonice puta prouzrokovale su određene prepreke za slobodno kretanje na ovom delu puta.

Takođe, loše stanje reke Bistrice je kao posledica izuzetno male količine vode koja protiče kroz reku. Ovo stanje nastavlja da bude takvo kao posledica izgrađenih hidroelektrana duž toka reke Bistrica. Aktivnost ove hidroelektrane takođe je prouzrokovalo degradaciju i na koritu i obalama reke.

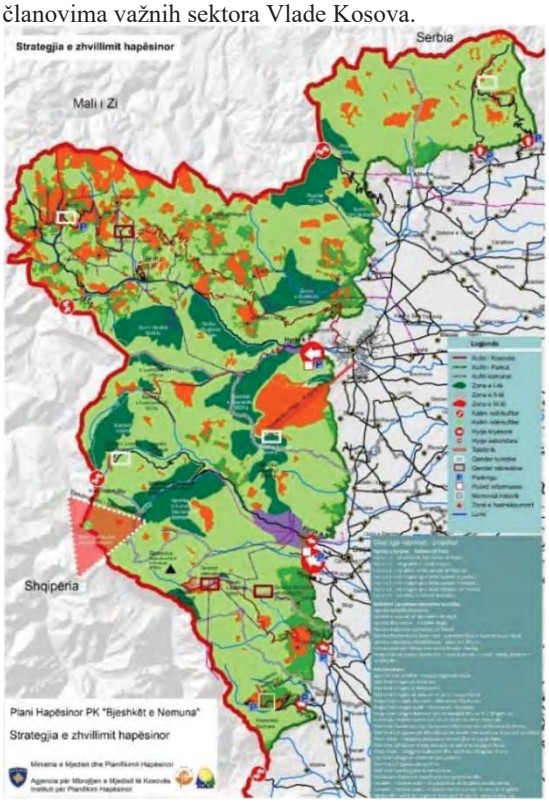
Hidroelektrane unutar Nacionalnih parkova su takođe u suprotnosti sa Direktivama i Međunarodnim konvencijama kao što su: Bernska konvencija, Konvencija o biološkoj raznovrsnosti, Direktiva o prirodnim staništima, Okvirna direktiva o vodama (2000/60/EC), Direktiva o zaštiti staništa divlje flore i faune (92/43/EEC), Direktiva o zaštiti divljih ptica (2009/147/EC) itd.
(Rezolucija Evropskog parlamenta, 15. februar 2017, izveštaj br. 2016/2312 - INI, oštro kritikuje Vladu Albanije i zahteva trenutnu obustavu izgradnje hidroelektrana na reci Vjosa i proglašenje reke Vjosa nacionalnim parkom). S obzirom da će Kosovo ubrzo postati potpisnica direktiva i međunarodnih konvencija, moraju se poštovati ove konvencije. Kosovske institucije treba da se angažuju na usklađivanju zakonodavstva za zaštitu prirode sa Direktivama Evropske unije, tako da se celokupan intelektualni potencijal treba fokusirati na kompletiranje i usvajanje liste sa vrstama i staništima biodiverziteta na Kosovu, koji su od interesa za EU.

6.3.2. Izrada Prostornog plana za Nacionalni park "Prokletije"

Institut za prostorno planiranje, (AZSK) izradio je Nacrt dokumenat Prostornog plana za Nacionalni park „Prokletije". Tokom ovog procesa organizovano je niz sastanaka sa učesnicima iz različitih oblasti, profesija i struktura. Značajna saradnja je ostvarena na sastancima sa Međuministarskom radnom grupom, kao i sa članovima važnih sektora Vlade Kosova.

Poseban deo ovog posla bili su sastanci sa organima opština koje su učestvovale i zajednicom koja živi unutar Parka. Svačiji doprinos bio je važan, prikupljene su brojne informacije, date su važne sugestije i primedbe uz čiju pomoć smo postigli da završimo ovaj veoma značajan dokumenat za naš Nacionalni park.

Trenutno Prostorni plan za NP „Prokletije" sa svim pratećim dokumentima, uključujući i Stratešku procenu o utucaju na životnu sredinu, nalazi se u postupku usvajanja u Vladi Kosova. Njegovo usvajanje omogućiće rešavanje mnogih nejasnoća, sa kojima se trenutno suočavaju uprava NP „Prokletije", opštine i investitori. Usvajanje ovog dokumenta će uticati na ekonomski i turistički razvoj ovog područja i zaustaviće ilegalnu gradnju u parku.

Slika 4. Mapa zoniranja NP „Prokletije"

6.3.3. Izazovi i problemi u upravljanju NP „Prokletije“

- Nedostatak Prostornog plana i Plana upravljanja;
- Nedostatak profesionalnog osoblja;
- Stalan rizik po prirodne resurse od negativnih uticaja biotičkih (čovek, štetni insekti i fitopatogeni) i abiotičkih faktora (požari, prirodne nepogode: vetar, sneg itd.);
- Nedostatak obeležavanja spoljne i unutrašnje granice (prve, druge i treće zone) NP-a;
- Transformacija društvenih imovina poljoprivrednih (zadruga) i šumskih društvenih preduzeća (šumska gazdinstva) u vlasništvu NP „Prokletije“;
- Pokušaji razvoja turizma u suprotnosti sa principima zaštite prirodnih vrednosti;
- Ilegalna gradnja bez kriterijuma u NP „Prokletije“ itd.

Uprkos brojnim izazovima i problemima sa kojima se suočava DUNP „Prokletije“, značajan deo prirodnih vrednosti parka su zaštićene i očuvane.

6.3.4. Preporuke

U cilju obezbeđivanja odgovarajuće zaštite prirodnih resursa i održivog upravljanja NP „Prokletije“ potrebo je preduzeti razne mere, među kojima se izdvajaju:

- *Usvajanje Prostornog plana za Nacionalni park „Prokletije“*
- *Izrada Plana za upravljanje NP „Prokletije“;*
- *Preduzimanje dodatnih mera od strane svih nadležnih institucija za zaštitu šuma od ilegalne seče, požara, štetnih insekata i bolesti;*
- *Povećati aktivnosti nadležnih institucija za praćenje stanja i zaštitu flore i faune (endemskih i lekovitih bilja) i ekosistema na teritoriji parka i u strožim rezervatima koji se prostiru u parku;*
- *Povećati aktivnosti nadležnih institucija za praćenje turističkih mesta, praćenje imovina u privatnom vlasništvu kao i praćenje i inspekciju korišćenja prirodnih resursa;*
- *Povećati aktivnosti i mere vezano za informisanje i podizanje svesti javnosti za zaštitu parka i promovisanje prirodnih vrednosti NP „Prokletije“, kao i izgradnju informativnih centara u NP „Prokletije“,*
- *Povećati saradnju sa domaćim i međunarodnim institucijama i koordinirati zajedničke aktivnosti;*

- *Nastaviti učešće u nacionalnim, prekograničnim i regionalnim projektima za održivo upravljanje Nacionalnim parkom „Prokletije“,*
- *Nastaviti sa izgradnjom profesionalnih kapaciteta osoblja NP „Prokletije“ i povećati broj profesionalnog osoblja u parku itd.;*
- *Zaustaviti sve aktivnosti koje imaju poguban uticaj na vrednosti prirodnog nasleđa na teritoriji NP „Prokletije“;*
- *Sve aktivnosti koje se ostvaruju unutar teritorije NP „Prokletije“, treba da budu u skladu sa Zakonom o zaštiti prirode i Zakonom o NP „Prokletije“, Uredbom o unutrašnjem redu Nacionalnih parkova;*
- *Zaustaviti izgradnju hidroelektrana u NP „Prokletije“;*
- *Sve aktivnosti i radovi koji se realizuju unutar teritorije NP „Prokletije“ treba da budu pod stalnim nadzorom Inspektorata MŽSPP i DNP „Prokletije“;*
- *Izrada Administrativnog uputstva o pravilima, procedurama, nadležnostima i uslovima izgradnje u nacionalnim parkovima;*
- *Izrada detaljnih regulatornih planova za treće zone na teritoriji NP „Prokletije“, koje treba da regulišu turističku izgradnju i razvoj ekonomskih aktivnosti u skladu sa zaštitom prirodnih vrednosti NP „Prokletije“;*
- *Definisati nadležnosti za davanje saglasnosti i građevinskih dozvola;*
- *Zaustaviti rad kamenoloma i pilana u Nacionalnom parku „Prokletije“.*

6.4. POSEBNA PODRUČJA – PZP i POP

6.4.1. Močvara Henc - Radevo, posebno zaštićeno područje ptica

Močvara Henc – Radevo nalazi se u blizini Međunarodnog aerodroma „Adem Jashari“ između sela Henc, Vrelo i Radevo sa ukupnom površinom od 109 ha 52 ari m^2. Močvara Henc - Radevo je jedini ekosistem tog tipa na Kosovu, iako je veštački stvorena, močvaru karakterišu posebne prirodne vrednosti kao što su: ornitološki, ihtiološki, hidrološki, botanički, pejzažni itd. Zbog ovih prirodnih vrednosti, 2014. godine je doneta Odluka o proglašenju ovog područja Posebnim zaštićenim područjem ptica.

Slika 37. Močvara Henc - Radevo

U pogledu flore, prema konstatacijama NIZP-a, ovo područje karakteriše veliko prisustvo biljnih vrsta. Močvara Henc – Radevo je veoma bogata zona naročito u pogledu raznovrsnosti životinja, gde je do sada utvrđeno da u ovoj zoni živi veliki broj vrsta divlje faune, a od njih najveći broj čine divlje ptice sa oko 80 vrsta, broj za koji se smatra da je mnogo veći imajući u vidu da nijednom do sada nije sprovedeno sistematsko istraživanje na željenom nivou.

Prirodna staništa Močvare Henc – Radevo sa okolinom pružaju skloništе velikom broju ptica, mnoge od njih su retke vrste koje imaju nepovoljan status zaštite kod nas i u Evropi.

Od 2014. godine u ovoj zoni su zabranjene sve privredne aktivnosti kao što su: ribolov, lov itd. Celokupna zona Močvare Henc – Radevo je javna svojina i njome upravlja Kosovska agencija za privatizaciju (KAP).

Slika 38. Trstenjak ševar

Slika 39. Gakthi

6.4.2. Stanje

S obzirom da ova zona nema upravni organ posledice toga se svakim danom vide sve više. Najistaknutiji problem ostaje sušenje basena i drugih okolnih zona usled zaustavljanja protoka vode u njima a koje je izraženo nedostatkom riba koja su glavna hrana za vrste prisutnih ptica u ovoj zoni, gde je njihov broj u poređenju sa prethodnim godinama drastično smanjen.

Još jedan zabrinjavajući problem je fenomen paljenja trske okolo basena a koje služe kao sklonište mnogim vrstama vodenih ptica, a takođe i kao mesto gde većina od ovih vrsta gradi svoje gnezdo.

Uticaj takođe ima i ilegalan i nekontrolisan lov prisutnih vrsta ptica od strane nesavesnih lica, što, iako sa značajno manjim tempom, ako se nastavi na ovaj način sigurno će ugroziti prisustvo većeg broja vrsta, naročito ptica selica.

Važno je takođe napomenuti da se na granici ove zone nalazi i Međunarodni aerodrom „Adem Jashari“. Prema rečima zvaničnika aerodroma veliko broj ptica i blizina močvare sa aerodromom, predstavljaju zabrinutost za bezbednost aerodroma, tako da ostaje da se u budućnosti zajednički radi kako bi se povećala maksimalna opšta bezbednost na aerodromu.

6.4.3. Preporuke

- *Organi Međunarodnog aerodroma „Adem Jashari“ treba da prate broj ptica i da preduzmu sve neophodne mere za stvaranje bezbednih uslova na prostoru na i oko aerodroma;*
- *Uspostaviti organ za administriranje i upravljanje ovom zonom;*
- *Izraditi Plan za upravljanje močvarom;*
- *Izrada projekta za proučavanje mogućnosti za funkcionalizaciju ove zone;*
- *Nastavak istraživanja u cilju popisivanja vrsta i staništa;*
- *Imovinu kojom upravlja Kosovska agencija za privatizaciju (KAP) preneti na odgovornost MŽSPP-a.*

6.5. PARK PRIRODE

6.5.1. Planina Paštrik i Vrbničko jezero

Planine Paštrika, pored Šar planine i Prokletija, predstavljaju važan centar biodiverziteta ne samo na Kosovu, veći u regionu. Na osnovu dosadašnjih istraživanja ustanovljeno je da je ova zona veoma bogata u pogledu flore, faune i raznovrsnim geomorfološkim vrstama, pri čemu se na toj zoni nalazi veliki broj pećina i litica (geoloških spomenika) koja još uvek nisu istražena.

Slika 40. Različak

Slika 41. Tamnoljubičasti različak

Vrbničko jezero je stvoreno na donjem toku Belog Drima na izlazu reke na teritoriji Albanije i karakteriše se posebnim biološkim, biogeografskim, geološkim, hidrološkim i pejzažnim vrednostima.

U ovoj zoni reka je stvorila epirogensku klisuru koja predstavlja važan spomenik geomorfološkog karaktera. Takođe, kao prekogranična zona, predstavlja veoma važan potencijal za razvoj turizma u odom delu.

Slika 42. Planina Paštrika i Kanjon Belog Drima

Ministar Ministarstva životne sredine i prostornog planiranja dana 13.11.2015. godine doneo je Odluku br. 54/2015 za stavljanje pod zaštitom jednog dela Planine Paštrik i Vrbničkog jezera kao potencijalna zona za proglašenje zaštićene prirodne vrednosti u kategoriji Parka prirode.

Odlukom br. 789/AMMK/2016 od 13.01.2016. godine formirana je radna grupa za pripremanje profesionalnog obrazloženja za Planinu Paštrik i Vrbničkog jezera, u kategoriji Park prirode/prekogranična zaštićena zona Kosovo-Albanija.

6.5.2. Preporuke

- *Doneti odluku o stalnoj zaštiti;*
- *Nastavak daljih istraživanja flore i faune;*
- *Zaštita ugroženih biljnih i životinjskih vrsta;*
- *Zabrana izgradnje ilegalnih objekata;*
- *Ne dozvoliti nekontrolisano sakupljanje biljnih vrsta, naročito lekovitih bilja*
- *Mere za potpuno čišćenje Planine Paštrik od mina;*
- *Promovisanje prirodnih, kulturnih i turističkih vrednosti i tradicionalnih proizvoda prekogranične oblasti;*
- *Preduzeti mere za sprečavanje odlaganja otpada u kanjonu Belog Drima;*
- *Izvršiti čišćenje od otpada u zoni;*
- *Realizovati prekranične projekte Kosovo-Albanija.*

6.6. SPOMENICI PRIRODE

U okviru Zaštićenih zona, spomenici prirode po broju zauzimaju prvo mesto sa 157 zona, a prema površini treće mesto sa 6059.79 ha. Od njih, 2 spomenika su od posebnog značaja, (Vodopadi Miruše i Gadimska pećina), 111 spomenika botaničkog karaktera, 20 hidroloških, 9 geomorfoloških, 15 speoloških. Spomenici prirode u kojima je bilo većih uticaja tokom poslednjih tri godina su: Gadimska pećina, Vodopadi Miruše, bifurkacija reke Nerodimka, Rugovska klisura, Izvor Belog Drima sa pećinom Radavci itd.

6.6.1. Spomenik prirode od posebnog značaja „Gadimska pećina“

Spomenik prirode od posebnog značaja „Gadimska pećina“ nalazi se u selu Donje Gadimlje u opštini Lipljane. Lokalizovana je na brdu „Mërturit“, dok se ulaz nalazi u donjem delu rečne (potok) klisure na nadmorskoj visini od 580 metara.

Nakon otkrića, pećina je postavljena pod zakonskom zaštitom 1969. godine, sa ukupnom površinom od 38.6 ha. Zbog velikih vrednosti, kristala, interesantnih pećinskih pojava i prikladnog položaja, pećina je pripremljena i otvorena za posetioce 1976. godine.

Dana 13.03.2009, Vlada Republike Kosovo je donela Odluku br. 04/57, prema kojoj „Gadimska pećina“ u Donjem Gadimlju opštine Lipljane, stavlja se pod zaštitom kao Spomenik prirode od posebnog značaja, sa površinom od 39 hektara.

Gadimska pećina predstavlja jedinstveni kraški fenomen ne samo na Kosovu već i šire. Sačinjena je od mermernih litica nastalih metamorfozom krečnjaka manjih prostornih dimenzija ugrađenih u permo-trijaznim grebenima. Činjenica da kanali, galerije i praznine u ovoj pećini su stvorene na paleozojskom mermeru, čini ove pećinu raritetom čak i u svetskim okvirima.

Pećina je posebna zbog prisustva aragonita. Kristali ovih ornamenata na pećini se pojavljuju u galeriji aragonita koje karakterišu različiti oblici i pravci prostiranja koji pećinu čine posebno interesantnom i privlačnom.

U hidrološkom aspektu, Gadimska pećina je bogata podzemnim vodama. U istom horizontu se pojavljuju sve vrste pećinskih voda: kondenzovana voda, voda koja kaplje, teče i mirna voda, pretvarajući Gadimsku pećinu u poseban objekat u hidrološkom aspektu.

Slika 43. SPPZ „Gadimska pećina“

Stanje

Ministarstvo životne sredine i prostornog planiranja još uvek nije uspelo da formira direkciju za upravljanje i administriranje spomenikom prirode od posebnog značaja „Gadimska pećina“ uključujući nadzornika, vodiče, obezbeđenje itd., tako da upravljanje i administriranje sprovodi osoblje sa privremenim ugovorima do osnivanja direkcije. Od maja 2014. godine kada je AZSK otvorila pećinu za posetioce, do kraja 2017. godine na osnovu podataka administracije, pećinu je posetilo preko 100 hiljada posetilaca iz zemlje i regiona.

Tabela. 4. Broj posetilaca u Spomeniku prirode od posebnog značaja „Gadimska pećina“ 2014-2017

Godina	Ukupan broj posetilaca	Broj posetilaca koji su platili	Broj posetilaca oslobođenih od plaćanja
2014	17.844	14.847	2997
2015	31.355	28.240	3115
2016	28.000	25.630	2370
2017	28.800	27.434	1366
Ukupno	105999	96151	9848

Izvor: SPPZ „Gadimska pećina“

Uprkos izvršenim ulaganjima u periodu 2015-2017, Spomenik prirode od posebnog značaja „Gadimska pećina“ suočava se sa problemima kao što su:

- Nestručno upravljanje pećinom, sa privremenim ugovorenim osobljem;
- Zabrinutost za bezbednost u pećini predstavljaju razna klizišta koja dolaze od pećinskih odžaka, naročito tokom vlažnih perioda kada dolazi do pomeranja gline;
- Opasnost od rušenja i padanja delova stena na hodnicima kojima prolaze posetioci;
- Iako je bilo intervencija i poboljšanja, problem u pećini ostaje osvetljenje;
- Od praćenja na terenu i od informacija osoblja pećine, utvrđeno je da glavni kabl električne mreže nije zamenjen i da u nekim slučajevima predstavlja opasnost po posetioce;
- Takođe je važno napomenuti da osvetljenje u pećini nije profesionalno ugrađeno, s obzirom da je veliki broj lampi preusmereno ka stazi posetilaca;
- Rasveta u pećini ne isključuje se automatski nakon odlaska posetilaca iz galerije, ali je pećina osvetljena tokom čitavog vremena prisustva posetilaca u njoj, što takođe predstavlja problem za pećinu;
- Pojava mahovine i gljiva kao posledica mikroklimatskih promena, uslovljenih hermetičnim zatvaranjem ulaza-izlaza, kao i dugotrajno i neadekvatno osvetljenje;
- Natpisi i grafiti po koridorima pećine štete imidžu i originalnosti pećine itd.

Preporuke:

- *Osnivanje organa za upravljanje i administriranje SPPZ „Gadimska pećina“;*
- *Preduzeti hitne mere za bezbednost posetilaca od klizanja gline i drugih materijala postavljanjem zaštitnih mreža;*
- *Preduzeti hitne mere za poboljšanje električne mreže u pećini u cilju povećanja bezbednosti za posetioce;*
- *Pripremiti plan upravljanja za Spomenik prirode od posebnog značaja „Gadimska pećina“;*
- *Sve aktivnosti koje se ostvaruju unutar zaštićene zone Spomenika prirode od posebnog značaja „Gadimska pećina“ treba da budu u skladu sa Zakonom o zaštiti prirode (br. 03/L-233) i uredbom (MŽSPP, br 23/2014);*
- *Inspektorat MŽSPP-a da preduzme mere protiv bespravne gradnje a objekat koji je bio u vlasništvu pećine vratiti upravnom organu;*

- *Istražiti ostale hodnike i galerije u Gadimskoj pećini;*
- *Uraditi stalno praćenje geo-klimatskih parametara;*
- *Uraditi promovisanje Gadimske pećine kao geo-turističke tačke na Kosovu i regionu;*
- *Obezbediti finansijska sredstva sa Spomenik prirode od posebnog značaja „Gadimska pećina“.*

6.6.2. Spomenik prirode od posebnog značaja „Vodopadi Miruše“

Prirodni spomenik „Vodopadi Miruše“ jedan je od najlepših i najinteresantnijih zona prirode na Kosovu koji se prostire na centralnom delu Kosova, na teritoriji opština Klina, Mališevo i Orahovac.

Vodopadi Miruše proglašeni su Regionalni park prirode 1982/83. godine od strane opštine Klina i Orahovac, koju je nasledila opština Mališevo, sa površinom od 555.80.70 ha. Vlada Republike Kosovo je 2012. godine donela odluku o proglašenju Vodopada Miruše Spomenikom prirode od posebnog značaja sa površinom od 598.4 ha. Reka Miruše u donjem delu svoje pritoke prolazi kroz klisuru koja je poznata kao kanjon reke Miruše. U ovom delu kanjona se nalazi 16 jezera sa vodopadima koji zajedno formiraju morfo-hidrološki fenomen koji čine najatraktivniji deo kanjona.

Karakteristična forma u sastavu reljefa pored vodopada i jezera su i pećine sa različitim oblicima i veličinama (Duška pećina, Pećina velike i male crkve, Pećina kod desetog jezera).

Lokalitet Vodopada Miruše je prilično bogat biljnim vrstama, gde se izdvajaju 330 vrsta vaskularnih biljaka i 44 vrsta viših gljiva (makromiceti).

Vrste endemskih vrsta koje su pronađene u ovoj zoni su: Kokotinja (*Aristolochia merxmuelleri*), Albanska zvezda (*Aster albanicus*), Albertov različak *(Centaurea albertii),* Košaninov različak *(Centaurea kosaninii*), Evropska forsitija *(Forsythia europaea),* Bonaparteov sunčac *(Fumana bonopartei), Hasertova žutilica (Genista hassertiana),* Kamenjar halačije *(Halacsya sendtneri),* Makedonska udovičica *(Knautia macedonica),* Lan *(Linum elegans)*, Derflerov krestušac *(Polygala doerfleri)*, Petoprst *(Potentilla visianii*), Lubeniče albansko (*Sanguisorba albanica*), Kovilje *(Stipa mayeri*), *(Moltkia doerfleri).* Od njih, vrsta (*Aristolochia merxmuelleri*) i (*Stipa mayeri*) su stendoendski tipovi.

Sa aspekta faune ova teritorija je veoma bogata specifičnim vrstama životinja, koja su vezana za specifične biotope i pripadaju endemskim vrstama. Na parku su primećena ove vrste životinja: vuk (*Canis lupus*), divlja svinja (*Sus scrofa*), jazavac (*Meles meles*), divlja mačka (*Felix silvestris*), kuna zlatica (*Martes martes*), Bizamski pacov (*Ondata zibethica*), žutogrli miš (*Apodemus flaviocollis*), poskok (*Vipera amodytes*), itd.

Slika 44. Vodopadi reke Miruše

Stanje

Iako je Skupština Kosova usvojila Prostorni plan za zaštićenu zonu „Vodopadi Miruše“ (2014) čiji je cilj bio da utiče na zaustavljanje neplaniranih razvoja koje oštećuju zonu, negativne pojave su nastavljene i tokom perioda 2015-2017. MŽSPP još uvek nije uspostavilo upravni organ za Spomenik prirode od posebnog značaja „Vodopadi Miruše“, predviđen prema Zakonu o zaštiti prirode.

U SPPZ „Vodopadi Miruše“ i tokom ovog perioda su identifikovani sledeći problemi:

- Nedostatak zakonodavstva za trajno regulisanje upravljanja ovom zonom;
- Nedostatak upravnog organa;
- Nedostatak održivog izvora finansiranja za nadzorni organ i investicije;
- Ilegalna gradnja u zaštićenoj zoni;
- Nedostatak znakova za obaveštavanje.

Slika 45. Ilegalna gradnja u SPPZ „Vodopadi Miruše“

Preporuke

- *Osnovati upravni organ za SPPZ „Vodopadi Miruše“;*
- *Sve delatnosti koje se odvijaju unutar zaštićene zone SPPZ „Vodopadi Miruše“ treba da budu u skladu sa Zakonom o zaštiti prirode i Prostornim planom za zaštićenu zonu Spomenik prirode od posebnog značaja „Vodopadi Miruše“;*
- *Srušiti svu bespravnu gradnju u ovoj zoni;*
- *Izgraditi turistički informativni centar SPPZ „Vodopadi Miruše“;*
- *Postaviti informativne tabele.*

6.6.3. Bifurkacija reke Nerodimka

Bifurkacija reke Nerodimka predstavlja jedinstven primer u Evropi da se jedna reka uliva u dva mora. Reka Nerodimka nastaje u Planinama Jezerca; u blizini Uroševca nepovratno se deli na dva ogranka, koji se ulivaju u dva različita mora. Levi ogranak se uliva u reci Sitnica i nastavlja kretanje u reci Ibar, Morava i preko Dunava se uliva u Crno more, dok desni ogranak preko reka Lepenac i Vardar uliva se u Egejsko more.

Ovaj prirodni fenomen je veoma privlačan mnogim naučnicima (geografima, geolozima, hidrolozima, biolozima, istoričarima) itd., i ima veliki vaspitno-obrazovni, naučno-rekreativni i turistički značaj.

Na osnovu visokih naučnih, edukativnih, turističkih vrednosti itd., Bifurkacija reke Nerodimka proglašena je zaštićenom zonom – Posebni rezervat prirode 1979. godine od strane Skupštine opštine Uroševac, sa površinom od 12. 78, 71 ha[12].

U cilja usklađivanja sa važećim zakonodavstvom, 2015. godine je ministar Ministarstva životne sredine i prostornog planiranja doneo Odluku br. 55/2015, od 13.11. 2015. godine o stavljanju pod predostrožnom zaštitom zone bifurkacije reke Nerodimka, kao potencijalna zona za proglašenje, zaštićena vrednost prirode u kategoriji Spomenika prirode od posebnog značaja (br. prot. 5743/15), sa površinom od oko 15 hektara.

Skupština opštine Uroševac je 2016. godine stavila van snage odluku o zaštiti iz 1979. godine (Odluka br. 633/1), dok je IKZP izradio stručno obrazloženje o zaštiti Zone bifurkacije reke Nerodimka u kategoriju Spomenik prirode, koji još uvek nije usvojen od strane Skupštine opštine Uroševac.

Slika 46 Bifurkacija reke Nerodimka

Stanje

IKZP, od kontinuiranog praćenja na terenu, utvrđuje sledeće:

- U zoni Bifurkacije reke Nerodimka postoje brojne intervencije kako na periferiji tako i na sam fenomen bifurkacije;
- Intervencije i investicije u Bifurkaciji reke Nerodimka sa raznim projektima, nisu rešili problem funkcionalizacije bifurkacije;

[12] Odluka br. 633-1, od 24. januara 1979, SLK br. 43/75

Slika 5. Predložena zona za zaštitu (*Bifurkacija reke Nerodimka)*

Preporuke

- *MŽSPP u saradnji sa opštinom Uroševac moraju što pre da usklade stavove o kategoriji zaštite i definišu nadležnosti prema Zakonu o zaštiti prirode;*
- *MŽSPP u saradnji sa opštinom Uroševac i raznim donatorima, treba da pripremi projekat za funkcionalizaciju bifurkacije;*
- *Održavati tok reke Nerodimka u cilju stalnog funkcionisanja bifurkacije (jer u periodima visokog rasta vegetacije i povećanim potrebama za navodnjavanje, mogu se stvarati prepreke i smanjenje količine vode duž toka;*
- *Sve intervencije u zoni moraju biti profesionalne i prema Zakonu o zaštiti prirode;*
- *Kontinuirano nadgledati i vršiti inspekcije u cilju praćenja stanja i odmah zaustaviti bespravnu gradnju u zaštićenoj zoni bifurkacije;*
- *Pripremiti regulatorni plan kojim bi se omogućilo bolje regulisanje i upravljanje zonom.*

6.6.4. Izvor Belog Drima sa Pećnom Radavca

Izvor Belog Drima i pećina Radavca su stavljeni pod zaštitom 1983. godine, kao prirodni spomenici sa površinom od 89.94 ha. Pećina Radavca je tipična pećina izvora. Njeno formiranje je povezano sa erozijom i hemijskim delovanjem podzemnih voda Belog Drima. Do sada je istraženo 2100 m podzemnih kanala, ali istraživanja traju još uvek. Takođe poznata kao „Uspavana lepotica“, otvorena je za posetioce 2015. godine. Za posetioce su otvorene samo ulazna galerija, centralna galerija i galerija kada. Pećina Radavca je i spomenik kulturnog nasleđa – Arheološka lokacija, gde su pronalaženi znaci drevnih populacija od neolitskog doba. Proglašenjem Nacionalnog parka „Prokletije“ 2013. godine, najveći deo zone je obuhvaćen u okviru parka.

Slika 47. Beli Drim i pećina Radavca

Stanje

Na osnovu kontinuiranog praćenja stanja na terenu u spomeniku prirode „Izvor Belog Drima i pećina Radavca“, utvrđeno je da je bilo uticaja antropogenog faktora. Uticaji su uglavnom realizovani u izvoru Belog Drima oko Vodopada koja se sastoje izgradnjom staza za posetioce, stepenika, postavljanja kioska, uticaja na prilagođavanu mreže za potrebe elektrane i snabdevanje stanovništva pijaćom vodom i korišćenjem vode od strane hidrocentrale šta direktno utiče na drastično smanjenje količine u vodopadu. Otvaranjem pećine za posetioce (2015. godine) i povećanja broja posetioca, pritisak i uticaj na ovu zonu je značajno povećan. Opština Peći je pećinu Radevca dala pod upravom Speleološkom udruženju „Aragoniti“, ali nisu tačno definisane zakonske odgovornosti i nadležnosti u upravljanju pećinom.

Preporuke

- *Sve aktivnosti unutar pećine Radovca i pored izvora Belog Drima će se realizovati konkretnim projektima i uz saglasnost MŽSPP-a;*
- *Zabraniti sve aktivnosti koje nisu u skladu sa ciljem zabrane;*
- *Uspostaviti organ za upravljanje prirodnim spomenikom „Izvor Belog Drima i pećina Radavca“ ili da se upravlja od strane Odeljenja za upravljanje Nacionalnim parkom „Prokletije“;*
- *Odluka o proglašenju „Izvora Belog Drima i pećina Radevca“ se treba uskladiti Zakonom o zaštiti prirode;*
- *Izgraditi informativni turistički centar;*
- *Izvor Belog Drima i pećine Radavca se trebaju obuhvatiti u okviru turističkih vodiča na Kosovu;*
- *Definisati odgovornosti pod upravom pećine Radavca između opštine Peći i Speleološkog udruženja „Aragoniti“.*

6.6.5. Muzej kristala

Rudnik „Trepče“ u Starom trgu je poznat i možda jedini na svetu koji odlikuje zapanjujućom lepotom kristala i minerala raznih vrsta.

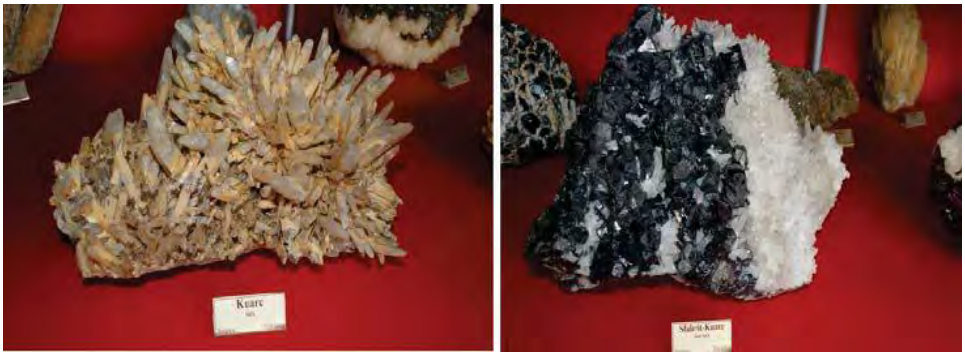
Imajući u obzir ovu činjenicu, 1964. godine je osnovan Muzej kristala i minerala u kojem se nalaze preko 1300 eksponata raznih vrsta kristala, pretvarajući Muzej u jednom objektu od velikog nacionalnog značaja za Kosovo, kako u aspektu vrednosti tako i u turističkom aspektu. Pored kristala, u Muzeju su izlagani i stari radni alati kojima su se služili rudari početkom radova u rudniku.

Kosovski institut za zaštitu prirode je 1970. godine stavljen u zaštiti 512 kristala koji su izlagani u muzeju, povećavajući još više značaj muzeja. Od osnivanja, Muzej se nalazio u jednom objektu koji zbog svoje starosti nije ispunjavao uslove za izlaganje i skladištenje kristala.

Sredstvima Vlade Republike Kosovo, odnosno Ministarstva za ekonomski razvoj i Ministarstva za zaštitu životne sredine i prostornog planiranja kao i preduzeća, 2012. godine je izgrađen novi objekat muzeja kristala. Pored kristala iz rudnika „Trepča“, u muzeju je izloženo i preko 100 vrsta kristala iz različitih zemalja sveta, kao: Nemačka, Italija, Francuska, Španija, Brazil, koje je Muzej dobio u zamenu sa kristalima iz rudnika „Trepča“.

Slika 48. Objekat muzeja

Slika 49. Kristali u muzeju

Stanje

Izgradnjom novog objekta, opšte stanje u Muzeju kristala je značajno poboljšano. Ministarstvo za ekonomski razvoj je formiralo upravni organ muzeja koji je uticao na poboljšanje uslova i efikasnijem upravljanju muzeja pretvarajući ga u turističku atrakciju.

Preporuke

- *Muzej kristala se treba obuhvatiti u okviru turističkih vodiča na Kosovu;*
- *Uskladiti odluku za zaštitu 512 kristala sa novim Zakonom o prirodi;*
- *Uzeti pod zaštitom sve kristale koji se nalaze u muzeju (koji su ekstrakovani u Trepči;)*

6.6.6. Rugovska klisura i pećina „Velika klisura“

Rugovska klisura, kao zaštićeni prirodni spomenik, je jedna od zona sa najposebnijim geomorfološkim, geološkim, hidrološkim, biodiverzitetskim vrednostima i turističkim i rekreativnim vrednostima. Nastao je radom vertikalne rečne erozije, uglavnom u trijaskom krečnjaku, pre i nakon glacijalnog perioda. Rugovska klisura je 1985. godine proglašena prirodinim spomenikom hidro-geomorfološkog značaja, sa površinom od 4.302 ha. Nakon proglašenja Nacionalnog parka „Prokletije“ ova zona se sada nalazi u okviru parka. Pored vrednosti u aspektu flore i faune (biodiversita), Rugovska klisura predstavlja pejzažnu lepotu, geodiverzitet kao i hidrološke karakteristike.

Rukovska klisura je poznata po svojim vodenim izvorima, vodopadima i pećinama od kojih su najpoznatiji i najaktivniji dva vodopada (kod tunele i na šestom kilometru) i pećina Velika klisura.

Slika 50. Rugovska klisura

Pećina Velika klisura, nalazi se na 8. kilometru Rugovske klisure, sa leve strane, oko 60 m iznad korita reke Bistrica, na visini 637 m. Istraživanje u ovoj pećnici počelo je 1993. godine, kada je otkrivena. Međutim, pećina je bila poznata lokalnim stanovnicima mnogo ranije. Do sada, od strane raznih grupa Speleologa, istraženo je oko 13 km podzemne galerije. Druge pećine su i Karamakazova pećina, Kalabska pećina (gde su otkriveni arheološki ostaci drevnih ljudi) itd. Tokom 2015 – 2017. godine, u pećini Velika klisura su nastavljena istraživanja za otkrivanje novih koridora i galerija kao i izrađen je profil pećine.
Proglašenjem Nacionalnog parka „Prokletija“ 2013. godine, prirodni spomenik „Rugovska klisura“ je obuhvaćena u okviru parka.

Slika 51. Istraživanje novih koridora i galerija u pećini „Velika klisura“

Stanje

Tokom kontinuiranog praćenja stanja na terenu u prirodnom spomeniku „Rugovska klisura“, može se konstatovati da je u ovom spomeniku bilo nekoliko uticaja od strane antropogenog faktora posebno u srednjem delu (blizu tunela) i u njenom gornjem delu izgradnjom nekoliko poslovnih objekata, takođe na ulazu u klisuru izgrađena je Via Ferrata. Takođe, duž Rugovačke klisure se nalazi veliki broj hotelskih izgradnji.

Preporuke

- *Sve aktivnosti na prirodnom spomeniku „Rugovska klisura“ se trebaju realizovati konkretnim projektima uz saglasnost MŽSPP-a;*
- *Sve aktivnosti koje se realizuju u okviru zaštićene zone PS „Rugovska klisura“ treba da budu u skladu sa Zakonom o zaštiti prirode i Zakonom NP „Prokletije“;*
- *Da se nadgleda od strane odeljenja NP „Prokletije“;*
- *Zaustaviti izgradnju nelegalnih objekata;*
- *Nastaviti istraživanje koridora i galerija u pećini Velika klisura;*
- *Ukloniti otpad, itd.*

6.6.7. Uticanje na spomenike prirode

Tokom perioda 2015-2017. godine, pod uticajem atmosferskih uticaja i antropogenog faktora, značajnu štetu, pretrpeli su spomenici prirode (*tabela 5*)

Značajnu štetu je pretrpeo prirodni spomenik Tumičinske pećine u opštini Mališevo. Do oštećenja ovog spomenika došlo je kao posledica nekontrolisanog korišćenja kamenja u zoni pećine od strane lokalnih stanovnika. Zabrinjavajuća je činjenica da opština Mališevo nije preduzela nijedan korak u sprečavanju uništavanja ove pećine.

Relevantnim opštinama su predstavljene mere za ukidanje odluka kojim bi se ovi spomenici uklonili sa liste zaštićenih zona.

Slika 52. Drvo hrasta Cer *(Quercus cerris L) u Drenovac*

Slika Slika 53. Uništavanje površine iznad Tumičinske pećine

Slika 54. Oštećenje stabla topole u Grdovac

Na osnovu Zakona o zaštiti prirode, opštine su u obavezi da:

- Na svake dve (2) godine dostave izveštaj Ministarstvu o stanju zaštite prirode kao i bilo koje vreme ukoliko to zatraži Ministarstvo (član 149. tačka 4),
- Obezbedi uslove za zaštitu i čuvanje zaštićenih zona za koje su nadležne (član 143. tačka 2.3),
- Prate stanje čuvanja prirode i da o tome dostave izveštaj Ministarstvu i Institutu.

Kosovski institut za zaštitu prirode u periodu 2015-2017. godine je realizovao posete nadgledanja prirodnih spomenika, konkretnije lokacija u kojima su postavljeni informativni znaci sa ciljem verifikacije njihovog stanja. Na nekim mestima su primećena oštećenja informativnih tabela.

Slika 55. Ošte ćenje informativnih tabela

Tabela 5. Zašti ćene zone koje su izgubile prirodne vrednosti

Spomenik prirode	Lokacija	Opština	Godina zaštite
Stablo crvene lipe (Tilia sp)	Donji Iskok	Istok	2009
Stablo srebrne lipe (Tilia sp)	Kaličane	Istok	2009
Stablo korena (Quercus robur)	Đurakovac	Istok	2009
Stablo hrasta Cer (Quercus cerris L)	Crnovrana	Mališevo	2014
Stablo hrasta Cer (Quercus cerris L)	Drenovac	Mališevo	2014
Tumičinska pećina	Tumičina	Mališevo	2014
Bajčinska topola	Bajčina	Podujevo	1959
Stablo topole	Grdovac	Podujevo	2015

Izvor: KIZP

Preporuke

- *Od relevantnih opština u kojima se nalaze prirodni spomenici se zahteva da u kontinuitetu prate i izveštavaju o njihovom stanju u MŽSPP/KIZP;*
- *Da se preduzmu fitosanitarne mere za zaštitu biospomenika koji imaju status zaštićene zone.*

6.7. ZAŠTIĆENI PEJZAŽI

6.7.1. Zaštićeni pejzaž „Grmija"

Planinski masiv Grmija predstavlja veoma značajno prirodno bogatstvo ne samo za Prištinu, okolinu već i za celo Kosovo. Prostire se severoistočno od glavnog grada Kosova (Prištine) i pokriva površinu od 62 km^2.

Skupština opštine Prištine je 1987. godine proglasila površinu od 1.126 hektara u kategoriji Regionalnog parka i prema IUCN-a (Međunarodna unija za zaštitu prirode) Grmija spada u V kategoriji zaštite kao Zaštićeni pejzaž.

Na osnovu Zakona o zaštiti prirode br. 03/L-233 SLRK br. 85/9. novembar 2010. godine, kategorija Regionalnog prirodnog parka ne postoji više u zakonu, stoga je predviđeno da se Regionalni nacionalni park „Grmija" ponovo okarakteriše u novoj kategoriji u skladu sa važećim zakonom.

Skupština Opštine Priština je 2016. godine donela odluku o proglašenju Grmije za Zaštićeni pejzaž, površine od 1949 ha.

Grmija je planinski masiv bogat biljnim i životinjskim vrstama, i generalno je zadržao svoje prirodne vrednosti. Međutim, u poslednjih nekoliko godina od strane ljudskog faktora, neke bilje i životinjske vrste su nestale zauvek, neke su pri nestanka, dok su vidljive površine šume degradirane ili s u permanentnom riziku degradacije[13].

[13] Izveštaj o studiji vrednosti Grmije, Univerzitet u Prištini, 2014.

Flora i vegetacija

Zahvaljujući fizičko-geografskoj poziciji, geoloških karakteristika, pedoloških karakteristika, klimatskih uslova itd. planinski masiv Grmije je prilično bogat kako u pogledu flore tako i vegetacije. Iz dosadašnjih istraživanja u masivu Grmije, evidentirano je: 610 vrsta vaskularne flore, prikupljeno je 82 porodice ne nabrajajući ruderalne taksone, 88 vrste pečuraka, 14 vrste mahovine, 51 vrste lišajeva. U određenoj površini prisutne su šume sa četinarskim vrstama (kultivisanih) crnog bora, belog bora kao i 1 ha bagrema.

Slika 56. Šumska zajednica bukve *(Fagetum moesiacum montanum)*

Vrste retkih biljaka koja su u opasnosti od izumiranja

Na osnovu istraga, potvrđeno je da postoji rizik od nestanka 23 vrste biljaka, kao: Velecvetni grahor (*Lathyrus grandiflorus*), Šumski grahor (*Lathyrus sylvestris),* Vučji jezik (*Coeloglossum iride*), radni Ptilostem (*Ptilostemen strictus*), Crni Cer (*Quercus trojana*), Mlečika (*Euphorbia exigua*), Ušljivac (*Pedicularis comosa*), Lekoviti odoljen (*Valeriana officinalis*), Divlji lešnik (*Corylus colurna*), Ilirski Ljutić (*Ranunculus illyricus*), Lane (*Linum gallicum*), Haplofil *(Haplophyllum suaveolus*) itd.

U Grmiji, kao veoma ugrožene se ističu Šumski grahor (*Lathyrus sylvestris*), Vučji jezik (*Coeloglossum iride*), samo u jednoj lokaciji, dok Velecvetni grahor (*Lathyrus grandiflorus)* se nalazi u lokaciji sa nekoliko pojedinaca, dok je u jednoj zasebnoj lokaciji nestao. Veoma ugrožena vrsta je i Lekoviti odoljen (*Valeriana officinalis*) koja je u Grmiji konstatovana u jednoj lokaciji sa nekoliko pojedinaca u zajednici bukve blizu potoka pod brdom Butovca.

Slika 57. Velecvetni grahor

Slika 58. Vučji jezik

Slika 59. Ptilostem

Fauna

Fauna Kosova uopšteno, kao i fauna Grmije posebno, malo je prostudirana. Razni biotopi Grmije kao i različite visine pružaju dobre životne uslove raznim vrstama životinja. Fauna Grmije koja pripada fauni Centralne Evrope, prema dosadašnjim sprovedenim istraživanjima, sastoji se od: 5 vrste vodozemaca, 7 gmizavca, 32 vrste ptica, 19 vrste sisara.

Takođe, u ovom planinskom masivu je istražen veliki broj insekata iz redova Orthoptera, Homoptera, Coleoptera, Diptera, Himenoptera i Lepidoptera koji predstavljaju najveću grupu organizama.

Slika 60. Slepić *(Anguis fragilis)*

Slika 61. Slavuj *(Luscinia megarhynchos)*

Stanje

Treba napomenuti da je današnje stanje flore, faune i ekosistema u masivu Grmije rezultat delovanja tri značajna faktora: njen razvoj u prošlosti, trenutni uticaj ekoloških uslova i velikih promena iz delovanja ljudskog faktora..

Zabrinjavajuća je činjenica da je danas šumska zajednica Grmije, posebno hrastova, imamo sušenje mnogih stabala zbog delovanja određenih insekata koji su poznati kao šumske štetočine. Stoga, postavlja se hitna potreba za sanitarnom dezinfekcijom i dezinsekcijom ovog planinskog masiva, posebno zaštićene zone.

Takođe, bez obzira na prethodno mišljenje KIZP-a, došlo je do uticaja sa ciljem izgradnje privatnih objekata, projekata za proširenje puteva kao i drugim aktivnostima u sečenju i oštećenju drvene mase. Ilegalni lov je prisutan tokom cele godine, ne poštujući činjenicu da je lov u ovoj zoni strogo zabranjen.

Iako Grmija uživa status Zaštićenog pejzaža (promena kategorije iz Regionalnog parka) ona još uvek nema Plan upravljanja i Regulatorni plan, nedostaju neophodni znaci oko i unutar parka, itd.

Tokom 2016-2017. godine, opština Priština je dobila projekat od strane WWF Adria koji ima za cilj, između ostalog, neophodno istraživanje vrednosti biodiverziteta, izradu Regulatornog plana, itd.

Preporuke

- *Izrada plana upravljanja i regulatornog plana za zaštićeni pejzaž „Grmija“;*
- *Primenjivanje sanitarnih mera za sanaciju šuma oštećenih od strane biotičkih i abiotičkih faktora;*
- *Nastavak istraživanja u cilju inventarizacije vrsta i staništa;*
- *Kontinuirana inspekcija od strane Inspektorata MŽSPP-a i opštine;*
- *Upravljati celokupnom teritorijom Zaštićenog pejzaža;*
- *Zaustaviti ilegalnu izgradnju u zaštićenom pejzažu „Grmija“;*
- *Obaviti označavanje zaštićene zone;*
- *Postavljanje informativnih tabela, itd.*

6.7.2. Zaštićeni pejzaž „Škugza“

Škugza se nalazi na u južnom delu grada Đakovice, prostire se među dva brda odvojenih od male reke Šlepica, nadmorske visine od 410-460 m. Ova zona je bogata biodiverzitetskim, turističkim, rekreativnim i edukativnim – obrazovnim vrednostima. Na predlog MŽSPP-a, 2011. godine, opština Đakovica je proglasila zaštićenom Škugzu „Zaštićeni pejzaž“ površine od 70 hektara.

Slika 62. Zaštićeni pejzaž „Škugza“

Flora i vegetacija

Škugza je 1960. godine bila pošumljena Crnim borom (*Pinus nigra*). Prvobitna približna procena biljne raznolikosti rezultira sa oko 280 vrste. Od njih se može naići na: *Festuca ovina agg*., *Agrostis capillaris*, *Poa pratensis, Bromus sterilis, Achillea millefolium, Trifolium sp., Euphorbia cyparisias, Plantago lanceolata, Teucrium chamaedrys, Thymus spec., Stachys spec, Hieracium pilosella, Hypochoeris radicata* i drugo. Padajuće biljke kao *Humulus lupulus (hmelj) i Clematis vitalja (divlji slez)* otežavaju pristup šumi.

Dominantna stabla, u zavisnosti od posebnih mesta, su *Pinus nigra* (Crni bor), *Carpinus orientalis* (orijentalni grab), *Acer campestre* (javor), *Ulmus spekulim*., *Fraxinus ornus* (jasen),
Coryllus avellana (lešnik), *Crataegus monogyna* (jednojezgrani glog), *Cornus mas* (dren) i hrast (quercus cerris (cer), *Quercus pubescens* (hrast medunac) i *Quercus frainetto* (sladun). Crni bor nije deo prvobitne vegetacije i ne reprodukuje se prirodno u ovoj zoni.

Fauna

Šumsko drveće (šumarak) poznato je raznolikom vegetacijom u „Parku Škugze“ i predstavlja značajno stanište za razne vrste leptira (Lepidoptera), ugrožene bube.
Lucanus cervus (jelenak), zidni macaklin (*Lacerta muralis*), kornjača (*Testudo hermanni*) itd. Biodiverzitet korita reke Šlepica je ograničen zbog zagađenja. Registrovane su vrste kao mrmoljak (*Triturus vulgaris*), žuti mukač (*Bombina variegata*), *Rana esculenta* agg., belouška (*Natrix natrix*) itd. U velikim količinama postoji vrsta *Micropterna lateralis* (iz redova Trichoptera), koja je ugrožena u nekoliko evropskih zemalja i registrovana po prvi put na Kosovu kao i populacija vilinih konjica. Najčešće vrste ptica su *Picus viridis* (zeleni detlić), *Lyscinia meganchynchos* (slavuj) i nekoliko drugih vrsta.

Slika 63. Micropterna lateralis

Slika 64. Triturus vulgaris

Stanje

Problematika u zoni zaštićenog pejzaža Škugza je i dalje u izgradnji restorana, bez prethodne saglasnosti od strane nadležnih organa kao i izgradnja pratećih objekata kao: igrališta i parking mesta koja su postavljena između crnog bora.

Drugi problem je i upravljanje otpadom kao i rizici od požara koji su evidentni u nekoliko delova Parka. Odlagani otpad se često spaljuje i istovremeno predstavlja permanentan rizik za širenje vatre i drugim delovima šume.

Ilegalna seča, ispuštanje otpadnih voda, nekontrolisane aktivnosti izleta, nedovoljno upravljanje otpadom (vlasnici restorana, javnost koja posećuje zonu, lokalni stanovnici okolnih farmi) su neki od zabrinjavajućih problema za zonu šta će se rešiti ubuduće uz saglasnost Regulatornog plana za ovu zonu.

Preporuke

- *Pripremiti Regulatorni plan za zonu sa ciljem izbegavanja ilegalne gradnje;*
- *Bolje upravljanje otpadom (strogo zabraniti njihovo paljenje;);*
- *Zaustaviti ilegalnu seču šume i izvršiti sanitarno čišćenje zone;*
- *Obzirom da je zona pretvorena u rekreativni centar od strane stanovnika, zona se treba opremati relevantnom infrastrukturom;*
- *Izvršiti obeležavanje zaštićenog pejzaža;*
- *Sve aktivnosti u zaštićenoj zoni treba da imaju edukativno-obrazovni, turistički i rekreativni karakter.*

7. PREDLOŽENE ZONE ZA ZAŠTITU

Tokom perioda 2015-2017 KIZP je pripremio profesionalnu sposobnost za preuzimanje pod zaštitom prirodnih vrednosti, kao u nastavku: 18 strogih rezervata, za 12 prirode u Kačaniku, 10 u Štimlje, 7 u Podujevo, 7 u Vučitrnu, 10 u Orahovcu, 12 u Uroševcu i za Prirodni park Paštrikova planina i jezero Vrmnica.

Tokom 2017. godine, na inicijativu Kosovskog instituta za zaštitu prirode, pripremljena je profesionalna sposobnost za preuzimanje pod zaštitom i 10 novih prirodnih objekata/zona, od kojih: 9 zaštićenih spomenika i 1 Pejzaž u opštini Đakovica.

Tabela 6. Objekti prirodnog nasleđa u opštini Đakovica

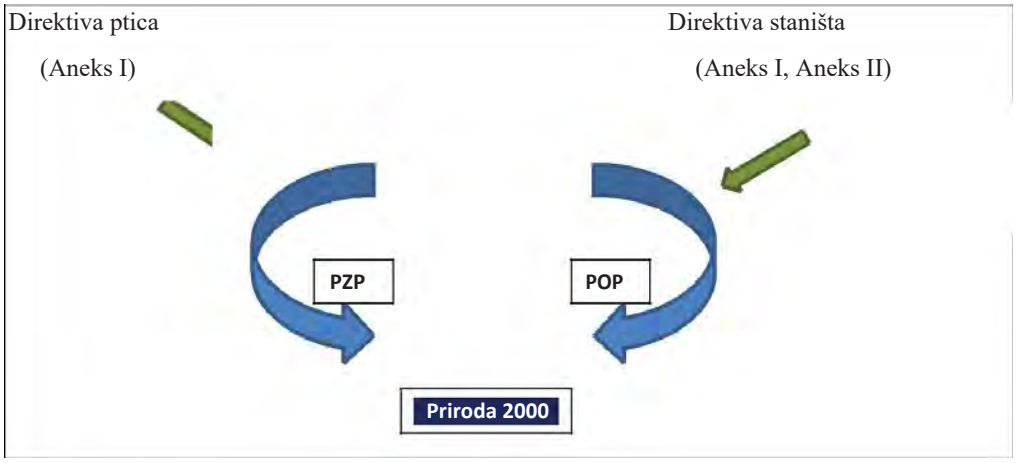
Naziv		Mesto/lokacija	Predložena kategorija za zaštitu
1	Hrast kitnjak *(Quercus petraea)*	Bec	Kategorija III (Prirodni spomenik sa botaničkim karakterom)
2	Stablo hrasta *(Quercus pubescens)*	Herec	Kategorija III (Prirodni spomenik sa botaničkim karakterom)
3	Kompleks stabala	Jablanica	Kategorija VI (Zaštićeni pejzaž sa botaničkim karakterom)
4	Kompleks stabala	Žabel	Kategorija III (Prirodni spomenik sa botaničkim karakterom)
5	Stablo hrasta *(Quercus pubescens)*	Ripaj	Kategorija III (Prirodni spomenik sa botaničkim karakterom)
6	Kompleks stabala	Molić	Kategorija III (Prirodni spomenik sa botaničkim karakterom)
7	Izvor vode	Molić	Kategorija III (Prirodni spomenik sa hidrološkim karakter)
8	Kompleks pećina	Kusar	Kategorija III (Prirodni spomenik sa speleološkim karakterom)
9	Izvor vode	Kusar	Kategorija III (Prirodni spomenik sa hidrološkim karakter)
10	Stablo cera *(Quercus cerris)*	Vogovo	Kategorija III (Prirodni spomenik sa botaničkim karakterom)

Izvor: KIZP

8. DRUGA ZAŠTIĆENA PODRUČJA

8.1. Područja Priroda 2000

Za podsticanje boljeg upravljanja prirodnom baštinom Evrope, potrebno je sprovoditi politike konzervacije prirode na određenoj teritoriji. Evropa je prilagodila dizajn zakonodavstva, za zaštitu staništa i najugroženijih vrsta i ovo zakonodavstvo zove se Direktiva o pticama 2009/147/EZ, od 30. novembra 2009. godine o zaštiti divljih ptica (kodifikovana verzija 79/406/EEZ), i Direktiva o staništima 92/42/EEZ, od 21. maja 1992. godine, o zaštiti prirodnih staništa divlje faune i flore. Kao osnova ovih direktiva su zaštićena područja PRIRODA 2000. Njen veoma važan aspekt je da bude u skladu u potpunosti sa ciljevima Konvencije o biološkoj raznovrsnosti i Konvencija iz Berna.

Slika 6. Priroda 2000 osnova za Direktivu o pticama i za Direktivu o staništima

Priprema Kosova za izbor područja PRIRODA 2000 sa pokazateljima o potrebnim podacima, vremenskim rokovima i neophodnim sredstvima, predstavlja dobar osnov u ispunjavanju dužnosti Republike Kosovo ka integraciji u Evropskoj uniji. Opšti cilj je da doprinese održivom razvoju održivom razvoju životne sredine približavajući Kosovo evropskim standardima za životnu sredinu. To se postiže kroz jačanje administrativnih struktura i usklađivanja za zahtevima Evropske unije za životnu sredinu, posebno sa direktivama.

Nacionalni program za sprovođenje Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju, u martu 2016. godine navodi da transpozicija direktiva Evropske unije u oblasti zaštite prirode sa nacionalnim zakonodavstvom skoro je postignuta dok će se druge odredbe transponovati postepeno.

Dokumentom su takođe obuhvaćene nekoliko aktivnosti za stvaranje mreže priroda 2000, koji predstavljaju kratkoročne i srednjoročne prioritete, kao što je tačno utvrđivanje granica između bio-geografskih regiona, izrada mapa na terenu, inventarizacija vrsta itd. Godine 2008. izrađen je preliminarni izveštaj o područjima „Priroda 2000“, u okviru „Projekta za održivo upravljanje šumama“. Izbor ovih područja je urađen na osnovu naučnih kriterijuma kao što su veličina i gustina populacije vrsta, kao i površina staništa na kojem se one nalaze.

Stoga u ovom pravcu radiće se do ukupnog ostvarenja ciljeva i svrha koje se odnsoe na ovo pitanje.

U cilju početka sprovođenja ekološke grupe „Priroda 2000“ na Kosovu, MŽSPP je 2016. godine osnivalo međuinstitucionalni koordinacioni tim za koordinaciju i sprovođenje aktivnosti koje se odnose na „Prirodu 2000“.

Preporuke

- *Inventarizacija flore i faune;*
- *Identifikacija svih važnih područja za Prirodu 2000;*
- *Izrada mapa sa podacima o staništima flore i faune;*
- *Obezbeđivanje sredstava za realizaciju Prirode 2000.*

8.2. Lovišta od posebnog značaja

Aktivnosti Agencije za šume Kosova, odnosno Direkcije za upravljanje divljačima, lovom, pašnjacima i ekoturizmom na LPZ sprovode se na osnovu Strategije o upravljanje divljačima i lovom na Kosovu (2012-2022). Ovaj dokument je osnova za očuvanje celine ekosistema i ekološke ravnoteže, adekvatnu zaštitu divljača, obezbeđivanje dobrobiti i uslova za njihovo ekonomsko iskorišćavanje.

Takođe tokom perioda 2015-2017 na LPZ Blinaja i Dubočak fokus je bio održivo upravljanje divljačima i lovom , sa posebnim naglaskom na:

- Očuvanje staništa,
- Postizanje optimalnog broja za sve životinje za lov,
- Održavanje optimalne strukture populacije prema polu i starosnog doba,
- Dobro zdravstveno stanje životinja za lov,
- Zaštita i očuvanje retkih i ugroženih vrsta,
- Ostvarivanje planiranih ciljeva u upravljanju lovištima u skladu sa programom upravljanja i dugoročnim desetogodišnjim planom.

8.2.1. Lovište od posebnog značaja „BLINAJA“

Rasprostranjeno je u tri opštine, Lipljan, Glogovac i Štimlje, i ima površinu od 2795 ha. Ovo lovište zatvorenog tipa ima 40 ha livade, 32 veštačkih jereza, 88 visokih posmatračnica, 12 zamki za hvatanje svinja dok prehrambeno područje za velike životinje poseduje 150 skladišta za hranu, 26 betonske terase za svinje, 2 za reprodukciju, 32 područja za vodu, 15 za so, 1 područje za obučavanje lovačkih pasa itd. Ukupno su 2100 ha državne šume i 600 ha šume u privatnom vlasništvu. Ostali deo od 95 ha pripada poljoprivrednoj površini (livade) i negde oko 5 ha vodene površine.

U cilju očuvanja i efikasnosti i funkcionalnosti u ove poslednje godine urađene su značajne investicije za rekonstrukciju i revitalizaciju infrastrukture kao što su: rekonstrukcija šumskih šuteva, rekonstrukcija spoljne ograde, rekonstrukcija objekta za lov i za obuke, obezbeđivanje hrane za divljač tokom zimske sezone, izgradnja korita za hranu i solana itd.

Stanje ovog staništa je dobro zahvaljujući stalnom angažovanju i posvećenošću osoblja u cilju zaštite, uzgoja i brige o hrani za divljač.

Glavne vrste divlje faune u Blinaji su: Divlja svinja (*Sus scrofa*) – trenutno se procenjuje da postoje oko 500 grla, Jelen evrpski (*Cervus elaphus*) – oko 150 grla, Jelen lopatar (*Dama dama*) – oko 100 grla, Srna (*Capreolus capreolus)* – oko 170 grla.

Pored ovih vrsta u Blinaji prisutne su i Jazavac *(Meles meles),* Kuna zlatica (*Martes sp.*), Kuna belica (*Martes sp.*), Zec (*Lepus europeus*), Gavran (*Corvus corax*), Svraka (*Pica pica*), Mišar (*Buteo buteo*), Divlja patka pupčanica (*Anas querquerdula),* Divlja mačka (*Felis sylvestris),* Veverica (*Sciurus vulgaris*), itd. Prema planu za upravljanje šumama 2014-2023, na LPZ Blinaja zapremina drvne mase je trenutno 332325 m³, sa godišnjim rastom od 2.93%, odnosno 9737 m³ godišnje.

LPZ u Blinaji je pod upravom AŠK-a i nema nelegalnih radnji uprkos povremenim pokušajima za nelegalni lov koji se blagovremeno sprečavaju od strane osoblja za zaštitu šuma i lova, često uz podršku i od strane Policije Kosova.

Slika 65. Fauna u lovištu „Blinaja“ (AŠK)

8.2.2. Lovište od posebnog značaja „Dubočak“

Površina ovog lovišta je rasprostranjeno u tri opštine, i to, Skenderaj, Zubin Potok i Mitrovica, površine od 6805.05 ha, od kojih su 2470 ha u državnom vlasništvu dok preostali deo u privatnom vlasništvu. Ovo lovište je otvorenog tipa. Prema Planu za upravljanje šumama Dubočak 2011-2021, ima zapreminu drvne mase od 46954.40 m³, uz godišnji rast od 2.2%, odnosno od 1693.00 m³. rasprostranjeno je na nadmorskoj visini od 320 do 1050 NM. Hidrološki uslovi su povoljni jer je lovište bogato potocima i izvorima vode koji su rasprostranjeni po celoj teritoriji lovišta i ne ostaju bez vode tokom cele godine, što znači da ne postoji problem vode za potrebe faune.

Nije urađena neka inventarizacija broja prisutnog divljača ali na osnovu snimaka koji su urađeni statičnim kamerama i njihovim tragovima zna se da postoje nekoliko njihovih vrsta kao što su Mrki medved (*Ursus aretos*), Vuk (*Canis lupus*), Divlja svinja (*Sus scrofa*), Srna (*Capreolus capreolus*), Jelen evropski (*Cervus elaphus*), Zec (*Lepus europeus*), Veverica *Sciurus vulgaris*) itd.

Tokom ove dve godine urađene su investicije u infrastrukturi, kao što su: renoviranje objekata i kancelarija, obezbeđivanje dodatne hrane tokom zimske sezone (kukuruzno zrno i kamena sol), izgradnju korita za hranu i solana itd.

Na ovom lovištu prisutni su pokušaji nelegalnih radnji seče šume i nelegalnog lova sa trendom opadanja u dve poslednje godine zahvaljujući angažovanju osoblja LPZ u Dubočak, dok problem po sebi predstavlja ograničen pristup površini koje se proteže u opštini Zubin Potok.

Na ovom lovištu poteškoće predstavljaju i nepovoljni uslovi infrastrukture s obzirom da je objekat trenutno nalazi bez električne energije i ne poseduje mrežu za snabdevanje kao i puteve koji vode ka objektu koji su trenutno skoro neprohodni.

Preporuke

- *Sprečavanje nelegalnih radnji seče šume i lova na LPZ Dubočak;*
- *Donošenje uredbe o upravljanju i tarifama naknade za ugluge na LPZ Blinaja i Dubočak;*
- *Kontinuitet u rekonstrukciji i održavanju šumskih puteva;*
- *Izgradnja pomoćnih objekata za skladištenje dodatne hrane za divljač;*
- *Izgradnja jednog objekta za medicinski tretman divljači nakon pojave mogućih bolesti;*
- *Nabavka adekvatne mehanizacije za održavanje šumskih puteva, otvaranje kanala za drenažu vode i viškova vodotoka iz jezera;*
- *Izgradnja nove spoljne ograde LPZ u Blinaji s obzirom da je stara ograda ozbiljno oštećena tokom poslednjeg rata i amortizovana je u visokoj meri;*
- *Razvoj ekoturizma u višim razmerama, opremanjem sa sredstvima planinarske rekreacije (bicikli za planinske terene, oprema za jahanje, vučna kolica, sanke za vuču od konja u zimskoj sezoni itd.) na LPZ u Blinaji;*
- *Nastavak istraživanja vrednosti biodiverziteta.*

8.2.3. ŠUMA MEDVEDA – Priština

Fondacija za zaštitu životinja FOUR PAWS International je međunarodna organizacija koja se angažuje u borbi za obezbeđenje humanijeg pristupa čoveka prema životinjama uopšteno (domaće i divlje životinje). Od 2012.godine ova organizacija je osnovala ŠUMU MEDVEDA u Prištini u partnerstvu sa Ministarstvom životne sredine i prostornog planiranja (MŽSPP) i sa opštinom Priština. U ŠUMI MEDVEDA u Prištini sada boravi 19 medveda spašenih u različitim periodima od njihovog života u kavezima blizu različitih restorana na Kosovu (16) i u Albaniji (3).

Tokom perioda 2015-2017, glavne radnje koje je organizacija VIER PFOTEN preduzela za sprovođenje svojih programa su sledeće:

- ***Briga o medvedima smeštenim u Šumi medveda u Prištini***

Tokom perioda 2015-2017, Fondacija VIER PFOTEN je nastojala da obezbedi najbolje uslove za smeštene medvede, a naročito aktivnosti kao što su: osiguranje dovoljne količine hrane za medvede, medicinska nega, obuka osoblja, bezbednost životinja itd.

- ***Ekološke (neformalne) edukativne aktivnosti sa decom i mladima***

Tokom ovog perioda, Organizacija je nastavila sa sprovođenjem edukativnog programa-programa podizanja svesti za decu, mlade i odrasle, uključujući aktivnosti kao što su saradnja sa vrtićima i osnovnim školama, korišćenje različitih metoda kao što su priprema kratkih filmova o određenim pitanjima, priprema i raspodela priručnika u školama o značaju zaštite životinja, terenske posete od strane učenika i nastavnika itd.

- ***Organizovanje i promovisanje volonterskog rada kroz aktivnosti podizanja svesti***

Fondacija VIER PROTEN Kosovo još od 2015.godine je akreditovana od strane Programa ERASMUS + za pripremu i organizovanje volonterskog rada kroz organizaciju letnjih volonterskih kampova u kojima učesnici razvijaju razne aktivnosti kao što su regulisanje staza za posetioce, akcije čišćenja, edukativne debate o životnoj sredini, sportske i kulturne aktivnosti itd.

Fondacija VIER PFOTEN Kosovo, osnivala je grupu lokalnih volontera (oko 30) koji podržavaju Fondaciju u svim aktivnostima kao što su; akcije čišćenja otpada, kampanje za podizanje svesti, organizovanje događaja itd.

- ***Nove investicije***

U period 2015-2017, Fondacija VIER PFOTEN Kosovo, uz finansijsku podršku Fondacije FOUR PAWS International iz Austrije, nastavila je sa ulaganjima kao što su: proširenje novih površina za medvede, otvaranje Veterinarske klinike, prostorija za skladištenje i pripremu hrane, jame za odlaganje fekalija medveda, otvaranje centra za ekološko obrazovanje “Bogatstva priprode” itd.

- ***Saradnja sa Institucijama i partnerskim organizacijama***

Tokom perioda 2015-2017, Fondacija FOUR PAWS je investirala skoro 1 (jedan) million evra u projekte. Po završetku Centra za ekološko obrazovanje, investicije u poslednje dve godine dostižu iznos 1.5 miliona evra. Od otvaranja Šume medveda u Prištini 2013. godine do sada ukupna investiciona vrednost od strane FOUR PAWS dostiže vrednost od 2.5 miliona evra. Vredi napomenuti da je tokom perioda 2015-2017 park posetilo 76.500 posetioca iz zemlje i regiona.

Slika 66. Briga o medvedima

9. BIORAZNOLIKOST

Bioraznolikost predstavlja biološku raznovrsnost flore i faune na našoj planet ii predstavlja izvor dobara i usluga ekosistema koji su potrebni za ljudski život. U okviru ovog pojma obuhvačena je raznolikost gena i svih vrsta mikroorganizma, gljiva, biljaka i životinja, kao i raznovrsnost ekosistema u kojima su živa bića aktivni nosaći života. Raznolikost vrsta obuhvata ukupan broj organskih vrsta na planeti, dok raznolikost ekosistema podrazumeva potpunu raznovrsnost mesta boravka i bioscenoze, kao i ekoloških procesa, sa kojima je realizovano funkcionisanje ekosistema.

9.1. Stanje bioraznolikosti

S obzirom na značaj bioraznolikosti, jasno je da očuvanje i preduzimanje preventivnih mera predstavlja veoma važan zadatak koji direktno utiče na njegovu zaštitu. U nekim slučajevima imamo gubitak vrednosti bioraznolikosti koji nastaje kao rezultat dejstva ljudskog faktora usled nedostatka pažnje, neinteresovanja ili znanja. Kao rezultat toga, različita staništa u našoj zemlji su uništena pri čemu su nestale i biljne i životinjske vrste koje su do sada bile nepoznate za nauku.

9.1.2. Flora

U poređenju sa površinom Kosova u okviru Balkanskog poluostrva, blizu 2.3%, naša fito raznolikost predstavlja oko 25% evropske flore. Flora naše zemlje sastoji se od algi, lišajeva, gljivica, paprati, golosemenjača i skrivenosemenjača, koji su osnova života i formiraju zeleni pokrivač zemlje koji ima direktan uticaj na život životinjskih organizma i samog čoveka. Iako je istraživanje flore obavljeno od strane različitih domaćih i međunarodnih autora, još nije urađen kompletan inventar i nije poznat tačan broj biljnih taksona. Na osnovu dosadašnjeg istraživanja, inventarizovano je oko 2000 vrsta vaskularne flore, ali prema zapisima različitih autora smatra se da u našoj zemlji ima oko 2.800-3.000 vrsta vaskularne flore[14]. Njihova raznovrsnost karakteriše se prisustvom retkih, endemičnih i stenoendemičnih slučajeva, koji su svrstani u dve grupe:lokalni endemiti ili stenoendemiti ili endemiti Balkana.

[14] Crvena Knjiga Vaskularne Flore Republike Kosovo-Priština, 2013

Pored Balkanske endemične grupe biljaka, još jedna važna grupa biljaka je i reliktna biljka. Od ukupnog broja od skoro 2000 vrsta vaskularnih biljaka identifikovanih na Šar Planinama, 86 vrsta je proglašeno značajnim sa međunarodnog aspekta, 26 vrsta je uključeno u Crvenoj Listi Evrope, a prema kriterijumima IUCN-a, 32 vrste se nalaze u Crvenoj Listi Ugroženih Biljaka.

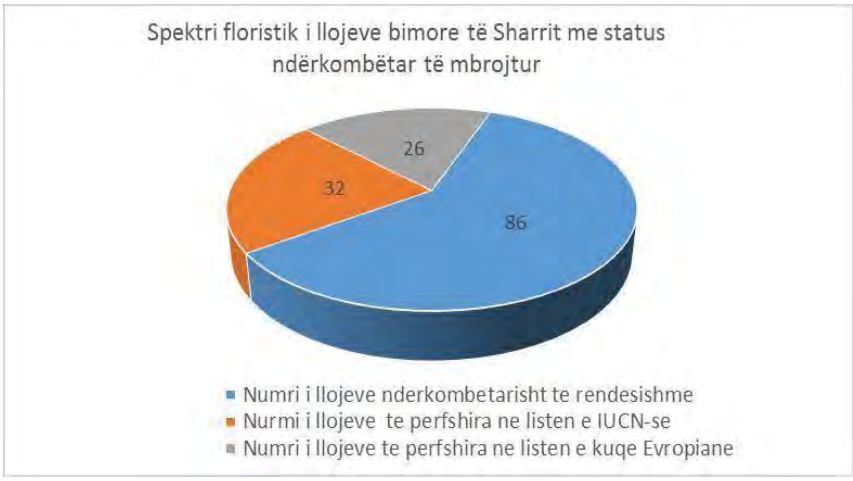

Fig.7. Biljne vrste sa međunarodnim statusom u NP "Šar"

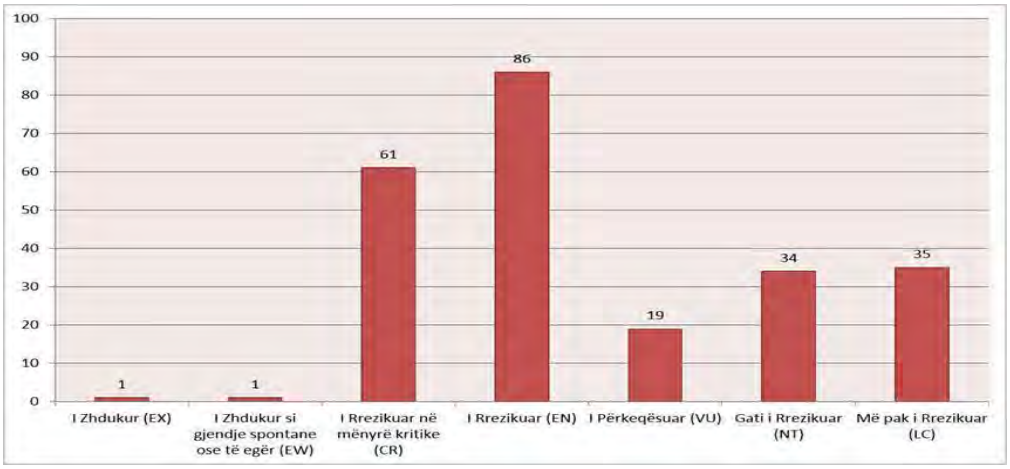
U Prokletijama je identifikovano 797 vrsta vaskularnih biljaka, gde 128 njih smatra da je sa endemskim karakterom *(Millaku, F. 1999).* Kosovska flora je takođe predstavljena vrstama koje imaju uske areale i koje se smatraju retkim i ugroženim biljnim vrstama. Ove negativne posledice su rezultat ilegalnog korišćenja i zloupotrebe biljnih vrsta koje ujedno utiču i na njihovo smanjenje.

Slika 67. Zloupotreba medicinskih biljaka

Crvena Knjiga Vaskularne Flore Republike Kosovo je dokument o flori koja je prisutna ali koja može nestati. Očuvanje florističke raznolikosti i preduzimanje preventivnih mera je veoma važna obaveza koja direktno utiče na globalnu žaštitu životne sredine. Uništenje flore i faune javlja se kao rezultat delovanja antropogenog faktora zbog nedostatka brige, interesa i znanja. U svetu i na Kosovu uništena su razna staništa pri čemu su nestale biljne i životinjske vrste koje su nepoznate nauci.

Fig 8. Opasnost biljnih vrsta

Izvor: Crvena Knjiga Vaskularne Flore Republike Kosovo

9.1.3. Vegetacija

Vegetacija naše zemlje klasifikuje se u: 139 asocijacija ili firocenoze, 63 saveza, 35 činova i 20 klasa, koji predstavljaju karakteristične ekosisteme, koji su takođe staništa za mnoge vrste životinja. Vegetacija nizinskih livada klasifikuje se u: 4 asocijacije koje pripadaju jednom savezu, jednom činu i jednoj klasi. Dok se vegetacija brdnih subalpskih i alpskih livada klasifikuje u: 65 asocijacije, 33 saveza, 22 niza i 13 klasa. Najrazvijenije šume nalaze se u okviru Nacionalnih Parkova: "Šar" i "Prokletije".
Njihova vegetacija sastoji se od tri vegetativna nivoa: nizak nivo, srednji nivo i viši planinski nivo. U zaštićenom pejzažu "Germija" nalaze se četri šumske zajednice, kako sledi:

- Zajednica hrastova sladuna i cera *(Quercetum frainetto-cerris scardicum)*
- Zajednica hrasta i graba *(Querco-Carpinetum moesiacum)*
- Zajednica hrasta *(Quercetum moesiacum montanum)*

- Zajednica bukve *(Fagetumm moesiacum montanum)*

Ove šumske zajednice predstavljaju veoma važne ekosisteme, koje kao takve treba očuvati, jer se očuvanjem ovih resursa stvaraju uslovi za očuvanje biljnih i životinjskih vrsta. Međutim, u nekim slučajevima uzrokovane su intervencije u šumskoj vegetaciji, kao rezultat razvoja različitih aktivnosti u životnoj sredini, kao na primer izgradnja puteva, ilegalno sečenje, spaljivanje, kamenolom itd. Prema tome, ove aktivnosti su prouzrokovale negativni uticaj na prirodne vrednosti i ekosisteme uopšte.

Slika 68. Oštećenja šumske vegetacije u okviru zaštićenih područja

9.1.4. Stanje faune

Sa aspekta faune Kosovo se karakteriše velikom raznovrsnošću iako istraživanja u ovom pravcu još nisu završena.

Opšte stanje faune je dobro kao rezultat proširenja zaštićenih zona, uglavnom u dva Nacionalna parka koji čine oko 10% ukupne površine zaštićenih prirodnih područja. Računa se da na Kosovu živi više od 250 vrsta kičmenjaka, od kojih su samo ptice preko 220 vrsta, oko 20 vrsta gmizavaca, preko 10 vrsta vodozemaca, takođe preko 30 vrsta ribe, 176 vrsta leptira i još uvek neodređeni broj fauna insekata i makroinvertebrata vode. Tačan broj vrsta faune odrediće se povodom popisa koji se planira sprovesti tokom projekta izrade Crvene knjige o fauni (projekat je započeo 2017. godine i nastaviće se i tokom 2018. godine), takođe i u sklopu ostalih projekata.

Najveći pritisak koji se vrši na faunu na Kosovu dešava se uglavnom zbog ilegalnog lova koji se povremeno javlja čak i u zaštićenim područjima.

Od ilegalnog lova najugroženiji su jeleni i divokoze, dok su dobar razvoj postigli mrki medved, lisica, vuk itd. Ugrožene su takođe i vrste ptica grabljivica, a posebno nacionalni simbol – orao planina (*Aquila chrysaetos*). Zbog uznemiravanja od strane čoveka i nedostatka upravnog organa, posebno tokom perioda folenizacije, mnoge vrste ptica koje su nekada bile prisutne posebno u Močvari Henca sada se retko viđaju.

Slika 69. Orao planina *(Aquila chrysaetos)*

Slika 70. Gušter zidova *(Podarcis muralis)*

Slika 71. Aglais urticae

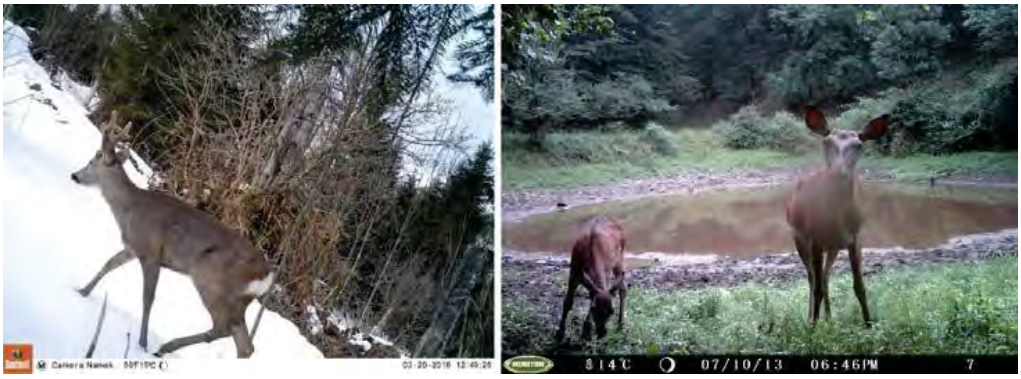

Slika72. Calopteryx splendens

9.1.5. Praćenje ugroženih vrsta sisara u Nacionalnim parkovima

U sklopu redovnih aktivnosti za praćenje i inventarizaciju biodiverziteta u zaštićenim prirodnim zonama, Kosovski Institut za zaštitu prirode – KIZP, je od 2015. godine počeo sa realizacijom aktivnosti praćenja divlje faune kroz postavljenje kamera-zamki u zaštićenim prirodnim zonama, sa posebnim naglaskom na Nacionalni park "Prokletije".

Ovaj metod praćenja i studiranja divlje faune je neintenzivan metod jer generiše informacije o prisustvu različitih vrsta, ne uznemiravajući ih.

Slika 73. Praćenje faune zamke kamerama

Tokom ove zajedničke aktivnosti sa zvaničnicima Nacionalnih parkova a u nekim slučajevima u saradnji is a predstavnicima NVO Environmentally Responsible Action group - ERA sa sedištem u Peći, obavljeno je postavljanje kamere zamki uglavnom u područjima gde se veruje da su moguća područja kretanja najvećeg broja divljih životinja.

Slika 74. Postavljanje kamera zamki

Tokom ovog perioda obezbeđeni su podaci o prisustvu vrste sisara kao što su: Mrki medved (*Ursus arctos*), Srna (*Capreolus capreolus*), Divlji jelen (*Sus scrofa*), Lisica (*Vulpes vulpes*), Divlja mačka (*Felis sylvestris*), Jazavac (*Meles meles*), Zec (*Lepus europaeus*) kao i još neke druge uobičajene vrste. Nakog dosta dugog perioda praćenja stanja faune kroz ovu metodu, po prvi put 18. decembra 2016. godine utvrđeno je da su fotografisane retke i ugrožene vrste Balkanskog risa (*Lynx lynx ssp. balcanicus*).

Ova vrsta je ranije bila utvrđena kamerama zamka postavljenim od strane NVO ERA u Rugovski region, ali se prvi put nailazi kamerama postavljenim od strane KIZP-a u ovom delu Nacionalnog Parka. Budući da svaki ris ima drugačije krzno, na slikama kamere zamke dokazano je da pojedinac Dečana i Rugova imaju različita krzna. To nam stavlja do znanja da pojedinci nisu isti.

Takođe, tokom marta 2017. godine, kamere uspostavljene u ovom delu ponovo su snimile Risa u pokretu ali zbog lošeg kvaliteta slika od strane kamere zamke kao i u prvom slučaju ne primećuje se pol pojedinca niti da li je snimljen isti pojedinac ili se radi o više od jednog pojedinca.

Područje Kožnjera se sada smatra boravište mnogih divljih životinja, uključujući i Balkanski ris, kao retke i kritično ugrožene vrste kako u zemlji tako i šire.

Prisustvo znatnog broja životinjskih vrsta kojima se hrani ova retka i autoktona vrsta naše faune, odnosno njegovog lova kao što su zec, srna, veverica, divlja svinja itd, ukazuje na povoljne uslove za njegovu ekzistenciju u ovom području Parka.

Slika 75. Slike Balkanskog risa snimljene kamerom zamka

Sika 76 Od snimaka kamere zamka

Kosovski institut za zaštitu prirode u saradnji sa NVO Era, predložio je Striktne Rezerve, površinu od oko 550 hektara, na kojoj je identifikovano prisustvo Balkanskog risa tokom 2016 i 2017.godine, u okviru teritorije Nacionalnog Parka "Prokletije".

Slika 77. Predložena zona za reserve Risa

Preporuke

- *Finalizacija Crvene Knjige Faune;*
- *Početak aktivnosti za praćenje ugroženih vrsta flore;*
- *Izrada akcionih planova i programa za nekoliko od ugroženih vrsta flore i faune;*
- *Kontnuirano praćenje staništa ugroženih vrsta flore i faune;*
- *Kompletna invetarizacija vrsta i staništa na teritoriji Republike Kosovo;*
- *Zaustaviti ilegalni lov na zaštićenim područjima.*

10. ŠUME KOSOVA

Šumska površina na Kosovu je oko 481 000 hektara (44.7% ukupnog područja) i u poređenju sa periodom od 2002-2012, šumska površina je povećana za 5% (20 200 hektara). Treba napomenuti da je šumska površina definisana kao zemljište sa krunastim drvećem koje pokriva više od 10% i površinu više od 0.5 hektara. Drveće treba biti u stanju da dostigne minimalnu visinu od 5 metara u zrelosti na mestu, što je međunarodna definicija FAO-a.

Površina od 180 800 hektara (38%) šuma Kosova je u privatnom vlasništvu, a 295 200 hektara (62%) su javne šume. Panjevačke šume pokrivaju 84% ukupne šumske površine što je rezultat intenzivnog kontinuiranog korišćenja šuma za proizvodnju drva za ogrev. Šume se uglavnom regenerišu na prirodan način među kojima možemo odvojiti bukvu (*Fagus spp.*), izmešane bukva i četinari, četinarske šume itd.

Šumama na Kosovu dominiraju lišćane šume, pokrivajući 93% (449 400 hektara), dok četinarske šume pokrivaju 5% (23 800 ha) šumske površine. Ukupno 50% šumske površine smatra se jednogodišnjim.

Stojeći volumen drveća sa prečnikom u visini tela > = 7 cm ostaje na 40.5 milion m^3, otprilike isto kao i deset poslednjih godina. Među drvećem, vrsta *Fagus* doprinosi 46% volume, dok vrste *Quercus* predstavljaju 23%. Proseg stojećeg volumena na Kosovu je 84 m^3/ha. U Evropi uopšteno, prosek stojećeg volumena je 105 m^3/ha, što je niže od svetskog proseka od 130 m^3/ha. Neke srednjeevropske zemlje imaju šume sa visokom produktivnošću stojećeg volumena do 250 m^3/ha. U svim regionima Evrope, stojeći volume je kontinuirano povećan tokom poslednjih 20 godina.

Godišnji rast nad korom drveta sa prečnikom (DLG) > = 7 cm izračunat je na 1.55 milion m^3, 1.32 milionm^3 lisnatih i 0.23 milion m^3 četinarskih drveća. Maksimalno dugoročno godišnje sečenje na striktan način poneka tačka prve produktivnosti je u rasponu od 1.4 miliona m^3.

Ovo je cifra bruto i treba se smanjiti zbog gubitaka u sečenju, prirodnih gubitaka i ekoloških razloga. Neto maksimum nivoa dugoročne seče za Kosovo je na nivou od 1.2 miliona m^3. Ova procena treba se i dalje smanjiti zbog nedovoljnih površina za snabdevanje drvećem, uključujući i Nacionalne Parkove.

Šume Kosova su bogate vrstama drveta za 132 000 ha (27.5%) šumske površine je sastavljeno sa četri ili više vrsta. Skoro sve šumske površine (99%) pokazuju neku vrstu ljudskog uticaja.

Značajan deo šuma (oko 24%) Kosova nalazi se u nacionlnim parkovima "Šar" i "Prokletije".[15] U NP "Šar" dominiraju šume ličanih šuma (uglavnom bukve: Fagetum montanum i F. subalpinum), dok u NP "Prokletije" dominiraju šume četinarske jele, smreka, bora i munjike. Šume nacionalnih parkova karakteriše bogata bioraznolikost i prisutnost mnogih retkih endomornih vrsta, što je uticalo da ova planinska područja dobiju poseban status zaštićenog pšodručja kao nacionalni parkovi.

Slika 78. Bukove šume dominiraju u Šaru

Slika 79. Četimarske šume u Prokletijama

10.1. Stanje šumskih ekosistema na Kosovu

Šu,e predstavljaju najvažnije ekosisteme, ali su u isto vreme najugroženije od strane biotičkih faktora (čoveka, bolesti i štetnim insektima) i abiotika (požara, prorodnih katastrofa: vetar, sneg itd.). Posebno su ugrožene vrste četinarskih šuma (bor, jela i smrča) od šumskih požara i štetnih potkornjaka insekata (*Ips sp., Blastophagus sp., itd.)* koji se uglavnom javljaju u velikoj meri nakon požara kao posledica oštećenja drveta i oslabljenja njihovog imunološkog sistema. Požari predstavljaju najrazornije šumske štetočine, dok štetni insekti (potkornjaci*)* utiču na proširenje šumskih šteta i dalje pogoršanje stanja šuma.

[15]MPŠRR-Departman savetodavnih i tehničkih usluga: Šume i Ekoturizam (st.2), Priština

U zapaljenim šumskim oblastima obično se razvijaju pionirske vrste drveta divlja vrba (*Salix caprea*), divlja trepetljika (*Populus tremula*) i breza (*Betula pendula*), dok je od od travnatih vrsta široko rasprostranjen epilobijum (*Epilobium angustipholium*). Prema izveštaju Agencija za šumarstvo tokom perioda 2015-2017 na Kosovu je zabeleženo ukupno 460 slučajeva požara, koji su uključili private i javne šume na površini od 3928 hektara. Na osnovu istraživanja oko 99% požara u šumama prouzrokovano je od ljudskog faktora, samo jedan procenat od njih može biti prouzrokovan od strane abiotskih faktora. U našoj zemlji obično su požari prouzrokovani u period suše, tokom letnjih meseci (jun, juli, avgust).

Tabela 8. Požari u šumama 2015-2017

Br.	Godine	Br. Slučajeva	Površina u ha		Ukupno površina ha
			Javne	Privatne	
1	2015	134	800	444	1 244
2	2016	88	435	194	629
3	2017	238	1 031	1 024	2 055
∑		460	2 266	1 662	3 928

Izvor: MPŠRR

Šume liščara, posebno bukve i hrasta kao najrasprostranijih na teritoriji Kosova, ugrožene su ilegalnim sećenjem šuma koje prouzrokuje seosko stanovništvo koje koristi drva za potrebe grejanja i od strane neodgovornih lica u interesu materijalnih koristi. Ova negativna pojava uticala je na značajnu degradaciju šuma na celoj teritoriji Kosova, ne štedeći čak ni nacionalne parkove. U pojavi nezakonite seče šuma uticali su mnogi faktori, među kojima se izdvajaju:

Visoka potražnja drveta za ogrev kao glavnog izvora za grejanje

Teška socijalno-ekonomska (nezaposlenost i siromaštvo) situacija seoskog stanov ništva

Nedostatak nacionalne strategije i ulaganja za zaštitu šuma od ilegalnih seča

Neostvarivanje prijava za ilegalnu seču pravosudnim organima

Nedostatak alternativnih ekoloških izvora za grejanje

Nedostatak kontrole tržišta drvnih sortimenta na celoj teritoriji Kosova

Od relevantnih institucija Republike Kosovo za upravljanje šumama (AŠK i Opštinske šumske jedinice) i nacionalnim parkovima (Direkcije NP"Šar" i NP "Prokletije"

tokom perioda 2015-2017, pravposudnim organima su podnete 17.237 prijave (šumarstvo - 16.737 prijava[16], nacionalni parkovi - 500 prijava) za ilegalnu seču šuma za količinu drveta od 48,243.35 m^3 (šumarstvo - 45,032.82 m^3, nacionalni parkovi 3,210.53 m^3).

Slika 80. Posledice nelegalne seče u oblasti Firaje Šar

Slika 81. Šumske štete od strane prirodnih katastrofa, u

Nelegalna seča šuma predstavlja glavni problem upravljanja šumskih resursa na Kosovu jer prouzrokuju značajne ekološke štete i velike ekonomske gubitke (finansijske). Pošto je ovo problem na nacionalnom (državnom) novou, za njegovo rešavanje potrebno je angažovanje svih relevantnih centralnih i lokalnih institucija Republike Kosovo. Ako se pod hitno ne preduzmu adekvatne mere za sprečavanje ilegalne seče šuma, u budućnosti će biti potrebna velika sredstva za saniranje stanja, ali uspeh neće biti zagarantovan.

U svim šumama Kosova proizilaze šumske štete sa raličitim intenzitetom prouzrokovanih od strane prirodnih katastrofa (vetrova, snega itd.), biljnih bolesti (fitopatogeni) i štetnih insekata. Oštećenja vetra i snega prouzrokuju se posebno tokom zimske sezone, dok su dva druga faktora (bolesti i insekti) aktivni tokom razvoja vegetacije u prolećnoj, letnjoj i jesenjoj sezoni.

Biljne bolesti, uglavnom izazvane gljivama, kod većine vrsta drveta imaju sporadičan karakter. Najteže posledice u prošlosti bile su prouzrokovane tumorom kore kestena (*Cryphonectria parasitica*) i takozvanom holandijskom bolešću (*Ophiostoma ulmi*) bresta. Od drugih biljnih bolesti možemo izdvojiti:

- tumor kore bukve (*Necctria ditissima*),
- uzrok truljenja bukve (*Fomes fomentarius*),

[16] AŠK: Izveštaj o stanju šuma 2015 - 2017.

- tumor kore jele (*Melamsporella caryophyllacearum*),
- uzroci truljenja (*Armilaria mellea dhe Heterobasidion anosun*) na stablima jele i munjike,
- tumor kore graba (*Taphrina carpini*) itd.

Od brojnih vrsta insekata kao najvećih šumskih štetočina mogu se izdvojiti potkornjaci (*Scolytinae*) koji se masivno pojavljuju nakon požara u četinarskim šumama. Od širenja i intenziteta šumskih šteta može se izdvojiti borov četnjak (*Thaumatopoea pityocampa*), hrastov gubar (*Lymantria dispar*) itd. Većina drugih vrsta insekata imaju sekundarni karakter i uglavnom se pojavljuju kod zastarelog drveća sa oslabljenim imunitetom.

Specifičan polu parazit koji se pojavljuje u jelovim šumama je zimzeleni grm (Viscum album) poznat kao biljka sa posebnim medicinskim vrednostima. Ova biljna vrsta od drveta, gde se nalazi, koristi vodu dok hranu proizvodi putem fotosinteze.

Slika 83. Insekt štetočina borov četnjak

Slika 84.Zimzeleni grm *(Viscum album) na jeli*

Treba napomenuti das u čiste jednogodišnje šume osetljivije na negativne uticaje biotskih i abiotskih faktora. Održivi razvoj imaju mešovite šume različitih vrsta lišćara i liščarnih četinara. Prirodna obnova šuma je relativno dobra, što je potvrđeno i proširenjem šuma od oko 5% (20 200 ha) tokom poslednjih 10 godina (2002-2012)[17].

Tokom protekle dve decenije, na pogoršanje stanja prirodnih resursa (flore, faune i ekosistema) uticale su globalne klimatske promene, koje karakterišu smanjenje godišnjih padavina, visoke ekstremne temperature i istaknute suše tokom leta i jeseni.

Zbog globalnog zagrejavanja u budućnosti se treba uzeti u obzir povećanje šumskih šteta, posebno od požara, insekata i prirodnih katastrofa.

Relevantne institucije, u cilju zaštite i održavanja šuma i snabdevanja tržišta (stanovništva) ogrevnim drvetom i drugim drvnim asortimanom, primenile su sečenje šuma sa sanitarnim i kultivatorskim karakterom.

[17]MŽSPP (2013): Nacionalni inventor šuma Kosova (2012).

Od AŠK-a i Opštinskih šumskih jedinica tokom perioda 2015-2017, isećena je drvena masa u zapremini od 528,907.25 m^3. [18] Sečenje i ograničena sanitarna čišćenja drveća oštećenih od požara, prirodnih katastrofa, bolesti i štetnih insekata primenjena su i u nacionalnim parkovima "Šar" i "Prokletije". Tokom perioda 2015-2017 zapremina sečenja i sanitarnih čišćenja u NP"Šar" bila je 9,803.02 m^3 [19], dok je u NP"Prokletije"bila 32,496.31 m^3. [20]
U cilju povećanja šumskih površina, svake godine Agencija za šume vrši pošumljavanje oko 250-350 ha golih šumskih površina. Sprovođenje ove mere ima za cilj povećanje proizvodnje golih površina, i njihov povratak na proizvodnu funkciju. Ovim pošumljavanjima su doprinele dve strane organizacije a to su FAO i nemački GIZ. Agencija za šume je planirala održavanje pošumljavanja na golom zemljištu na površini od oko 737 ha, ali je uspela da ostvari 468 ha[21].

10.2. Upravljanje šumskim ekosistemima i izazovi

Pitanje upravljanja šumama povezano je sa statusom šumskog područja, tako da postoje dva upravljačka pristupa: upravljanje šumama zaštićenih područja (nacionalni parkovi) i upravljanje šumama izvan nacionalnih parkova (koje nemaju zaštićeni status).

Upravljanje šumskim ekosistemima u zaštićenim područjima, odnosno u nacionalnim parkovima, zasniva se na Zakonu o zaštiti prirode (br. 03/L-233), Zakonima o NP"Prokletije" (br. 04/L-086) i NP "Šar" (br. 04/L-087) i na druge podzakonske akte (Administrativna uputstva, Uredbe, Odluke ird.) koje se pripremaju od strane MŽSPP-a i regulišu upravljanje svih prirodnih resursa nacionalnih parkova. U upravljanju zaštićenim područjima i vrstama flore i faune sprovodi se i međunarodno zakonodavstvo (konvencije i direktive) iz oblasti prirodne životne sredine, dok je prioritet: Ekološka mreža "Priroda 2000", Direktiva EU-a o staništima, Direktiva EU-a o pticama itd.

Planovi za upravljanje nacionalnim parkovima, koji su izrađeni od strane MŽSPP-a i relevantnih direkcija, su: prostorni planovi nacionalnih parkova, dugoročni planovi upravljanja i operativni planovi.

MŽSPP je nadležan za politike i upravljanje zaštićenih zona, odnosno nacionalnih parkova, gde su koncentrisane najvažnije šume Kosova sa aspekta bioraznolikosti i kvaliteta.
Direktno upravljanje nacionalnim parkovima vrše relevantne direkcije: Direkcija za upravljanje nacionalnim parkom (DUNP) "Šar" sa sedištem u Prizrenu i Direkcija za Upravljanje nacionalnim parkom "Prokletije" sa sedištem u Peći, koje funkcionišu u okviru Agencije za zaštitu životne sredine Kosova. Ove direkcije upravljaju svim prirodnim resursima na celoj teritoriji nacionalnih parkova koji se protežu na nekoliko opština.

[18] AŠK: Izveštaj o stanju šuma za period 2015 - 2017.
[19] DUNP "Šar": Izveštaj o radu za 2015. 2016- i 2017. godinu.
[20] DUNP "Prokletije": Izveštaj o požarima, izgradnji i legalnim i ilegalnim šumama 2015-2017
[21] AŠK:Izveštaj o stanju šuma za period 2015-2017.

Upravljanje šumama i šumskim zemljištem u javnom i privatnom vlasništvu, koji su izvan nacionalnih parkova, regulisano je Zakonom o šumama Kosova (2003/3) i drugim podzakonskim aktima koje priprema Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i ruralnog razvoja (MPŠRR). Pored domaćeg zakonodavstva, upravljanje šumskim ekosistemima je usko povezano i sa zakonodavstvom iz oblasti životne sredine i međunarodnom konvencijom Rio de Ženeiro (1992) o upravljanju, očuvanju i održivom razvoju šuma.

Glavnu bazu planiranja za upravljanje šumama izvan nacionalnih parkova, koja se priprema u okviru MPŠRR-a, sačinjavaju: Politika i strategija razvoja šumarskog sektora 2010-2020; Dugoročni upravljački planovi za ekonomske jedinice, Godišnji upravljački planovi i Operativni planovi. Na osnovu strategije za razvoj šumarstva 2010-2020, planira se da se svake godine dugoročnim upravljačkim planovima pokriva oko 30.000 ha šumske površine. Agencija za šume Kosova je za 2015-2017 godine uspešno završila izradu 19 planova upravljanja za upravljačku šumarsku jedinicu, što obuhvata površinu od oko 73,410.40 ha.

MPŠRR je institucija odgovorna za izradu i sprovođenje politika o šumama Kosova. Sastavni deo MPŠRR-a je Departman za šume, koji je odgovoran za izradu politika i pravni infrastrukturu. Agencija za šume Kosova je organ osnivan 2003. godine pod okriljem MPŠRR-a koji upravlja javnim i privatnim šumskim zemljištem, i odgovoran je za sprovođenje zakona iz oblasti šumarstva, izdavanje dozvola za prikupljanje ne drvenih šumskih proizvoda, praćenje sečenja šuma i razvoj šumskih resursa. Agencija šumarstva ima šest direkcije u 6 grada Kosova (Priština, Peć, Mitrovica, Prizren, Gnjilane i Uroševac). U Peći je osnivan i Institut za šumarstvo koji sprovodi istraživanja u ovoj oblasti. Od 2010. godine, prema Zakonu o lokalnoj samoupravi (Br. 03/L-040), opštine imaju i nadležnosti delegirane od strane Agencije koje su u vezi sa zaštitom šuma i izdavanje dozvola za javno sečenje javnih i privatnih šuma.

Glavni izvor za finansiranje upravljanja šumama, podrazumevajući i nacionalne parkove, je državni budžet, dok se od drugih izvora mogu izdvojiti vlastiti prihodi od usluga i korišćenja (prodaje) prirodnih produkta i donacija.

Upravljanje šumama se suočava sa brojnim izazovima i problemima, od kojih možemo izdvojiti:

- Nedostatak ulaganja u upravljanju šumama, što je posebno izraženo u nacionalnim parkovima. Direkcije nacionalnih parkova nemaju poseban budžet već se finansiraju u okviru budžeta AZSK-a koji je veoma ograničen;

- Nedostatak radnika (profesionalnog osoblja i čuvara) u DUNP “Šar”. Ovoj direkciji, na osnovu Plana upravljanja NP”Šar” (2015), nedostaje 66% ljudskih resursa (nedostaju radnici u opštinama Dragaš, Štrpce i Kačanik). Institucije šuma (Departman za šume, KAŠ i Opštinske šumske jedinice) i DUNP “Prokletije” su u velikoj meri kompletirale ljudske kapacitete za upravljanje.

- Nepotpuno zakonodavstvo koje podrazumeva postojanje zakonskih nedostataka i nedefinisanje (mešanje) upravljačkih nadležnosti o zaštićenim šumskim zonama (nacionalnim parkovima). Pored pravnih nedostataka, veliki problem predstavlja i nesprovođenje postojećih zakonskih odredbi.
- Nedostatak nacionalne strategije i političke podrške za zaštitu šuma od ilegalnih seča kao i zaštitu šuma od požara, bolesti i štetnih insekata. To je uticalo na velike negativne ekološke i socio-ekonomske posledice u svim delovima Kosova, uključujući i šumska područja nacionalnih parkova.
- Lov i nekontrolisano korišćenje šumskih nedrvenih izvora (lekovitog bilja, šumskog voća, mineral, turističkih kapaciteta itd.). Ovo je uticalo na oštećenje ovih resursa i gubitak značajnih finansijskih sredstava.
- Nedovoljna koordinacija i saradnja između različitih grupa interesa.

10.3. Zaključci i preporuke

Šume predstavljaju najkompleksnije i najvažnije ekosisteme u prirodnom okruženju. Značaj šuma se izražava kroz sledeće funkcije: ekonomske (proizvodnja biomase), socijalne (uticaj na zdravlje i dobrobit naroda) i ekološke (uticaj na životnu sredinu. Šume Kosova, uzimajući u obzir da pokrivaju polovinu teritorije (oko 45%) zemlje i kao glavni faktor za ekološku ravnotežu, predstavljaju nacionalne resurse.[22]

Stanje šuma na Kosovu je otežano kao rezultat negativnog uticaja biotskih i abiotskih faktora. Najizraženije šumske štete izazvane su od strane antropogenog faktora (čoveka) kroz ilegalne seče i požare. Drugi faktori (bolesti, štetni insekti i prirodne katastrofe) izazivaju šumske štete sa različitim intenzitetom, uglavno sporadičnim, dok sa visokog nivoa štete odvajaju se podkornjaci koji se uglavnom razvijaju u velikoj meri nakon požara u četinarskim šumama. Šumska površina na Kosovu tokom perioda 2002-2012 povećana je za 5% (sada je negde oko 45% ukupne površine), ali kontinuirana oštećenja i degradacija šuma negativno je uticala na kvalitet i količinu drvene mase. Pored ekonomskih gubitaka, takođe su oslabljene i socijalne i ekonomske funkcije šuma.

Upravljanje šumama je otežano kao posledica mnogih izazova i problema sa kojima se suočavaju dotične institucije šuma i nacionalnih parkova. Izazovi su različite prirode: politički (nedostatak upravnog autoriteta na severu zemlje), pravni (mešanje upravljačkih nadležnosti), ekonomski (nedostatak finansijskih sredstava, organizacioni (nedostatak radnika) itd.

Da bi regulisali upravljanje šumama, trebaju se rešiti izazovi i problem koji su prouzrokovali teško stanje šuma i institucije za upravljanje šumama i nacionalnim parkovima.

[22] Zakon o šumama Kosova br. 2003/3, član 1.stav 1.2.

Da bi se izbegli izazovi i problem i da bi se osiguralo održivo upravljanje šumama, potrebno je preduzimanje sveobuhvatnih mera, od kojih se ističu:

- Prostranost upravnog autoriteta šuma na severu Kosova od strane AŠK-a;
- Kompletiranje zakonodavstva za upravljanje šuma unutar i izvan zaštićenih zona (nacionalnih parkova) što podrazumeva prilagođavanje sa zakonodavstvom EU-a i definisanjem svih upravljačkih aspekata i nadležnosti odgovornosti između institucija šuma i nacionalnih parkova;
- Ispunjavanje organizacione strukture, odnosno ispunjavanje ljudskih kapaciteta u upravljačkim institucijama;
- Obezbeđenje dovoljnog budžeta za održivo upravljanje šuma, sa posebnim naglaskom na nacionalčne parkove gde je nedostatak finansiranja izraženiji;
- Izrada strategije za zaštitu šuma od ilegelne seče. Ova strategija treba da bude sveobuhvatna, koja bi, pored direktnih mera zaštite, trebala da sadrži i edukativne projekte o ekološkom i socio ekonomskom podizanju svesti zajednica za poboljšanje stanja ruralnog stanovništva;
- Uspostavljanje institucionalnog upravljanja lovom i korišćenjem šumskih nedrvenih resursa (lekovito bilje, šumsko voće, minerali, eko turizam). Potzrebno je izgraditi adekvatnu strategiju i planove upravljanja ovim šumskim resursima koji će omogućiti njihovu racionalnu i održivu upotrebu i osiguranje alternativnih finansijskih izvora za institucije šuma i nacvionalnih parkova. Poseban doprinos u obezbeđivanju osnove za planiranje šumskih nedrvenih resursa obezbedila je nemačka organizacija GIZ;
- Povećanje saradnje sa svim grupama interesa, posebno sa institucijama bezbednosti, finansijske pravde i NVO-ima. Upravljanje šumama i prirodnim resursima uopšteno funkcioniše kao lančani system koji povezuje mnoge instuitucije (upravljačke, finansijske, bezbednosne, inspekcijske, institucije praćenja i obrazovanja. Ukoliko jedna halka (institucija) ovog lanca bude neuspešna, dovodi se u pitanje funkcionisanje celog sistema. Prema tome od posebnog je značaja saradnja i koordinacija svih vladinih i nevladinih institucija za obezbeđenje održivog upravljanja šuma na Kosovu;
- Osiguranje alternativnih izvora (gasa, solarne energije itd.) za grejanje koji ispunjavaju ekološke ni ekonomske uslove radi smanjenja velikih zahteva drva za ogrev i pritisak na prekomerno sečenje šuma;
- Uspostavljanje efikasne zakonske inspekcije i kontrole nad tržištem drvenih proizvoda na celom Kosovu, gde trenutno preovladava totalna anarhija;
- Zaustavljanje uzurpacije šuma i šumskih zemljišta i preduzimanje mera za povratak uzurpiranih imovina.

11. EKOTURIZAM

11.1. Ekoturizam u zaštićenim zonama

Na Kosovu je ekoturizam novi fenomen, ali u mnogim zemljama sveta ova vrsta turizma je stub održivog ekonomskog razvoja. Kosovo se ističe svojim retkim vrednostima prirodnog nasleđa. Geografski položaj, reljef, klima, vodni resursi, pejzaži, klisure i kanjoni, bogati biljni i životinjski svet su idealni preduslovi i visoki potencijal za razvoj ekoturizma. Kosovo posebno ima dobre mogućnosti za razvoj ekoturizma pećina, planinskog ekoturizma, rekreativno-sportskog ekoturizma, letnjeg ekoturizma, ruralnog ekoturizma i edukativno obrazovnog ekoturizma.

Pećinski ekoturizam- Prirodne lepote pećine Gadime su poznate široj javnosti, koja je takođe jedna od najvećih turističkih atrakcija u zemlji. Poslednjih godina, za posetioce je otvorena i pećina Radavca koja je druga pećina pripremljena za posetioce na Kosovu. Međutim, Kosovo ima i nekoliko drugih pećina i poboljšanje njihove infrastructure obezbedilo bi vrlo dobre uslove za razvoj pećinskog turizma, kao što su Pećina Velika Klisura, Panorska Pećina, Duši Pećina, Pećina Zatrića itd.

Planinski ekoturizam i hodanje u prirodi – u udubljenim planinskim područjima Kosova ima mnogo planinskih staza koje predstavljaju realnu mogućnost za razvoj hodanja u prirodi, planinskih biciklističkih šetnji al ii ekspedicija i kampovanja.Pored Šar planina i Prokletija, ova vrsta turizma se može razvijati in a Planinama Bajgorske Šale, Planinskom Nizu Beriša, Jezercima itd.

Jezero Batlava, Kanjon Miruša, Rugovska Klisura, Bifurkacija reke Nerodime, Muzej kristala u Stan Trgu, Izvor Belog Drima, Pećina Radavac i jezero Brezne, su samo neka od područja koja tokom letnje sezone mogu biti stalna destinacija mnogih turista i ljubitelja prirode koji žele provesti jedan dan u prirodi

Ruralni ekoturizam- U mnogim ruralnim područjima Kosova, a naročito u onim planinskim, i dalje su očuvani običaji, tradicija, igre, tradicionalna odeća i hrana. Ova izvanredna kulturna dobra predstavljaju dobru priliku za razvoj ruralnog turizma i promovisanje ovih vrednosti. Ovim vrednostima su posebno istaknuta planinska sela koja se protežu na Šar planinama a naročito ona koja pripadaju opštini Dragaš kao i region Novo Brdo.

Slika 85. Planinski turizam tokom zime *(slika Hiking njeri)*

Rekreativni i sportski turizam- Na Šar Planini, ali i u drugim planinskim područjima Kosova, nalazi se mnogo terena pogodnih za razvoj skijaštva. Kapaciteti skijaških terena ovih centara mogu da prime hiljade posetilaca tokom zimske sezone. Dok tokom leta na Malet e Sharrit/ Šar Planini i Bjeshkët e Nemuna/ Prokletijama ima puno vrhova koji su veoma atraktivni za razvoj alpinizma i planinarenja. Kosovo osim dva posebna lovačka rezervata (Blinaja i Duboçaku/ Dubočak), ima i mnoga druga rekreativna područja bogata vrstama sisara i divljih ptica, koja pružaju idealne uslove za razvoj lovačkog ekoturizma. Takve su Bjeshkët e Nemuna/ Prokletije, Malet e Sharrit/ Šar Planina, Bjeshkët e Berishës/ Planine Beriša, Bjeshkët e Jezercit/ Planine Jezerca itd. Dok neke reke i potoci takođe pružaju idealne uslove za razvoj sportskog ribolova. Drini i Bardhë/ Beli Drim, Drenica, Lumëbardhi/ Bistrica, Mirusha/ Miruša, Llapi/ Lap, Ibri/ Ibar i Lepenci/ Lepenac pored živopisnih pejzaža su takođe važna ribolovna područja. U ovim rekama se može loviti planinska pastrmka, štuka, šaran, jegulja itd.

Edukativni i naučni ekoturizam - Netaknuti planinski ekosistemi, prisustvo retkih biljnih i životinjskih vrsta, neistražene pećine, kanjoni, brojni vodni tokovi i podzemno bogatstvo Kosova imaju potencijal i za razvoj edukativnih i istraživačkih aktivnosti sa učenicima, studentima i naučnicima sa Kosova ali i za inostrane istraživačke ekspedicije

Ekoturističke destinacije na Kosovu - Nesumnjivo najinteresantnije i najatraktivnije destinacije za ekoturizam na Kosovu su zaštićena prirodna područja. Trenutno je broj zaštićenih prirodnih područja 184 i zauzima površinu od 126.119,29 ha (11,55% teritorije Kosova). Najvažnije ekoturističke destinacije na Kosovu su: Malet e Sharrit/ Šar planina,
Bjeshkët e Nemuna/ Prokletije", Ujëvarat e Mirushes/ Vodopadi Miruše, Blinaja, Shpella e Gadimes/ Gadimska Pećina, Burimi i Drinit të Bardh/ Izvor Belog Drima i Shpella e Radavc/ Pećina u Radavcu, Shpella Gryka e Madhe/ Pećina Velika Klisura, Liqeni i Batllaves/ Batlavsko Jezero, itd.

Slika 86. Rekreativni i sportski turizam *(hiking njeri*)

11.2. Stanje

Uprkos ovim izuzetnim vrednostima i idealnim mogućnostima za razvoj ekoturizma, nedostatak infrastrukture, nedostatak planinskih staza, nedostatak turističkih vodiča, nedostatak investicija, nedostatak konkretnih planova i projekata ometali su razvoj ekoturističkih kapaciteta.

Poseban problem je pristup koji vladine institucije i društvo Kosova imaju prema iskorišćavanju ovog potencijala. Nekontrolisana eksploatacija prirodnih resursa, oštećenje ekosistema, ilegalni lov, širenje naselja u zaštićenim područjima, stalna su pretnja za ove vrednosti i prepreka za razvoj ekoturizma.

11.3. Preporuke

- *Razvoj sektora ekoturizma na Kosovu u velikoj meri zavisi od daljih investicija i poboljšanja infrastrukture koja bi trebalo da bude u skladu sa konceptom ekoturizma;*
- *Profesionalnije promovisanje ekoturističkih područja, povećanje investicija, izrada projekata i programa kao i priprema nacionalne strategije za razvoj ekoturizma će pomoći Kosovu da bude atraktivna ekoturistička destinacija;*
- *Posebnu pažnju posvetiti podizanju svesti zajednice o važnosti očuvanja vrednosti prirodnog nasleđa i njeno informisanje o mogućoj koristi koju može imati od ove vrste turizma;*
- *Sprovođenje iskustava i dobrih praksi dokazanih u zemljama koje su razvile ovaj vid turizma je mogućnost koja se može preneti i na Kosovo.*

12. NACIONALNI PROJEKTI I FINANSIRANI OD STRANE DONATORA

12.1. Obeležavanje spomenika prirode

Kosovski institut za zaštitu prirode, 2016. godine, realizovao je projekat za obeležavanje Zaštićenih područja - Prirodnih spomenika u 17 opština u kojima se nalaze ovi objekti. Tokom realizacije ovog projekta, koji je finansiran od strane Vlade Republike Kosova (MSPP) obeležena su 124 Prirodna Spomenika, tri (3) Prirodna Spomenika od posebnog značaja i jedan (1) Zaštićeni Pejzaž.

Slika 87. Obeležavanje spomenika prirode

12.2. Crvena Knjiga Faune

U okviru Kosovskog Programa životne sredine (KPŽS) koji je finansiran od strane švedske vlade - SIDA, sprovodi se projekat (druga komponenta) Inventarizacija biodiverziteta putem Crvene knjige faune.

U periodu 2016.-2017., u okviru projekta za izradu Crvene knjige faune sproveden je veliki broj aktivnosti kao: Priprema metodologije rada za izradu Crvene knjige faune (prema kriterijumima IUCN), izrada plana rada, priprema projektnih zadataka za stručnjake, priprema sadržaja crvene knjige faune, angažovanje 5 domaćih stručnjaka (u budućnosti će biti angažovani i međunarodni stručnjaci), organizovanje i održavanje prve radionice (2017.) sa stručnjacima (cilj radionice je bio upoznavanje sa metodologijom rada), priprema spiska za nabavku opreme potrebne za realizaciju Crvene knjige faune.

Realizacija ovog projekta je od velikog značaja za MSPP, MPŠRR, UP, NVO, itd., jer se po prvi put na Kosovu vrši popis faune i na osnovu podataka crvene knjige faune biće izrađene politike i strategije za zaštitu i očuvanje faune na Kosovu. Završetak ovog projekta i objavljivanje Crvene knjige faune predviđen je do kraja 2018. godine.

12.3. Povećanje upravljanja Prekograničnim Prirodnim Područjima

Komponenta 3 Kosovskog Programa životne sredine (KPŽS), ima za cilj da podrži Direkcije Nacionalnih Parkova (NP), za izgradnju odgovarajuće strukture za upravljanje parkovima i jačanje tehničkih i stručnih kapaciteta za promovisanje održivog razvoja NP. Ova komponenta je jedna od osam tehničkih komponenti Kosovskog Programa životne sredine (KPŽS) predloženog od strane Ministarstva životne sredine i prostornog planiranja (MSPP), koji finansira Sida i kojim upravlja švedska ambasada na Kosovu. U okviru ovog projekta biće izrađena četiri regulaciona plana za treće zone: dva u Nacionalnom parku “Bjeshkët e Nemuna/ Prokletije” (Bogë/ Boge i Erenik) i dva u Nacionalnom parku "Sharri/ Šar" (Prevalla/ Prevalac i Zaplluzhë/ Zaplužje) takođe će biti izrađen plan upravljanja za Nacionalni park "Bjeshket e Nemuna/ Prokletije" i informativni centar u dva nacionalna parka.

12.4. Inventarizacija biljnih vrsta, životinja, vrsta prirodnih staništa i njihovo kartografsko predstavljanje

Podaci o prioritetnim staništima prema Aneksu I Direktive EU o staništima i povezanost sa odgovarajućim kategorijama prema klasifikaciji EUNIS proizvedeni u okviru ovog projekta će poslužiti kao početne osnove baze podataka o staništima u MSPP, na koju će se dodavati budući podaci.

Na osnovu poziva, projektnog zadatka i na osnovu očekivanja MSPP-a o proizvodima projekta, nakon razmatranja i procene materijala, dokumenata i dostavljenih izveštaja od strane kompanije su realizovane sledeće studije i aktivnosti:

- Vrste prirodnih staništa od interesa za zajednicu, za čije očuvanje se zahteva dizajniranje posebnih područja za očuvanje.
- Spisak biljnih i životinjskih vrsta identifikovanih iz literature, uključujući sistematske podatke, prisustvo u relevantnim dokumentima, kao aneksi Direktive EU o staništima i ostali relevantni dokumenti kao i status prema IUCN.
- Spisak biljnih i životinjskih vrsta sa relevantnim podacima iz baze podataka EUNIS, uključujući podatke o prisutnosti u relevantnim dokumentima, šifra prema NATURA 2000, prostiranje na Kosovu, poželjno stanište itd.
- Odgovarajući kodovi koji povezuju biljne i životinjske vrste sa njihovim predstavljanjem na kartama, geo-bazama podataka, MDB i bazi podataka DB. Karte: biljke, staništa, kičmenjaci, ptice i beskičmenjaci.
- Uputstvo za upotrebu klasifikacije tipova staništa prema EUNIS-u. Priručnik za tumačenje staništa (prema Aneksu I Direktive EU o staništima) i obuka za osoblje MSPP-a za "Klasifikaciju tipova prirodnih staništa".

12.5. Regionalni otvoreni fond za Jugoistočnu Evropu - Biodiverzitet (ORF-BD)

Ovaj projekat započet 2016. godine finansiran je od strane Federalnog Ministarstva za ekonomsku saradnju i razvoj (BMZ) i sprovodi ga Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH.

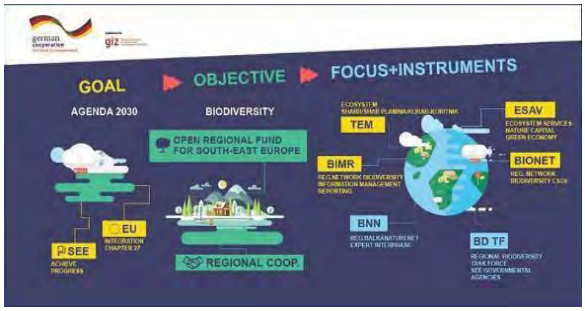
Cilj projekta: Povećanje regionalne saradnje u Jugoistočnoj Evropi kako bi se doprinelo sprovođenju Strategije EU za biodiverzitet 2020.

Jugoistočna Evropa je izuzetno bogata sa aspekta biodiverziteta, počev od primorskih područja, rečnih područja, šuma do visokih planinskih masiva. Naročito je posebna raznovrsnost endemične flore i faune na zapadnom Balkanu.

Uprkos važnosti vrsta i diverziteta ekosistema kako na regionalnom nivou, tako i na nacionalnom i lokalnom nivou, ona nije dovoljno pokrivena i stoga nedostaje adekvatan način integralne zaštite kao što je predviđeno u razvojnim planovima.

Pristupanje Evropskoj uniji (EU) je zajednički cilj za sve zemlje regiona jugoistočne Evrope i zato je sprovođenje evropskog zakonodavstva u oblasti zaštite životne sredine, kao dosta složenog i međusektorskog, saradnju između zemalja suočava sa velikim izazovima. Projekat je dizajniran da podrži i promoviše regionalnu saradnju organizacija povezanih sa biodiverzitetom - posebno ministarstava životne sredine i agencija za životnu sredinu koje se bave, ili utiču na biodiverzitet i ekosisteme, uključujući šumarstvo i poljoprivredu, opštinske uprave, akademske i istraživačke institucije kao i nevladine organizacije za životnu sredinu.

Ovo se radi putem sprovođenja regionalnih pod-projekata koji uključuju organizacije iz najmanje tri zemlje koje su uključene u ovaj projekat. ORF BD blisko sarađuje sa postojećim regionalnim inicijativama i mrežama i podržava formiranje partnerstva radi postizanja ciljanih efekata i povećanja održivosti.

Glavne oblasti angažovanja projekta GIZ su:

- Radna grupa za biodiverzitet (BDTF),
- Regionalna mreža za upravljanje informacijama o biodiverzitetu i izveštavanje (BIMR),
- Regionalna mreža organizacija civilnog društva u vezi sa biodiverzitetom (BioNET),

- Procena usluga ekosistema u okviru budućih aktivnosti u JIE (ESAV) i
- Upravljanje prekograničnim eko-sistemima na lokalnom nivou (TEM).

Dosadašnja dostignuća projekta su:

- Uspostavljanje Regionalne radne grupe za biodiverzitet u okviru Regionalnog Saveta za saradnju (RCC – Regional Cooperation Council);
- Nacionalne procene Regionalne mreže za upravljanje i izveštavanje o informacijama o biodiverzitetu (BIMR) u svim zemljama JIE;
- Uspostavljanje Regionalne mreže civilnog društva u oblasti biodiverziteta (BioNET),
- Umrežavanje stručnjaka za biodiverzitet u regionu, uključujući podršku nove mreže za očuvanje prirode (BalkaNatureNet);
- Sprovedene su obuke o konceptu usluga ekosistema i proceni radi povećanja kapaciteta ljudskih resursa iz vladinih i nevladinih organizacija;
- Informisane su parlamentarne grupe i komisije u regionu o podizanju svesti i znanja o biodiverzitetu i uslugama ekosistema;
- Pokretanje podrške za sprovođenje Zajedničke vizije biodiverziteta u prekograničnoj oblasti Mali Sharr/ Šar Planine na lokalnom, nacionalnom i regionalnom nivou itd.;

Očekuje se da će prva faza ovog projektu biti završena u maju 2018. godine kako bi se nastavilo sa drugom fazom gde je kao predloženi cilj jačanje regionalne saradnje za sprovođenje međunarodnih obaveza i onih EU za očuvanje biodiverziteta;

12.6. Projekat BORN - BORderless Nature (Zaštita i razvoj biodiverziteta Nacionalnih parkova "Bjeshkët e Nemuna" i "Prokletije")

Ovaj projekat realizovan tokom 2016.-2016. godine sprovela je italijanska organizacija "Trentino Con il Kosovo" i Opština Plav u saradnji sa Agencijom za zaštitu
sredine Kosova i Centrom za regionalni razvoj u Rožajama. Projekat je finansirala Kancelarija Evropske unije na Kosovu, u okviru Programa prekogranične saradnje IPA Kosovo - Crna Gora.

Opšti cilj projekta je bio zaštita i poboljšanje biodiverziteta u područjima projekta, a posebno u Nacionalnim parkovima "Bjeshkët e Nemuna" (Kosovo) i "Prokletije"
(Crna Gora), podsticanjem održivog socio-ekonomskog razvoja putem prekogranične saradnje između institucija. Direktni korisnici u ovom projektu bili su Nacionalni parkovi Bjeshkët e Nemuna i Prokletije, Opštine: Peć, Istok, Petnjice, Plav,

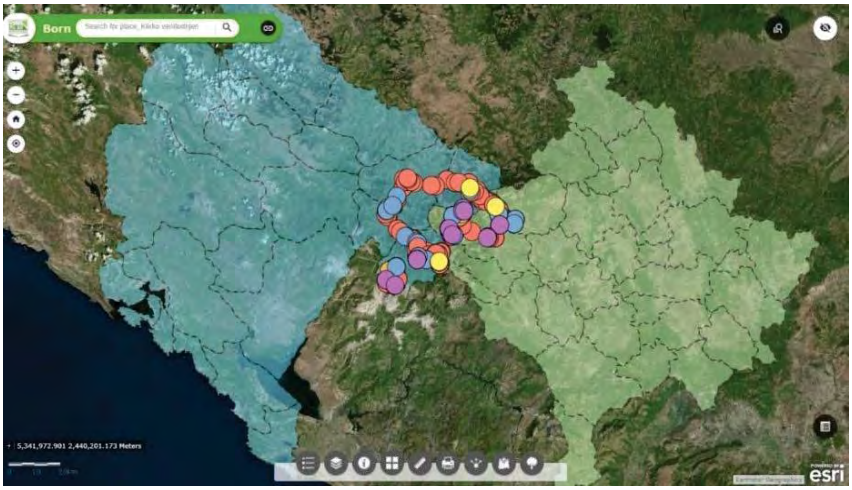
Lokalne uprave, škole, univerziteti, organizacije civilnog društva, farmeri, turistički operatori, restorani, hoteli i lokalni rukovodioci.

Glavne aktivnosti predviđene u okviru projekta BorN su bile:

- Uspostavljanje upravnog odbora i kreiranje mapa zainteresovanih strana;
- Mapiranje biodiverziteta;
- Uspostavljanje Prekogranične ekološke mreže;
- Podizanje svesti o vrednosti prirodnih resursa u obrazovnom sistemu;
- Konkretni razvojni projekti za obnovljivu energiju, šumarstvo, prirodne resurse i mlečne proizvode;
- Povećanje turističkih ponuda u prirodi.

Rezultati ovog projekta su:

- Kreiranje mape partnera u aktivnom prekograničnom području u cilju zaštite životne sredine, biodiverziteta i promovisanja turizma;
- Identifikovanje prekograničnog biodiverziteta na Kosovu i Crnoj Gori i njegovo mapiranje na platformi Web GIS;
- Kreiranje Prekogranične ekološke mreže;
- Priprema edukativnog paketa (o ekološkoj edukaciji u školi);
- Priprema brošure o pravilnom upravljanju šumama na Kosovu i Crnoj Gori;
- Realizacija prekograničnog istraživanja o lekovitim biljkama;
- Realizacija studijskih poseta u Italiji za stvaranje edukativnog paketa o životnoj sredini i upravljanju šumama;
- Kreiranje turističkih ponuda u Rugovi:
- Priprema i rehabilitacija staza, kao: Shtegu i Çobanëve/ Čobanska staza (108 km), Staza za planinski biciklizam sa dve pod-staze "Rekë e Allagës/ Alagina Reka" (4,26 km) i "Shtupeqi i Madh/ Veliki Štupelj" (5,39 km), Staza za penjanje na stene "Vip Balcony" sa 15 zona za penjanje.

Sl. 9. Web-GIS mapa realizovana u okviru projekta Prekogranične ekološke mreže

12.6. Saradnja sa Evropskim udruženjem "Zeleni Pojas"

Inicijativa za Evropski Zeleni Pojas započeta je još 2003. godine, a zatim je 24. septembra 2014. godine, u Slavonice u Republici Češkoj, osnovano Evropsko udruženje "Zeleni Pojas", dok je njegova zvanična registracija izvršena u februaru 2015. godine. Do sada u njega se učlanilo dvadeset sedam vladinih i nevladinih organizacija sa četrnaest evropskih zemalja i uspostavljen je njegov Odbor u kojem učestvuje sedam organizacija i odlučeno je da predsedavajuća bude EuroNature iz Nemačke. Deo ovog udruženja pored 16 zemalja članica Evropske unije su i neke zemlje koje nisu njene članice, kao što su: Kosovo, Albanija, Crna Gora, Srbija, Makedonija, Turska, Rusija i Norveška.

Sl.10. Mapa Zelenog Pojasa

Kosovo je deo ove inicijative bilo i ranije, a nakon registracije Udruženja - od 2015. godine predstavljeno je preko Kosovskog instituta za zaštitu prirode, kao njegov redovni član. Dok su oblasti koje su uključene u okviru Evropskog Zelenog Pojasa: Nacionalni park "Bjeshkët e Nemuna/ Prokletije", Nacionalni park "Sharri/ Šar" i Park prirode "Pashtriku/ Paštrik".

EuroNature iz Nemačke organizuje redovne sastanke sa predstavnicima iz zemalja njegovih članica. Istovremeno se angažuje na razvijanju utvrđivanja mogućnosti prostornog proširenja Zelenog Pojasa, u okviru projekta "Evropski Zeleni Pojas kao deo Zelene Infrastrukture". Ovaj projekat je podržan od strane Nemačke Federalne Agencije za očuvanje prirode, uz pomoć sredstava iz Nemačkog Federalnog Ministarstva za životnu sredinu, očuvanje prirode, izgradnju i nuklearnu sigurnost.

12.7. Saradnja sa Univerzitetom u Konstanzu

Još od 2015. godine, kada je potpisan Sporazum o saradnji između Odseka za biologiju Univerziteta u Prištini i onog u Konstanzu u Nemačkoj i Agencije za zaštitu sredine - AZSK (u prilogu) u cilju prikupljanja naučnih materijala i njihovog kolekcionisanja u Kosovskom Centru za edukaciju i istraživanje o životnoj sredini u Juniku, do sada je realizovano nekoliko aktivnosti.

Na inicijativu Centra za edukaciju i istraživanje o životnoj sredini na Kosovu – KEERC započela je saradnja između Univerziteta u Konstanzu u Nemačkoj, zajedno sa Institutom MaxPlanck za Ornitologiju, Uni. u Prištini – Odsek za biologiju i Kosovskim Institutom za zaštitu prirode. U okviru ove saradnje sprovedeno je nekoliko aktivnosti u cilju istraživanja i inventarizacije faune ne samo unutar zaštićenih područja, već i izvan njih.

Ove aktivnosti se uglavnom odnose na održavanje tri Letnje škole (2015.-2017.) kao kurseva za prstenovanje divljih ptica. Tokom ovih aktivnosti MSPP-u su dostavljeni podaci o prisustvu mnogih vrsta faune od kojih su neke još nepotvrđene za Kosovo.

AZSK se tokom ovog perioda trudio da podrži ove aktivnosti uglavnom putem obezbeđivanja podataka kao što su karte, spisak postojećih vrsta faune, zajedničke aktivnosti na terenu itd.

12.8.1. Letnja škola 2015-2017

2015. godine je počela realizacija Letnje škole, zajednička dvonedeljna aktivnost između gore pomenutih institucija, koja se nastavila i tokom 2016 i 2017 godine. U okviru ove kontinuirane aktivnosti uz učešće studenata Kosova i Nemačke sa odgovarajućih univerziteta preparirana/konzervisana je značajna količina materijala za

zoološku kolekciju i započela je izrada baze podataka faune gde je do sada evidentirano preko 1000 nalaza različitih vrsta kičmenjaka (posebno gmizavaca, vodozemaca i riba) i beskičmenjaka (posebno Lepidoptera, Saltatoria, Coleoptera, Hymenoptera, Gastropoda, Crustacea, Arachnida itd.).

Slika 88. Rad na terenu

12.8.2. Prstenovanje ptica

Na inicijativu Centra za edukaciju i istraživanje životne sredine na Kosovu - KEERC, stručnjaci MaxPlanck Instituta za Ornitologiju iz Nemačke u saradnji sa Univerzitetom u Konstanzu u Nemačkoj, Univerzitetom u Prištini - Fakultet Prirodno-Matematičkih Nauka i sa Kosovskim institutom za zaštitu prirode po prvi put su na Kosovu sproveli obuku za prstenovanje divljih ptica i istraživanje slepih miševa.

Ova obuka, sprovedena u toku 2016 i 2017 godine, imala je za cilj da pruži uvod u tehniku prstenovanja ptica, metodu hvatanja ptica i slepih miševa, prstenovanje ptica i praćenje migracije divljih životinja. Na ovoj obuci bilo je predstavnika ne samo sa Kosova, već i iz susednih zemalja kao što su Albanija i Makedonija, a bila je posvećena kako amaterima tako i profesionalcima. Ukupno u toku 2016-2017 godine, po prvi put kod nas je prstenovano 55 pojedinačnih ptica kojom prilikom su postavljeni prstenovi doneti iz Max Planck Instituta jer Kosovo još uvek ne poseduje svoj nacionalni kod za prstenovanje divljih životinja, ali smatra se da će uskoro početi procedure za sertifikaciju sa ovim kodom od strane Evropske Unije za prstenovanje -EURING.

Tokom ovih aktivnosti uspešno je realizovan praktičan rad u prstenovanju osam roda (Ciconia ciconia) i postavljanje opreme (GPS) za praćenje njihovog kretanja - migracije na pet pojedinačnih ptica ove vrste koja uživa status nacionalne zaštite. Tokom praćenja ovih pojedinačnih ptica, konstatovan je put migracije roda sa Kosova (septembar) koji ide

preko Bosfora do Afrike, gde rode provode zimski period da bi se ponovo vratile (mart) istim putem. Lokaliteti u kojima je ova aktivnost realizovana su uglavnom duž sliva reke Sitnice, koja je poznata po znatnom broju gnezda roda.

Slika 89. Prstenovanje raznih vrsta divljih ptica

12.8. Projekat područja starih bukovih šuma

"Stara bukva – svetska baština"

U 2007 godini, stare bukove šume u Karpatima, u Slovačkoj i Ukrajini, uključene su kao deo svetske baštine UNESCO-a, dok je u 2011 godini ova svetska baština proširena i sa "Antičkim bukovim šumama Nemačke". U toku faze proširenja, Komitet za svetsku baštinu preporučio je sledeću fazu u ovom procesu. Nakon toga su organizovana tri sastanka, u početku sa stručnjacima, a zatim sastanci na nivou vlade i nacionalnom nivou, sa ciljem da se ovaj projekat dalje nastavi, kako bi se identifikovala područja sa starim bukovim šumama u drugim regionima Evrope i sveta. Nemačka je započela proces daljeg razmatranja u istraživanju i razvoju projekta, kako bi procenila potencijal, za imenovanje Svetske baštine u Evropi.

Kosovski institut za zaštitu prirode uključen je u ovaj projekat od aprila 2014 godine, kada je u Beču organizovan sastanak na nivou stručnjaka, za identifikaciju potencijalnih područja starih bukovih šuma u Evropi. Na sastanku su učestvovali učesnici različitih nivoa i organizacija, iz 20 zemalja, a predstavljeno je ukupno 37 projekata. Kosovo
se predstavilo sa područjem starih bukovih šuma u okviru NP "Bjeshkët e Nemuna".

Slika 90. Sa sastanka na nacionalnom nivou u Ministarstvu životne sredine, u Bonu

Regionu četiri Moesian-Balcanic, pripadaju ove države: Kosovo, Albanija, Makedonija, Crna Gora, Srbija, Grčka i Bugarska. Kriterijumi koji su korišćeni za postupak imenovanja Svetske baštine su: tampon zona, veličina, starost i vremenski period nekorišćenja šuma. Dok procedura za ulazak u Svetsku baštinu UNESCO-a uključuje utvrđivanje opštih izuzetnih vrednosti.

12.10. Speleološka istraživačka ekspedicija

Tokom godine (2017) Kosovski institut za zaštitu prirode u saradnji sa Bugarskim Speleološkim Udruženjem su sproveli istraživačku ekspediciju na krečnjakim terenima na planini Akovan u selu Zatrić u opštini Orahovac. Tokom ove ekspedicije istraženo je 5 pećina kao: Shpella e Peshterrit/ Pešterska Pećina, Shpella e Bali Agës/ Pećina Bali Aga, Shpella e Plumbave/ Pećina Plumb, Shpella e Mbretëreshës se Bardhë/ Pećina Bele Kraljice i Shpella e Banuar/ Nastanjena pećina (Gërgavica) a pripremljeni su i profili svake od ispitanih pećina.

Slika 91 Speleološka istraživačka ekspedicija

13. MERE PREDUZETE ZA ZAŠTITU PRIRODE

13.1. Inspektiranje zaštićenih područja

U toku perioda 2015-2017 Inspektorat MSPP-a je izvršio inspekciju velikog broja intervencija koje su sprovedene u zaštićenim područjima i procesuirane su u skladu sa važećim zakonima. U nedostatku podataka za godine 2015/2017 u tabeli br. 9, predstavljene su inspekcije (avgust – decembar 2017).

Tab. 9. Područ ja inspektirana tokom 2017. godine

Br.	Zaštićeno područje/operator	Opština	Vrsta Aktivnosti	Odluka
1	NP "Bjeshkët e Nemuna/ Prokletije"	Peć	Proširenje i asfaltiranje puta "Milishevc-Lumbardhe/ Ljumbarda"	Nalog za dobijanje saglasnosti za životnu sredinu.
2	SPPZ "Ujëvarat e Mirushës/ Vodopadi Miruše"	Mališevo	Izgradnja puta "Llapqeve/ Labučevo- Ujëvarat e Mirushës/ Vodopadi Miruše"	Nalog za dobijanje saglasnosti za životnu sredinu.
3	"Ajani" Sh.p.k (d.o.o.)	Štrpce	Eksploatator krečnjaka na lokaciji: Izhancë/ Ižance, Shtërpcë/ Štrpce (predstavljanje elemenata za "Shpellë Mermeri/ Mermerna Pećina" u nalazištu krečnjaka na ovoj lokaciji)	Prestanak aktivnosti operacije dok je izvršena procena od strane relevantnih institucija, kao što su: MSPP, NKRM, MER i koje su otkrile da nema dovoljno elemenata da se proglasi "Shpellë Mermeri/ Mermerna Pećina".
4	Most "Ura e Fshajtë"	Đakovica Orahovac	Iskopavanje terena u blizini Mosta "Ura e Fshajtë" (pretpostavlja se u cilju izgradnje)	Postavljena je traka na mestu - terenu iskopavanja i naređeno je opštinskom Inspektoratu O. Đakovica da prati stanje.
5	NP "Bjeshkët e Nemuna/ Prokletije"	Peć	Asfaltiranje puteva Maja e zezë/ Crni vrh - Peklenë - Shtupeq i Vogël/ Mali Štupelj i Shtupeq i Madh/ Veliki Štupelj - Rugovë/ Rogovo. Od strane opštine Peć.	Zabrana/nalog za prestanak radova i nalog za dobijanje saglasnosti za životnu sredinu.
	OIQ "Shqiponja" Zoološki vrt	Prizren	Zoološki vrt, držanje domaćih ili stranih divljih životinja u interniranju.	Naređeno je da podnese zahtev za odobrenje za držanje životinja u interniranju i njihovo prikazivanje za javnost.

Izvor: Inspektorat MSPP-a

13.2. Prekršajni postupci u oblasti zaštite prirode 2015-2017

U periodu 2015-2017 u sektoru zaštite prirode u okviru zahteva za pokretanje prekršajnih postupaka zasnovanih na Zakonu o zaštiti prirode i Zakonu o nacionalnim parkovima i relevantnom zakonodavstvu, AZSK/ Odeljenja za Upravljanje nacionalnim parkovima, podnela je ukupno 460 Krivičnih prijava; 84 Zahteva za pokretanje prekršajnog postupka; i 3 Zahteva za pokretanje predloga tužbi za građanski spor.

Putem pokretanja ovih 547 procedura, tvrdi se realizacija štete u ukupnoj vrednosti od 1.151.592 € za instituciju prouzrokovanu nezakonitim radnjama od strane nesavesnih lica (tabela).

Tabela 10. Pokretanja prekršajnih postupaka u oblasti zaštite prirode 2015-2017

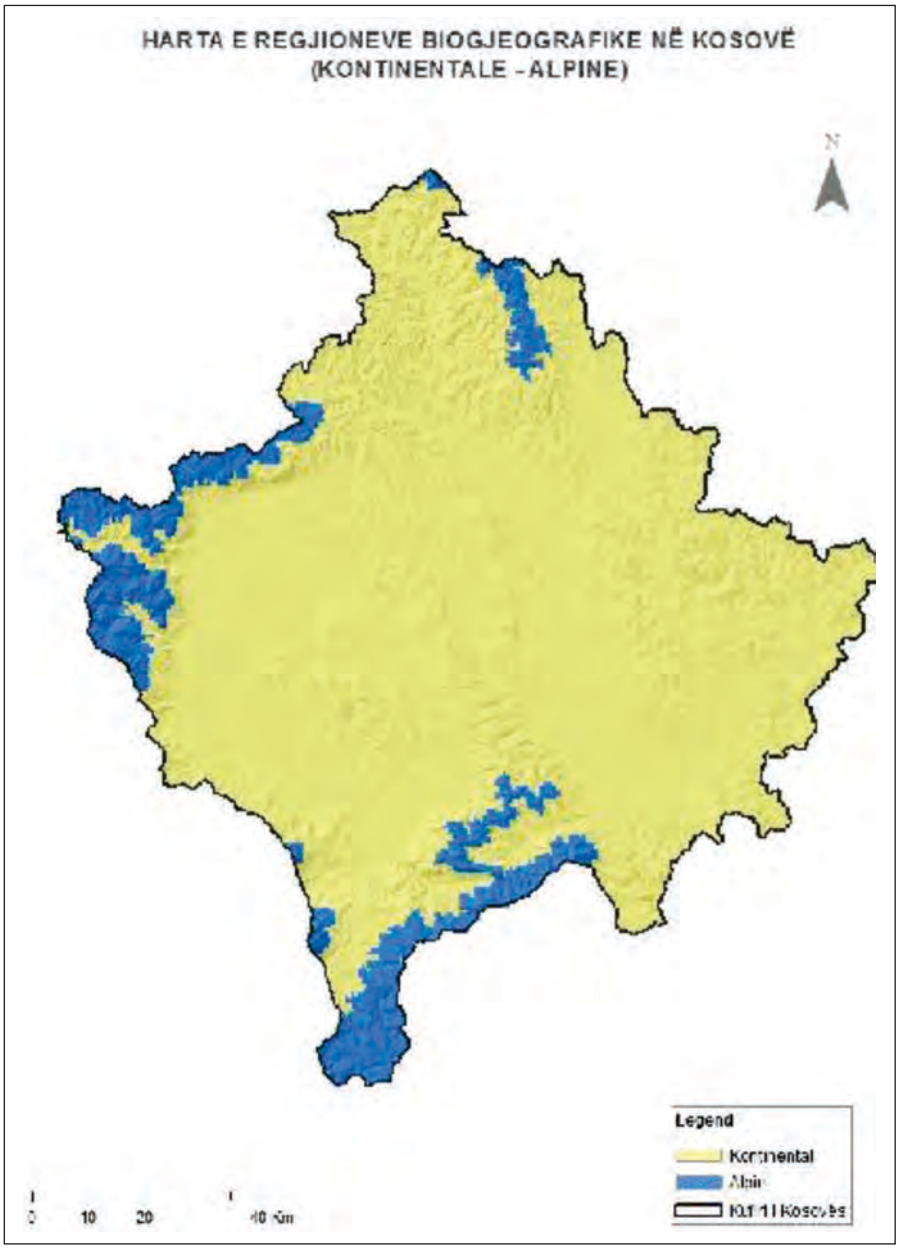
	Krivične prijave		Zahtev za pokretanje parničnog postupka		Zahtev za pokretanje prekršajnog postupka	
	Broj predmeta	Iznos štete u €	Broj predmeta	Iznos štete u €	Broj predmeta	Iznos štete u €
2015.	148	367280	1	48356	63	56056
2016.	83	192616	1	68466	6	1332
2017.	229	441364	1	62355	15	15765
Ukupno	460	1001260	3	177179	84	73153

Izvor: AZSK

13.3. BIO-GEOGRAFSKI Regioni

U 2016. godini, Kosovski institut za zaštitu prirode, u saradnji sa Radnom grupom, utvrdio je bio-geografske regione u cilju ispunjavanja zakonskih obaveza, radnih dužnosti kao i pripremnog uslova za započinjanje procesa inventarizacije prirodnih zaštićenih područja 2000.

U skladu sa digitalnom mapom bio-geografskih regiona Evrope na Kosovu su Identifikovana dva bio-geografska regiona; Kontinentalni region (90%) teritorije i Alpski region (10%).

Sl.11. Mapa bio-geografskih regiona

13. UČEŠĆE U AKTIVNOSTIMA ZA ZAŠTITU PRIRODE

14.1. Aktivnosti organizovane od strane MSPP i njegovih partnera

14.1.1. Obeležavanje Međunarodnog dana zaštite biodiverziteta (2015-2016)

Ovaj međunarodni događaj obeležen je aktivnostima održanim u Prištini, odnosno u "Gryka e Rugovës/ Rugovskoj klisuri" u Peći koju je organizovalo MSPP u saradnji sa NVO "Era Group" i Univerzitetom u Prištini - Odsek za biologiju. Međunarodni moto za 2015. godinu je bio "*Biodiverzitet za održivi razvoj*", a za 2016. godinu je bio "*Uključivanje biodiverziteta; podrška ljudima i njihovom životu"*

Slika 92. Obeležavanje Međunarodnog dana biodiverziteta 2016.

14.1.2. Obeležavanje Međunarodnog dana biodiverziteta 2017.

MSPP sa zajedničkim organizovanjem održanim u SPPZ "Ujëvarat e Mirushes/ Vodopadi Miruše" zajedno sa studentima FPMN-a i Opštinom Klina sa različitim aktivnostima obeležili su ovaj dan. Ovom prilikom izloženi su i radovi učenika iz oblasti likovne umetnosti, na temu "*Biodiverzitet i održivi turizam*".

Slika 93. Obeležavanje Međunarodnog dana biodiverziteta

14.2. Izveštavanje EEA/EIONET

U okviru saradnje sa Evropskom Agencijom za životnu sredinu - EEA i procesa izveštavanja Evropskoj Mreži za životnu sredinu - EEA i Evropskoj Mreži informacionog i nadzornog sistema - EIONET, Kosovski institut za zaštitu prirode od 2011. godine izveštavao je ovim institucijama.

U okviru aktivnosti i angažovanja u procesu izveštavanja o pokazateljima biodiverziteta, KIZP je i u toku perioda 2015.-2017. uspešno izveštavao EIONET-u o pokazatelju zaštićenih područja prirode - Common Database on Designated Areas (CDDA).

Vredi napomenuti da je i u ovom periodu, kao i u prethodnim godinama, ovaj izveštaj maksimalno ocenjen od strane EEA.

Sl. 12. Opšti učinak država u izveštavanju 2017. godine

14.3. Učešće na 9 Pan-evropskoj Konferenciji o Zelenom Pojasu

U organizaciji EURONATURE i Ministarstva životne sredine Finske, od 31. oktobra do 3. novembra 2016 godine u Koli, Finska, održana je 9. Pan-evropska Konferencija o Zelenom Pojasu – Green Belt. Ova Konferencija, koja je okupila više od 125 učesnika iz 24 evropske zemlje, označava istorijski trenutak za buduću saradnju ovih država koje je godinama delila gvozdena zavesa. Na ovom sastanku razmenili su najbolje praktične primere, iskustva i znanja u vezi sa ovom aktivnošću. Konferencija je takođe služila kao veoma važno mesto za razmenu ideja i mišljenja za poboljšanje, očuvanje i obnavljanje evropskog Zelenog Pojasa i povećanje održivog razvoja duž evropskog Zelenog Pojasa.

U okviru ove Konferencije održana je i Generalna Skupština Evropskog Udruženja Zelenog Pojasa sa predstavnicima više od 30 vladinih i nevladinih organizacija iz

24 zemalja na kojoj su diskutovana pitanja poput finansijskog izveštaja za prethodni period, izbor članova Odbora i druga važna pitanja. Kosovo, od 2015. godine, je predstavljeno u ovom Udruženju - važnoj organizaciji za zaštitu prirode, sa posebnim naglaskom na onoj prekograničnoj, preko Instituta za zaštitu prirode.

Slika 94. Učešće na 9. Pan-evropskoj Konferenciji o Zelenom Pojasu - (Green Belt).

14.4. Učešće u studijskoj poseti Austriji, Italiji i Sloveniji (SIDA - Program zaštite životne sredine za Kosovo 2017)

Studijska poseta je organizovana u Austriji, Italiji i Sloveniji, a finansirana je od strane "Programa zaštite životne sredine Kosova", odnosno treće komponente "Jačanje upravljanja prirodnim prekograničnim područjima". Putem sastanaka i razgovora koji su održani sa odgovornima institucija sa različitih stručnih administrativnih nivoa, pružena je prilika, da se kroz praktične primere, upoznamo sa načinom, procedurama i ključnim akterima u odgovarajućem tretmanu zaštićenih područja prirode, uključujući i prekogranična područja. Glavni cilj posete bio je upoznavanje sa praksom tretiranja zaštićenih područja prirode i institucionalnih odgovornosti u njihovoj zaštiti i razvoju.

Slika 95. Nacionalni park "Hohe Tauern" Austrija

14.5. Učešće na radionici "Geo-parkovi jugoistočne Evrope"

Učešće na radionici, "Geo-parkovi jugoistočne Evrope" koja je održana u Idriji, u Sloveniji. U organizaciji kancelarije UNESCO, sa sedištem u Veneciji, Italija. Na ovoj radionici su prisustvovali predstavnici zemalja jugoistočne Evrope, gde je tema razgovora bila saradnja između zemalja jugoistočne Evrope, u mreži zaštićenih područja, sa posebnim naglaskom na Geo-parkovima/ Geoparc (kategorija proglašena od strane UNESCO).

Slika 96. Radionica o Geo-parkovima u Sloveniji

14.6. Učešće u studijskoj poseti Italiji u okviru Projekta BorN

U organizaciji NVO Born i *Trentino Con il Kossovo* kao ko-sprovodioci projekta *BorN - Borderless nature. Biodiversity Protection and Development of Bjeshkët e Nemuna and Prokletije Natural Parks,* od 14. do 20. maja 2017. godine je sprovedena studijska poseta Trentinu u Italiji. Ova poseta je imala za cilj razmenu prakse između Nacionalnih Parkova "Bjeshkët e Nemuna" na Kosovu i "Prokletije" u Crnoj Gori sa Nacionalnim i prirodnog Parkovima Provincije Trento.

U toku posete su razmenjene najbolje prakse upravljanja tehnika šumarstva ne samo za promovisanje zaštite prirode i biodiverziteta, već i da se stvore odnosi između ljudi i prirode uopšte.

U okviru studijske posete Trentu prisustvovala je grupa od 14 zvaničnika sa Kosova i Crne Gore, među kojima su bili i predstavnici Agencije za zaštitu životne sredine, predstavnici lokalnih institucija i ekoloških nevladinih organizacija.

15. ZAKLJUČCI I PREPORUKE

Stanje zaštićenih područja i biodiverziteta na Kosovu nije zadovoljavajuća i uslovljena je od biotičkih (čovek, insekti, bolesti) i abiotičkih faktora (požari, prirodne nepogode: vetar, sneg, itd).

Zaključci

- Delimično sprovođenje postojećih zakona;
- Nema dovoljno institucija za zaštitu prirode;
- Nedostatak osoblja u IKZP-u i direktora upravnih organa za zaštićena područja;
- Nedostatak prostornih i upravnih planova za zaštićena područja;
- Nedostatak regulatornih planova za treća područja za nacionalne parkove;
- Nedostatak upravnih organa za zaštićena područja predviđena zakonom (SPPZ) "Gadimska pećina" i "Vodopadi Miruša";
- Nekontrolisano korišćenje prirodnih resursa u zaštićenim područjima;
- Nedostatak naučnih istraživanja o biodiverzitetu;
- Nedostatak kompletnog inventara za floru, faunu i staništa;
- Nedovoljna sredstva za zaštitu prirode;
- Intervencije u zaštićenim područjima (otvaranje puteva, nelegalna izgradnja, sečenje šuma, korišćenje prirodnih resursa bez kriterijuma, infrastruktura itd.);
- Nekontrolisani turizam u zaštićenim područjima.

Preporuke

U cilju poboljšanja stanja u prirodi na Kosovu potrebno je preduzeti sledeće mere:

- *Istraživanje i popis vrsta i staništa;*
- *Istraživanje i popis geo-nasleđa;*
- *Izrada Crvene knjige faune Kosova;*
- *Izrada Plana upravljanja za Nacionalni park "Prokletije";*
- *Usvajanje Prostornog plana za Nacionalni park "Prokletije";*
- *Preduzimanje mera za sprečavanje nezakonite seče šuma u zaštićenim područjima;*

- *Zabranjivanje nekontrolisane eksploatacije prirodnih resursa u zaštićenim područjima;*
- *Primena sanitarnih mera za sanaciju šuma oštećenih od biotskim i abiotskim faktorima predstavljeni u odgovarajućim planovima;*
- *Zabraniti izdavanje ekološke saglasnosti i građevinskih dozvola za hidroelektrane i kamenolome u zaštićenim područjima;*
- *Izrada programa i projekata za podizanje svesti o zaštiti prirode;*
- *Osnivanje koordinacionog tela za identifikaciju, ratifikaciju i sprovođenju konvencija i drugih međunarodnih sporazuma o zaštiti prirode;*
- *Osnivanje direkcija za upravljanje spomenicima od posebnog značaja; (Gadimska pećina i Vodopadi Miruša) i POZ (Bara Enca- Radevo);*
- *Preduzimanje mera za pružanje bezbednosti posetioca u Gadimskoj pećini;*
- *Uspostavljanje institucionalnog upravljanja lova i korišćenje nedrvenih šumskih resursa (lekovito bilje, šumska voća, minerali, ekoturizam itd).*
- *Zabrana uzurpiranje šuma i šumskog zemljišta u javnom vlasništvu i preduzimanje mera za povraćaj uzurpirane imovine;*
- *Izgradnja kapaciteta zaposlenih u administraciji zaštićenih područja;*
- *Označavanje i digitalizacija zaštićenih područja prirode;*
- *Usklađivanje i kategorisanje zaštićenih područja u skladu sa Zakonom o zaštiti prirode;*
- *Povećanje broja osoblja u Kosovskom institutu za zaštitu prirode;*
- *Produbljivanje saradnje sa domaćim i međunarodnim organizacijama u oblasti zaštite prirode;*
- *Aplicirati za članstvo u međunarodnim organizacijama kao što su: IUCN, Konvencija o biodiverzitetu (RIOS), Konvencija Ramasar itd.;*
- *Realizacija prekograničnih projekata za zaštitu prirode (Kosovo-Albanija, Kosovo-Crna Gora i Kosovo-Makedonija)*
- *Uzeti stručno mišljenje IKZP-a i saglasnost od odgovarajućeg organa upravljanja za sve intervencije u zaštićenim područjima;*
- *Zabraniti izgradnju hidrocentrala (brana) unutar zaštićenih područja;*
- *Povećati broj inspekcija u zaštićenim područjima od strane inspektorata MŽSPP-a;*
- *Priprema regulatornih planova za treća područja u nacionalnim parkovima;*
- *Definisanje nadležnosti za izdavanje saglasnosti i građevinskih dozvola u nacionalne parkove;*
- *Usklađivanje zakonodavstva o prirodi sa konvencijama i direktivama EU-a.*

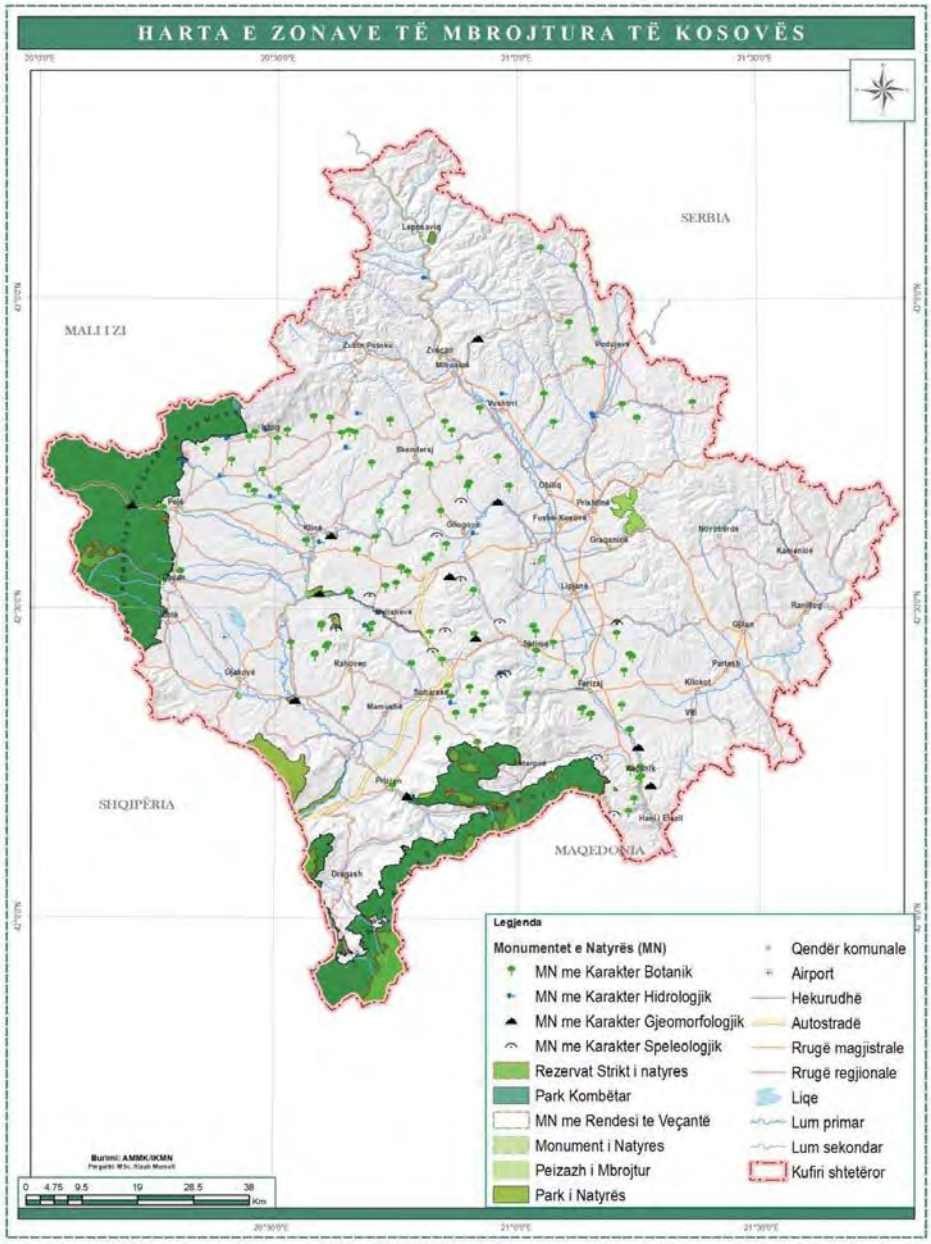
16. REFERENCE

1. IKZP/ AZSR, (2015) Izveštaj o prirodi 2010 - 2014, Priština.
2. IKZP/ AZSR, (2008) Izveštaj o prirodi 2006 - 2007, Priština.
3. IKZP/IKZP (2010) Izveštaj o prirodi 2008-2009, Priština.
4. IKZP/ AZSR (2013) Stručni predlog da se proglasi Bara Ence -Radeve -specijalno zaštićeno područje, Priština.
5. Arhiva IKZP-a (2015-2017): Izveštaji, dokumenti i rešenja o zaštićenim područjima.
6. B. Berisha, F. Millaku, F. Rexhepi, Xh. Malaj (2012) Atlas kosovskog bilja, O. Suve Reka
7. ZKZP- Zavod Kosova za zaštitu prirode (1975-1986): Priroda Kosova.
8. Grupa autora (2009): Izveštaj o zoniranju Nacionalnog parka "Šar planina". MŽSPP, Priština
9. IKZP (2003): Studija o proglašenju Prokletija nacionalnim parkom. MŽSPP, Priština.
10. IKZP (2003): Vrednosti prirode Kosova. MŽSPP-IKZP. Priština.
11. Zakon br. 04/L-174 o prostornom planiranju, (31. jul 2013. godine).
12. Zakon br.2003/3 o šumama Kosova sa izmenama i dopunama 2004/29.
13. Zakon o zaštiti i razvoju prirodnih vrednosti i vrednosti stvorene
14. radom u čovekovoj životnoj sredini (SLK 39/88)
15. Zakon o zaštiti životne sredine br. 03/L-025. Skupština Kosova. Priština. SLK (2009).
16. Zakon o zaštiti prirode br. 03 /L-233. Skupština Kosova. Priština. SLK (2010).
17. Zakon o nacionalnom parku "Šar" SLK. 11/86, Skupština Kosova, Priština.
18. Zakon o nacionalnom parku „Šar“ br. 04/L-087, Skupština Kosova, Priština,SLK (2013).
19. F. Millaku, (2013): Crvena knjiga vaskularne flore Republike Kosovo. Priština MŽSPP.
20. MŽSPP/AZSR (2013): Izveštaj o stanju životne sredine 2011-2012, Priština.
21. Prostorni plan br. 04-V-795 o prirodnom monumentu od posebnog značaja
22. "Vodopadi Miruše“
23. Prostorni plan za Nacionalni park "Prokletije", (2017), (u toku usvajanja),
24. Prostorni plan Nacionalnog parka „Šar“, (2014).
25. Projekat za plan rada za selekciju područja „Natura 2000“ sa pokazateljima za neophodne podatke, odgovornosti, vremenske rokove i budžet (u toku usvajanja).
26. Izveštaj o zoniranju NP "Prokletije", br. Prot. 777/14, 21.02.2014.
27. Rexhepi, F. (1986): Flora visokih planina na Kosovu. ETMMK. Priština.
28. Strategija i akcioni plan o biodiverzitetu 2011 - 2020, usvojen od strane Skupštine Kosova, dt. 07. oktobar. 2011.
29. Strategija odbrane klime u sektoru šumarstva na Kosovu (decembar 2012);
30. Strategija šuma 2010-2020.

31. Nacionalna strategija za sektor ne drvenih šumskih proizvoda (DŠP) 2014-2020.
32. Vodič za planove upravljanja nacionalnim parkom na Kosovu, (02. maj 2012. godine).
33. UNDP, Projekat "Konzervacija biodiverziteta i održivo upravljanje korišćenja zemljišta u Dragašu" TM3-2012 Izveštaj o napretku deo I-II.
34. UNEP (2010): Fisibility Study on establishing a transboundary protected area Prokletije/Bjeshkët e Nemuna Mountains. UNEP Vienna-Interim Secretariat of the Carpathian Convention (ISCC). Vienna.
35. Bajraktari F., Behrami S., Zogaj N., (2017) The History of Speleological Researches in Kosovo, 25th International Karstological School "Classical Karst", Postojna, Slovenia, ISBN 978-961-05-0004-9.
36. Bajraktari F., Behrami S., Krasniqi R., (2014), Bifurcation of Nerodime River-hydro-Morphological, Bilten geoloških nauka, Proceedings XX Congress of the Carpathian-Balkan Geological Association, Special Sessions, September 24-26, Tirana, Albania, ISSN 0254-5276.
37. Bajraktari F., Behrami S., Zogaj N., (2013) Geo- nasledstvo i geo-turizam u slivu reke Miruša, Međunarodna konferencija geo-nauka, „GeoAlb 2011" 27- 30. septembra 2011. godine, Mitrovica, Kosovo.
38. UNEP Vienna ISCC, 2010, Feasibility Study on establishing a transboundary protected area Prokletije/Bjeshkët e Nemuna Mountains.
39. UNEP Vienna ISCC, 2010, Feasibility Study on establishing a transboundary protected area Sharr/Šar Planina – Korab – Dešat.
40. Odluka vlade br. 04/57 o stavljanju pod zaštitom prirodnog monumenta od posebnog značaja "Gadimska pećina", Donje Gadimlje SO Lipljan.
41. Odluka vlade br. 06/75 o proglašenju prirodnog monumenta od posebnog značaja "Vodopadi Miruša". AŠK (2018): Beleške AŠK-a o stanju šuma 2015 - 2017. Priština.
42. OUNP"Šar" (2015-2017): Izveštaji o radu za 2015, 2016 i 2017. godinu, Prizren.
43. OUNP"Prokletije" (2018): Izveštaj o požarima, zgradama kao i zakonita i nezakonita seča šuma od 2015. do 2017. godine, Peć.
44. Kryeziu, N. (2007): Analiza stanja i prespektive razvoja kosovskog šumarstva, Sarajevo.
45. Kryeziu, N. (2010): Biodiverzitet šuma u Nacionalnom Parku "Šar Planina", Sarajevo.
46. Skupština Kosova (2003): Zakon o šumama Kosova br.2003/3.
47. MPŠRR - Odeljenje za usluge i savetovanje: Šume i ekoturizam, Priština
48. MPŠRR (2013): Nacionalni popis šuma Kosova (2012). Priština.
49. MSPP (2014): Plan upravljanja nacionalnim parkom „Šar" Priština.
50. Profesionalni predlog za ponovno kategorisanje regionalnog prirodnog parka "Grmija" IKZP,
51. Mustafa, B. Flora i vegetacija planinskog masiva Grmija i mere koje treba preduzeti da bi se zaštitila od daljeg uništenja. Akademija nauka, Geografske studije br. 12. Tirana. 1999.
52. Stručni predlog za ponovnu kategorizaciju regionalnog prirodnog parka "Grmija" u kategoriji –„zaštićeni pejsaž" IKZP, AZSR, 2015, Priština

53. Mustafa, B., Hoxha, E.: Biodiverzitet Grmije- vrednosti i opasnosti koje prete. SOROS, KCSF. Priština, 2002.
54. Stručno obrazloženje za stavljanje pod zaštitom "Bifurkacije reke Nerodimlje"
55. Izveštaj o označavanju prirodnih monumenata, IKZP, 2015-2016.
56. Izveštaj sa snimanja faktičkog stanja, fotografisanje, evidencija izgrađenih objekata i provera građevinskih dozvola na teritoriji nacionalnog parka "Prokletije“ (2014) AZSR, sa br. prot. 45/83-2014, Priština.
57. https://www.arcgis.com/apps/webappviewer/index.html?id=3f3ed04157a94844862f9bbe137d0136&extent=2143472.6289,5221813.8924,2352298.5902,5323016.5178,102
58. http://www.ammk-rks.net/ .

17. PRILOG I: Mapa zaštićenih područja (2017)

Sl. 13. Mapa zaštićenih područja

18. PRILOG II: *Tabela 11. Spisak zašti ćenih područja na Kosovu (2017)*

	Naziv područja/ objekta	Opština / područje	Površina ha	ari	Kategorija prema IUCN	Godina zaštite	Kratak opis vrednosti
STRIKTNE REZERVE PRIRODE (10885.82 ha)							
RN_001	Kamilja	Leposavić	228		Ib	1988	Posebni prirodni rezervat sa paleontološkim osobinama
RN_002	Sveti proplanak	NP "Šar"	18			2016	Biljni rezervat stenoendemičke vrste *(Bornmullra e dieckit)*
RN_003	Šutman	NP "Šar"	5057			2016	Šutmanovo područje predstavlja stanište divljih koza (*Rupicapra rupicapra*)
RN_004	Bredik	NP "Šar"	123	16		2016	Biljni rezervat makedonske jele (*Abies borisiregis*) i mrkog medveda (*Ursus arctos*)
RN_005	Pašalar	NP "Šar"	400			2016	Biljni rezervat šumskih ekosistema munike (*Pinus heldreichii*), molike (*Pinues peuce*), jele (*Abis alba*), hormoča- smrče (*Picea abies*), bora krivulja (*Pinus mugo*) i bukve (*Fagus moesiecae*)
RN_006	Koretnik	NP "Šar"	818			2016	Biljni rezervat endemoreliktnih šuma munike (*Pinetum heldreichii*)
RN_007	Klisura	NP "Šar"	104			2016	Biljni rezervat vrste zajednice *Fageto –taxetum baccata,* značajne autohtone šumske zajednice tercijarnog relikta Evropske tise (*Taxus baccata*) sa bukvom, (*Fagus mosaicae*)
RN_008	Beli Drim	NP "Šar"	304			2016	Rezervat botaničkog i hidrološkog karaktera
RN_009	Ljubeten	NP "Šar"	202.16	16		2016	Rezervat botaničkog i geomorfološkog karaktera
RN_010	Koblica	NP "Šar"	199			2016	Rezervat botaničkog i geomorfološkog karaktera
RN_011	Dupnica	NP "Šar"	484			2016	Rezervat botaničkog i geomorfološkog karaktera
RN_012	Bistra	NP "Šar"	642	12		2016	Rezervat botaničkog i geomorfološkog karaktera
RN_013	Bjeshka e Kuzhnjerit /Maja Ropsit	NP "Prokletije"	1,110	57		2016	Biljni rezervat vrsta molike, jele, bora, bukve i divlje koze (*R rupicapra*)
RN_014	Malet e Prilepit	NP "Prokletije"	106			2016	Biljni rezervat sa čistim sastavom planinskog javora (*Acer heildreichii*) i molike (*Pinus peuce*)

RN_015	Gubavac	NP "Prokletije	77			2016	Biljni rezervat endemične vrste relikt Evropske forsitije (*Forsythia europea)*
RN_016	Rusenica	NP " Šar"	270			2016	Životinjski rezervat Balkanskog risa (*Lynx lynx balcanicus*.)
RN_017	Ošljak	NP " Šar"	550	47		2016	Prirodni rezervat crvene munike *(Pinus heldreichii)* i nekih endemskih biljaka
RN_018	Vrh munike	NP " Šar"	145	48		2016	Biljni rezervat sa čistim sastavom crvene munike *(Pinus heldreichii)*
RN_019	Veliki bor (deo Kodža Balkana)	NP " Šar"	44			2016	Biljni rezervat sa čistim sastavom crvene munike *(Pinus heldreichii)*
			NACIONALNI PARK (115.957 ha)				
PK_001	Nacionalni park "Šar"	Prizren Suva Reka Kačanik Štrpce, Dragaš	53.469		II	(3900 1986) 2013	Odlikuju se sa mnogim reliktnim vrstama flore, vegetacije i faune. Sa geomorfološkim, geološkog, hidrološkog, spelološkog, kulturološkog, -vaspitno obrazovnog i turističkog nasleđa
PK_002	Nacionalni park "Prokletije"	Peć, Dečane, Istok, Junik, Đakovica	62.488		II	2013	Odlikuju se sa mnogim reliktnim i endemičkim vrstama flore, vegetacije i faune. Sa geomorfološke, geološke, hidrološke, spelološke, kulturološke, vaspitno obrazovne i turističke vrednosti
			SPOMENICI PRIRODE (6059.79 ha)				
MN_001	Mani Sham (Morus sp.)	Peć		3	III	1957	Spomenik prirode botaničkog karaktera
MN_002	Činar (Platanus orientalis), u Marašu	Prizren		5	III	1959	Spomenik prirode botaničkog karaktera
MN_003	Jasika (Populus tremula), u Bajčini	Podujevo		5	III	1959	Spomenik prirode botaničkog karaktera
MN_004	Lipa (Tilia argentea), u Isniću	Dečane		2	III	1968	Spomenik prirode botaničkog karaktera
MN_005	Trupovi lipe (Tilia argentea), u Isniću	Dečane		5	III	1968	Spomenik prirode botaničkog karaktera
MN_006	Gadimska pećina	Lipljan	39		III	1969	Spomenik prirode geomorfološkog i spelološkkog karaktera
MN_007	Minerali– kristali	Mitrovica		5	III	1970	Spomenik prirode geološkog i geomorfološkog karaktera
MN_008	Tok reke Miruša	Suva Reka Klina Mališevo	12		III	1983	Spomenik prirode hidrološkog karaktera

MN_009	Klisura reke Bistrica	Prizren	200		III	1976	Spomenik prirode hidrološkog, geomorfološkog, spelološkog i botaničkog karaktera
MN_010	Izvor Belog drima i Radavačka pećina	Peć	90		III	1983	Spomenik prirode hidrološkog, geomorfološkog, spelološkog i botaničkog karaktera
MN_011	Rugovska klisura	Peć	4301		III	1985	Spomenik prirode hidrološkog, geomorfološkog, spelološkog i botaničkog karaktera
MN_012	Izvor mineralne vode u Dresniku	Klina	0.07	7	III	1985	Spomenik prirode hidrološkog karaktera
MN_013	Klisura reke Klina	Klina	205		III	1985	Spomenik prirode hidrološkog, geomorfološkog, spelološkog i botaničkog karaktera
MN_014	Stabla hrast kitnjaka *(Quercus petraea)* u Lozicama	Mališevo		5	III	1985	Spomenik prirode botaničkog karaktera
MN_015	Stabla cera *(Quercus cerris)*, u Žlokućane	Klina		5	III	1985	Spomenik prirode botaničkog karaktera
MN_016	Kanijon Belog Drima kod Ševanjskog mosta	Đakovica Orahovac	198		III	1986	Spomenik prirode hidrološkog i geomorfološkog karaktera
MN_017	Bajična pećina	Glogovac		11	III	1987	Spomenik prirode geomorfološkog i spelološkog karaktera
MN_018	Pećina u Gladno Selo	Glogovac		5	III	1987	Spomenik prirode geomorfološkog i spelološkog karaktera
MN_019	Termalni mineralni izvor u Vuči	Leposavić	16.6		III	1988	Spomenik prirode hidrološkog karaktera
MN_020	Izvor mineralne vode u Kiseloj Banji	Podujevo		31	III	1988	Spomenik prirode hidrološkog karaktera
MN_021	Izvor vode u Šajkovcu	Podujevo	1.	41	III	1988	Spomenik prirode hidrološkog karaktera
MN_022	Stablo cera *(Quercus cerris),* u Palatni	Podujevo		44	III	1988	Spomenik prirode botaničkog karaktera
MN_023	Stablo cera (*Quercus cerris*), u Dobrotinu	Podujevo		7	III	1988	Spomenik prirode botaničkog karaktera
MN_024	Stabla hrasta lužnjaka *(Quercus robur)*, u Nekovcu	Glogovac		5	III	2006	Spomenik prirode botaničkog karaktera
MN_025	Kompleks stabla hrasta lužnjaka *(Quercus robur)*, u Negrovce	Glogovac		5	III	2006	Spomenik prirode botaničkog karaktera

MN_026	Stabla sladuna (*Quercus frainetto*), u Negrovce	Glogovac		5	III	2006	Spomenik prirode botaničkog karaktera
MN_027	Pećina Kišne Reke	Glogovac	2		III	2006	Spomenik prirode geomorfološkog i speleološkog karaktera
MN_028	Stablo cera *(Quercus cerris)*, u Krajkovu	Glogovac		5	III	2006	Spomenik prirode botaničkog karaktera
MN_029	Kamen Gradine u Lapušniku	Glogovac	2		III	2006	Spomenik prirode geomorfološkog karaktera
MN_030	Izvor mineralne vode u Pokleku	Glogovac		5	III	2006	Spomenik prirode hidrološkog karaktera
MN_031	Stabla hrasta - Šest hrasta *(Quercus sp.) u* Likošanu	Glogovac		5	III	2006	Spomenik prirode botaničkog karaktera
MN_032	Stabla hrasta *(Quercus sp.) u* Trsteniku	Glogovac		5	III	2006	Spomenik prirode botaničkog karaktera
MN_033	Stabla hrasta (*Quercus sp*.) u Likošanu	Glogovac		5	III	2006	Spomenik prirode botaničkog karaktera
MN_034	„Guri i plakës“ në Dobroševcu	Glogovac		5	III	2006	Spomenik prirode botaničkog karaktera
MN_035	Stablo hrasta medunca *(Quercus pubercens Willd.)* u Ovćarevu	Skenderaj		5	III	2007	Spomenik prirode botaničkog karaktera
MN_036	Stabla hrasta (*Quercus sp*.) u Poljancu	Skenderaj		5	III	2007	Spomenik prirode botaničkog karaktera
MN_037	Stabla hrasta (*Quercus sp*.) u Likvcu	Skenderaj		5	III	2007	Spomenik prirode botaničkog karaktera
MN_038	Izvor termanlne vode u Banji	Skenderaj		1	III	2007	Spomenik prirode hidrološkog karaktera
MN_039	Stabla hrasta (*Quercus sp.)* u Prelovcu	Skenderaj		5	III	2007	Spomenik prirode botaničkog karaktera
MN_040	Kompleks stabla hrasta (*Quercus sp.)* u Rezali	Skenderaj		2	III	2007	Spomenik prirode botaničkog karaktera
MN_041	Kompleks stabala hrasta medunca *(Quercus pubescens Willd.)* u Kladernici	Skenderaj		1	III	2007	Spomenik prirode botaničkog karaktera
MN_042	Stablo cera *(Quercus cerris L.)* u Kotoru	Skenderaj		5	III	2007	Spomenik prirode botaničkog karaktera

MN_043	Stablo cera *(Quercus cerris L.)* u Padalište	Skenderaj		5	III	2007	Spomenik prirode botaničkog karaktera
MN_044	Stablo hrasta medunca *(Quercus pubercens Willd.)* u Čitaku	Skenderaj		5	III	2007	Spomenik prirode botaničkog karaktera
MN_045	Stablo cera *(Quercus cerris L.)* u Rudniku	Skenderaj		5	III	2007	Spomenik prirode botaničkog karaktera
MN_046	Izvor slane vode u Leočini	Skenderaj		5	III	2007	Spomenik prirode hidrološkog karaktera
MN_047	Stablo hrasta kitnjaka *(Quercus petraea.), u* Ljubovcu	Skenderaj		5	III	2007	Spomenik prirode botaničkog karaktera
MN_048	Stablo hrasta lužnjaka *(Quercus robur),* u Deiću	Klina		3	III	2007	Spomenik prirode botaničkog karaktera
MN_049	Kompleks stabala hrasta lužnjaka *(Quercus robur),* u Glarevu	Klina		28	III	2007	Spomenik prirode botaničkog karaktera
MN_050	Stablo cera *(Quercus cerris)*, u Naglavci	Klina		12	III	2007	Spomenik prirode botaničkog karaktera
MN_051	Izvor mineralne vode u Rudice	Klina		7	III	2007	Spomenik prirode hidrološkog karaktera
MN_052	Stablo hrasta medunca *(Quercus pubescens),* u Dobroj Vodi	Klina		2	III	2008	Spomenik prirode botaničkog karaktera
MN_053	Stabla hrasta (*Quercus sp.),* u Brešancu	Suva Reka		5	III	2007	Spomenik prirode botaničkog karaktera
MN_054	Kompleks stabala hrasta (*Quercus sp*), u Savrovu	Suva Reka		15	III	2007	Spomenik prirode botaničkog karaktera
MN_055	Stablo bora (*Pinus sp.)* u Delovce	Suva Reka		5	III	2007	Spomenik prirode botaničkog karaktera
MN_056	Stabla hrasta (*Quercus sp*.) u Grejkovce	Suva Reka		15	III	2007	Spomenik prirode botaničkog karaktera
MN_057	Stablo topole (*Populus sp*.) u Rečanu	Suva Reka		5	III	2007	Spomenik prirode botaničkog karaktera
MN_058	Izvor mineralne vode u Rečane	Suva Reka		1	III	2007	Spomenik prirode hidrološkog karaktera

MN_059	Kompleks stabala hrasta (*Quercus sp.*) u Movljanu	Suva Reka		15	III	2007	Spomenik prirode botaničkog karaktera
MN_060	Stablo oskoruše (*Sorbus domestica L.*) u Budakovi	Suva Reka		5	III	2007	Spomenik prirode botaničkog karaktera
MN_061	Kompleks stabala hrasta (*Quercus sp.*) u Papazu	Suva Reka		15	III	2007	Spomenik prirode botaničkog karaktera
MN_062	Dva stabla hrasta kitnjaka (*Quercus petraea.*) u Blaci	Suva Reka		1	III	2007	Spomenik prirode botaničkog karaktera
MN_063	Stablo cera (*Quercus cerris.)* u Vraniću	Suva Reka		5	III	2007	Spomenik prirode botaničkog karaktera
MN_064	Lokalitet makedonskog hrasta (*Quercus trojana*) u Biraći	Suva Reka		1	III	2007	Spomenik prirode botaničkog karaktera
MN_065	Kompleks stabala hrasta kitnjaka (*Quercus sp.*) u Lužnici	Suva Reka		15	III	2007	Spomenik prirode botaničkog karaktera
MN_066	Kamen džamije u Lužnici	Suva Reka		15	III	2007	Spomenik prirode geomorfološkog karaktera
MN_067	Dva stabla crnog duda (*Morus nigra L.*) u Crnce	Istok		11	III	2008	Spomenik prirode botaničkog karaktera
MN_068	Stablo srebrne lipe (*Tilia tomentosa Moench*) u Ljuboždi	Istok		1	III	2008	Spomenik prirode botaničkog karaktera
MN_069	Stablo crvene lipe (*Tilia sp.*) u Donjem Istoku	Istok		5	III	2008	Spomenik prirode botaničkog karaktera (oštećen)
MN_070	Stabla hrasta medunca (*Quercus pubescens Willd*) u Sinaje	Istok		17	III	2008	Spomenik prirode botaničkog karaktera
MN_071	Stablo srebrne lipe (*Tilia tomentosa Moench.*) u Gornjoj Šušici	Istok		5	III	2008	Spomenik prirode botaničkog karaktera
MN_072	Izvor prirodne vode u Istoku	Istok	3	88	III	2008	Spomenik prirode hidrološkog karaktera
MN_073	Stablo oskoruše (*Sorbus domestica L.*) u Ukči	Istok		7	III	2008	Spomenik prirode botaničkog karaktera
MN_074	Stablo srebrne lipe (*Tilia tomentosa Moench*) u Kaličane	Istok		5	III	2008	Spomenik prirode botaničkog karaktera (oštećen)
MN_075	Izvor termalne vode u Banji	Istok		85	III	2008	Spomenik prirode hidrološkog karaktera
MN_076	Stablo crvene lipe (*Tilia sp.)* u Ljubovi	Istok		7	III	2008	Spomenik prirode botaničkog karaktera

MN_077	Stablo hrasta lužnjaka (*Quercus robur L.*) u Žac-Zablaće	Istok		11	III	2008	Spomenik prirode botaničkog karaktera
MN_078	Stablo hrasta lužnjaka (*Quercus robur L.*) u Trbuhovcu	Istok		75	III	2008	Spomenik prirode botaničkog karaktera
MN_079	Stablo hrasta lužnjaka (*Quercus robur L.*) u Starodvorane	Istok		5	III	2008	Spomenik prirode botaničkog karaktera
MN_080	Stablo cera (*Quercus robur*) u Đurakovcu	Istok		1	III	2008	Spomenik prirode botaničkog karaktera (oštećen)
MN_081	Izvor vode u Vreli	Istok		26	III	2008	Spomenik prirode hidrološkog karaktera
NN_082	Vodopadi Miruše	Mališevo Klina Orahovac	598.4		III	2012	Spomenik prirode geomorfološkog, hidrološkog, speleološkog, botaničkog, pejzaškog karaktera naučnog i turističkog značaja.
MN_083	Stablo cera *(Quercus ceris L.)* u Landrovcu	Mališevo		8	III	2014	Spomenik prirode botaničkog karaktera
MN_084	Pećina Tumičina	Mališevo		69		2014	Spomenik prirode geomorfološkog i speleološkog karaktera
MN_085	Stablo cera *(Quercus ceris L.)* u Crna Vrana	Mališevo		8	III	2014	Spomenik prirode botaničkog karaktera (oštećen)
MN_086	Stablo hrasta medunca *(Quercus pubesens Willd)* u Lozici	Mališevo		8	III	2014	Spomenik prirode botaničkog karaktera
MN_087	Stablo hrasta medunca *(Quercus pubesens Willd)* u Lozici	Mališevo		7	III	2014	Spomenik prirode botaničkog karaktera
MN_088	Pećina Božura u Domaneku	Mališevo	2		III	2014	Spomenik prirode geomorfološkog i speleološkog karaktera
MN_089	Pećina Landrovića	Mališevo	2		III	2014	Spomenik prirode geomorfološkog i speleološkog karaktera
MN_090	Stablo hrasta medunca *(Quercus pubesens Willd)* u Goriću	Mališevo		5	III	2014	Spomenik prirode botaničkog karaktera
MN_091	Stablo cera *(Quercus ceris L)* Drenovcu	Mališevo	1	25	III	2014	Spomenik prirode botaničkog karaktera (oštećen)

MN_092	Stablo cera *(Quercus ceris L.)* u Bublje	Mališevo		8	III	2014	Spomenik prirode botaničkog karaktera
MN_093	Stablo cera *(Quercus ceris L.)* u Bublje	Mališevo		8	III	2014	Spomenik prirode botaničkog karaktera
MN_094	Stablo cera (*Quercus ceris L.*) u Belanici	Mališevo		8	III	2014	Spomenik prirode botaničkog karaktera
MN_095	Stablo uskolistog jasena (*Fraxinus angustifolia Vahl)* u Joviću	Mališevo		8	III	2014	Spomenik prirode botaničkog karaktera
MN_096	Vakuf Vrmnice	Mališevo		70	V	2014	Spomenik prirode botaničkog karaktera
MN_097	Šumarak i vrela u Joviću	Mališevo		51	V	2014	Spomenik prirode botaničkog karaktera
MN_098	Izvor vode u Crnovrana	Mališevo		8	III	2014	Spomenik prirode hidrološkog karaktera
MN_099	Pećina Ponorca	Mališevo	279		III	2014	Spomenik prirode speleološkog karaktera
MN_100	Bifurkacija reke Nerodimlje	Uroševac	15		III	2015	Spomenik prirode hidrološkog i botaničkog karaktera
NN_101	Pećina Šulana u Slatini	Kačanik	1		III	2015	Spomenik prirode speleološkog karaktera
MM_102	Jama na kosini Ćenare u Globočici	Kačanik	1		III	2015	Spomenik prirode speleološkog karaktera
MN_103	Stabla cera *(Quercus cerris)*, u Starom Kačaniku	Kačanik		5	III	2015	Spomenik prirode botaničkog karaktera
MN_104	Dugi kamen u Stagovi	Kačanik	1		III	2015	Spomenik prirode geomorfološkog karaktera
MN_105	Crni kamen u Laništi	Kačanik		20	III	2015	Spomenik prirode geomorfološkog karaktera
MN_106	Stabla cera *(Quercus cerris),* u Starom Kačaniku	Kačanik		5	III	2015	Spomenik prirode botaničkog karaktera
MN_107	Stablo cera *(Quercus cerris),* u Kovačevcu	Kačanik		5	III	2015	Spomenik prirode botaničkog karaktera
MN_108	Stabla hrasta kitnjaka *(Quercus petraea)* , u Bobu	Kačanik		5	III	2015	Spomenik prirode botaničkog karaktera
MN_109	Kompleks stabala hrasta *(Quercus sp.),* u Runjevu	Kačanik		5	III	2015	Spomenik prirode botaničkog karaktera
MN_110	Stablo vrbe *(Salix alba),* u Kačaniku	Kačanik		5	III	2015	Spomenik prirode botaničkog karaktera
MN_111	Stabla hrasta u Ivaji	Kačanik		5	III	2015	Spomenik prirode botaničkog karaktera

MN_112	Stablo cera *(Quercus cerris),* u Kotlini	Kačanik		5	III	2015	Spomenik prirode botaničkog karaktera
MN_113	Crna vrela u Petrovi	Štimlje	2		III	2015	Spomenik prirode hidrološkog karaktera
MN_114	Pećina Imer Devetakua u Devatku	Štimlje	2		III	2015	Spomenik prirode speleološkog karaktera
MN_115	Stabla hrasta *(Quercus sp),* u Malopoljce	Štimlje		5	III	2015	Spomenik prirode botaničkog karaktera
MN_116	Sahitov hrast u Gornjem Godancu	Štimlje		5	III	2015	Spomenik prirode botaničkog karaktera
MN_117	Alušov hrast u Rašinci	Štimlje		5	III	2015	Spomenik prirode botaničkog karaktera
MN_118	Pećina Petraštice u Petraštici	Štimlje		5	III	2015	Spomenik prirode speleološkog karaktera
MN_119	Hrastovi blizanci u Gornjem Godancu	Štimlje		5	III	2015	Spomenik prirode botaničkog karaktera
MN_120	Kestenje Štimlja u Štimlju	Štimlje		50	III	2015	Spomenik prirode botaničkog karaktera
MN_121	Pećina Devetka i izvor u Devetak	Štimlje	2		III	2015	Spomenik prirode hidrološkog i speleološkog karaktera
MN_122	Stablo sladuna (*Quercus frainetto*) u Duzu	Podujevo		5	III	2015	Spomenik prirode botaničkog karaktera
MN_123	Stabla hrasta (*Quercus sp.*) u Gornjoj Lapaštici	Podujevo		10	III	2015	Spomenik prirode botaničkog karaktera
MN_124	Stabla hrasta (*Quercus sp.)* u Gornjoj Lapaštici	Podujevo		5	III	2015	Spomenik prirode botaničkog karaktera
MN_125	Vrela i stablo bukve u Dobrotinu	Podujevo		10	III	2015	Spomenik prirode botaničkog i hidrološkog karaktera
MN_126	Stablo topole (*Populus tremula)* u Murguli	Podujevo		5	III	2015	Spomenik prirode botaničkog karaktera
MN_127	Stablo topole (*Populus tremula*) u Grdovcu	Podujevo		5	III	2015	Spomenik prirode botaničkog karaktera
MN_128	Stablo topole (*Populus tremula*) u Orlane	Podujevo		5	III	2015	Spomenik prirode botaničkog karaktera
MN_129	Stabla sladuna i hrasta (*Quercues frainetto*), u Žilivodi	Vučitrn		10	III	2016	Spomenik prirode botaničkog karaktera
MN_130	Stabla hrasta *(Quercus sp),* u Drvare	Vučitrn		10	III	2016	Spomenik prirode botaničkog karaktera

MN_131	Kompleks stabala hrasta *(Quercus sp*), u Galici	Vučitrn		15	III	2016	Spomenik prirode botaničkog karaktera
MN_132	Stablo hrasta (*Quercus petraea*) u Štitarici	Vučitrn		5	III	2016	Spomenik prirode botaničkog karaktera
MN_133	Stablo hrasta lužnjaka (*Quercus robur)* u Lug Dumnica	Vučitrn		5	III	2016	Spomenik prirode botaničkog karaktera
MN_134	Izvor termalne i mineralne vode u Đelbište	Vučitrn		10	III	2016	Spomenik prirode hidrološkog karaktera
MN_135	Stablo cera (*Quercus cerris*) u Ceceliji	Vučitrn		5	III	2016	Spomenik prirode botaničkog karaktera
MN_136	Stablo jasena (*Fraxinus excelsior*) u Kozniku	Orahovac		8	III	2016	Spomenik prirode botaničkog karaktera
MN_137	Stablo salduna (*Quercus frainetto*) u Kazniku	Orahovac		3.5	III	2016	Spomenik prirode botaničkog karaktera
MN_138	Stabla hrasta (*Quercus sp*.) u Dobrom Dolu	Orahovac		13	III	2016	Spomenik prirode botaničkog karaktera
MN_139	Stablo salduna (*Quercus frainetto*) u naselju Beriša Drenovac	Orahovac		4	III	2016	Spomenik prirode botaničkog karaktera
MN_140	Stablo salduna (*Quercus frainetto*) u naselju Mehovce-Drenovac	Orahovac		4	III	2016	Spomenik prirode botaničkog karaktera
MN_141	Stablo hrasta kitnjaka (*Quercus petraea*) u Nogavcu	Orahovac		5	III	2016	Spomenik prirode botaničkog karaktera
MN_142	Stablo cera (*Quercus cerris*) i stablo bresta (*Ulmus minor*) Bratotin	Orahovac		7	III	2016	Spomenik prirode botaničkog karaktera
MN_143	Stablo salduna (*Quercus frainetto*) u Bratotinu	Orahovac		4	III	2016	Spomenik prirode botaničkog karaktera
MN_144	Pećina "Bali Age" u Zatriću	Orahovac	1 ha		III	2016	Spomenik prirode speleološkog karaktera
MN_145	Pećina Peštera, u Zatriću	Orahovac		70	III	2016	Spomenik prirode speleološkog karaktera
MN_146	Stablo hrasta kitnjaka (*Quercus petraea*), u Crnili	Uroševac		5	III	2017	Spomenik prirode botaničkog karaktera
MN_147	Stablo hrasta medunca (*Quercus pubescens*), u Grebnu	Uroševac		5	III	2017	Spomenik prirode botaničkog karaktera

MN_148	Stablo hrasta (*Quercus petraea*), u Grebnu	Uroševac			III		Spomenik prirode botaničkog karaktera
MN_149	Stabla cera *(Quercus cerris),* u Jezercu	Uroševac		9	III	2017	Spomenik prirode botaničkog karaktera
MN_150	Stablo hrasta *(Quercuspetraea)* u Kamenu glavu	Uroševac		5	III	2017	Spomenik prirode botaničkog karaktera
MN_151	Stablo hrasta *(Quercus petraea)* u Laškobare	Uroševac		5	III	2017	Spomenik prirode botaničkog karaktera
MN_152	Stablo cera (*Quercus cerris*) u Pojatištu	Uroševac		5	III	2017	Spomenik prirode botaničkog karaktera
MN_153	Stablo cera (*Quercus cerris*) u Rahovici	Uroševac			III		Spomenik prirode botaničkog karaktera
MN_154	Stablo cera (*Quercus cerris*) u Rahovici	Uroševac		5	III	2017	Spomenik prirode botaničkog karaktera
MN_155	Stablo cera (*Quercus cerris*) u Zaskoku	Uroševac		5	III	2017	Spomenik prirode botaničkog karaktera
MN_156	Stablo hrasta medunca (*Quercus pubescens*), u Zaskoku	Uroševac		5	III	2017	Spomenik prirode botaničkog karaktera
PRIRODNI PARK (5.934/ ha)							
PN_002	Planina Paštrik i jezero Vrmnica	Prizren Đakovica	5.934		V	2015	Park sa biološkim, geomorfološkim, hidrološkim, kulturnim i turističkim vrednostima
ZAŠTIĆENI PEJZAŽ (2437 ha)							
PM_001	Škugza	Đakovica	70		V	2011	Lokaliteti sa floristićkim, vaspitno- obrazovnim i turističkim vrednostima
PM_002	Dečanski borovi	Dečane	15		V	1969	Lokaliteti sa floristićkim, vaspitno- obrazovnim i turističkim vrednostima
PM_003	Kompleks borova u Straži	Kačanik	25 ha		V	2015	Lokaliteti sa floristićkim, vaspitno- obrazovnim i turističkim vrednostima
PM_004	Kompleks borova u Štimlju	Štimlje	25		V	2015	Lokaliteti sa floristićkim, vaspitno- obrazovnim i turističkim vrednostima
PM_005	Grmija	Priština	1949		V	2016	Park naučnog, obrazovnog, kulturološkog i turističkog značaja
PZO i PČO (109 ha)							
ZVM_001	Bara Ence -Radeve	Kosovo Polje Gračanica, Lipljan	**109**	**5**	V	2014	Oblast sa posebnim prirodnim vrednostima i karakteristikama, kao što su: ornitološke, ihtiološke, hidrogeološke, botaničke i pejzažne

ANEKS III: Odluka o odobravanju izveštaja o stanju prirode 2015-2017

Republika e Kosovës
Republika Kosova - Republic of Kosovo
Qeveria - Vlada - Government

Nr. 14/81
Datë: 24.12.2018

Në mbështetje të nenit 92 paragrafi 4. dhe të nenit 93 paragrafi (4) të Kushtetutës së Republikës së Kosovës, duke u bazuar në nenin 4 të Rregullores nr. 02/2011 për Fushat e Përgjegjësisë Administrative të Zyrës së Kryeministrit dhe Ministrive, e ndryshuar dhe e plotësuar me Rregulloren nr. 14/2017, me Rregulloren nr. 15/2017, me Rregulloren nr. 16/2017, me Rregulloren nr. 07/2018 dhe me Rregulloren nr. 22/2018, si dhe në nenin 19 të Rregullores së Punës së Qeverisë së Republikës së Kosovës nr. 09/2011, Qeveria e Republikës së Kosovës, në mbledhjen e mbajtur më 24 dhjetor 2018, nxjerr këtë:

V E N D I M

1. Aprovohet Raporti për Gjendjen e Natyrës për vitet 2015-2017.
2. Raporti nga pika 1. e këtij vendimi i dërgohet Kuvendit të Republikës së Kosovës për informim.
3. Vendimi hyn në fuqi ditën e nënshkrimit.

Ramush HARADINAJ
Kryeministër i Republikës së Kosovës

Iu dërgohet:

- Zëvendëskryeministrave
- të gjitha ministrive (ministrave)
- Sekretarit të Përgjithshëm të ZKM-ës
- Arkivit të Qeverisë

Izveštaj, stanje prirode 2015-2017

Izdavač:
Ministarstvo Sredine i Prostornog Planiranja
Kosovska Agencija za Zaštitu Sredine
Kosovski Institut za Zaštitu Prirode

Pripremio ga je Kosovski Institut za Zaštitu Prirode
Izveštaj je pripremljen u saradnji sa ekspertima Kosovske Agencije za Zaštitu Životne Sredine, Odeljenja za Zaštitu Životne Sredine i Voda MSPP, KC. „Šari“ i druge relevantne institucije.

Radna grupa za izveštavanje:
Fadil Bajraktari,
Sami Behrami,
Qenan Maxhuni,
Nexhmije Kamberi,
Afrim Berisha,
Valmire Gashi,
Nail Kryeziu

Prednja fotografija: Copyright Fadil Bajraktari

®Neovlašćena reprodukcija i reprodukcija su zabranjeni

ISBN 978-9951-638-07-4